

Skilsmisse blant kristne

Fra lavkirkelige og frikirkelige miljøer

Torill Kristin Gidske

Studieretning: Cand. polit 1992

10.05.2005

Universitetet i Oslo
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Sammendrag

Temaet for oppgaven er skilsmisseerfaringer og -opplevelser blant praktiserende kristne i Norge. Utgangspunktet for oppgaven er kontrasten mellom holdningene til skilsmisse i samfunnet generelt og holdningene blant praktiserende kristne. Skilsmisse har blitt mer vanlig og aksepteres i større grad som en løsning. Samtidig finnes det holdninger i noen kristne miljøer om at skilsmisse er noe uvanlig, avvikende, synd og i mot Guds vilje. I oppgaven undersøker jeg hvilken betydning de sistnevnte holdninger har blant praktiserende kristne som har skilt seg. Oppgaven baserer seg på kvalitative intervjuer av seks kvinner og fire menn som hadde skilt seg og som hadde tilhørighet til lavkirkelige eller frikirkelige forsamlinger der dette skilsmissesynet var rådende. Fokus er på de praktiserende kristnes skilsmisseprosess, spesielt deres grunner for å skilles og konsekvensene skilsmissen fikk i forhold til deres kristne tro, fellesskapet og miljøet i menigheten, deres helse, trivsel og velvære.

Først ser jeg på informantenes pardannelse og utgangspunkt for ekteskap. Ung alder ved giftermål og normer for seksuelt samliv er vesentlig her. Deretter kommer en analyse av informantenes skilsmissegrunner: Hvilke grunner informantene hadde, om det var kjønnsforskjeller i grunnene og om dette samsvarer med forskning fra mer sekulariserte miljøer. Jeg legger spesielt vekt på hvilken betydning likhet og likeverd hadde for utviklingen av parforholdet og som forklaring på skilsmissen.

Konsekvensene av skilsmissen knyttes opp mot betydningen av å bli oppfattet som den skyldige eller uskyldige part i skilsmissen. Det er en tendens til at omkostningene ble størst for den som ble oppfattet som den skyldige part. Den ”skyldige” var som oftest initiativtakeren til skilsmisse, og initiativtakeren var som oftest kvinne.

Informantene bryter viktige livsstilsnormer i sine kristne miljø. Jeg knytter dette til ulike reaksjoner ved brudd på livsstilsnormer kalt ”bot”, ”selvstempling”, ”omtolkning innenfor” og ”omtolkning utenfor”. Det kristne miljøets reaksjoner på skilsmissen og en eventuell omtolkning var avgjørende for informantenes religiøse tro og tilhørighet. Videre knytter jeg miljøets reaksjoner og virkningene dette fikk for informantene til innenfor-utenfor-logikken og til individualistiske tendenser i samfunnet.

Forord

Jeg vil spesielt takke de seks kvinner og fem menn som har delt sine tanker, erfaringer og opplevelser med meg. Jeg er svært takknemlig for at de sa seg villige til å bli intervjuet. De har vist meg tillit ved åpent å fortelle om personlige og tildels såre og vanskelige ting. Jeg håper jeg har vist meg tilliten verdig. Min veileder Tone Schou Wetlesen, fortjener stor takk for at jeg kom i mål med oppgaven. At hun møtte meg med tålmodighet og forståelse i de vanskelige periodene hadde stor betydning for meg. Ikke minst har hun også gitt meg svært nyttige faglige innspill som var svært klargjørende. Takk også til min biveileder Inger Furseth, som var til stor hjelp i sluttfasen. Jeg vil takke Eli Holme, som har lest korrektur på oppgaven. Jeg vil også takke min samboer Arild for støtte og tiltro i arbeidet med oppgaven.

Jeg er selv skilt og kristen og opplever at dette har fått store konsekvenser for mitt eget liv – på godt og vondt. Arbeidet med hovedoppgaven har vært en prosess der jeg har fått større forståelse og innsikt i mine egne erfaringer og opplevelser. Til tider har det vært svært tungt å arbeide med noe som har vært sårt og vanskelig i mitt eget liv, og det har i perioder vært nødvendig å legge oppgaven til side. I dag kan jeg likevel si at jeg er glad for at jeg har vært igjennom denne prosessen.

Oslo, mai 2005

Torill Gidske

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	III
FORORD	V
INNHALDSFORTEGNELSE	VI
1 TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
1.1 Innledning	1
1.2 Parforhold og modernisering.....	5
1.3 Religiøs individualisme og troskollektiv	6
1.4 Tilhørighet og mening	7
1.5 Innenfor- utenfor- premisset.....	8
1.6 Bedehusreligiøsitetens kunnskapssystem	11
1.7 Brudd på livsstilsnormer og stigmatisering.....	12
1.8 Endring av grensene og individualisering	14
1.9 Religion og skilsmisse.....	15
1.10 Kjønn og religion	17
1.10.1 Hierarkiet.....	18
1.11 Patriarkatperspektivet	21
1.12 Relativ underordning.....	24
1.13 Kjærlighetsideal	25
1.14 Partnervalg.....	26
1.15 En ulikhetsskapende prosess	27
1.16 Skilsmisse og disorganisering av familiesystemene	28
1.17 Familieideal.....	31
1.18 Skilsmisseprosessens forløp og virkninger	33
1.19 Tema og problemstilling.....	34
1.19.1 Kjærlighet, ekteskap og familie	34
1.19.2 Skilsmissegrunner.....	35
1.19.3 Skilsmisens konsekvenser	36
2 METODE	38
2.1 Utforming og opplegg av undersøkelsen.....	38
2.1.1 Kontaktetablering og intervjusituasjon	38
2.1.2 Utvalget.....	39
2.2 Retrospektive data	40

2.3	Troverdighet.....	41
2.4	Bekreftbarhet	42
2.4.1	Innforståthet og naivitet	43
2.5	Overførbarhet	44
3	PARFORHOLDETS UTVIKLING	46
3.1	Likhet eller ulikhet?	46
3.2	Grunner til ekteskap.....	49
3.3	Forventninger til kjærlighet og ekteskap	52
3.4	Skilsmisse og den kristne forpliktelse	53
3.5	Oppsummering	54
4	GRUNNER FOR Å SKILLES.....	57
4.1	Prinsipielle grunner	57
4.2	Instrumentelle grunner.....	58
4.2.1	Husarbeidet	59
4.2.2	Arbeidet for og med barna	59
4.2.3	Forsørgerarbeidet.....	61
4.2.4	Forhandlinger om arbeidsdelingen og hvordan den ble begrunnet....	63
4.3	Relasjonelle grunner	67
4.3.1	Likeverd	67
4.3.2	Mannen som familiens hode	71
4.3.3	Fortrolighet og nærhet	74
4.3.4	Det seksuelle forholdet	77
4.3.5	Hvordan gikk det med kjærligheten?	79
4.4	Oppsummering	81
5	NÆRE RELASJONER, HELSE OG ØKONOMI ETTER SKILSMISSEN	85
5.1	Skyldspørsmålet	85
5.1.1	"De skyldige"	85
5.1.2	"De uskyldige"	86
5.2	Forholdet til familien.....	87
5.3	Forholdet til svigerfamilien	88
5.4	Konsekvenser i forhold til barna.....	90
5.5	Helsemessige konsekvenser	91
5.5.1	Psykiske og emosjonelle konsekvenser	91
5.5.2	Å søke hjelp	95
5.6	Økonomiske og materielle konsekvenser	96

5.7	Et nytt parforhold?.....	98
5.7.1	Holdninger fra det kristne miljøet	98
5.7.2	Informantenes argumenter for gjengifte	99
5.7.3	En kristen partner?.....	102
5.7.4	Rettferdiggjøring	103
5.8	Oppsummering	104
6	SKILSMISSE, RELIGIØS TRO OG TILHØRIGHET	107
6.1	Forholdet til Gud	107
6.2	Brudd på livsstilsnormer og omtolkning.....	108
6.2.1	"Bot"	108
6.2.2	"Selvstempling"	109
6.2.3	"Omtolkning innenfor"	111
6.2.4	"Omtolkning utenfor"	116
6.3	Oppsummering	120
7	AVSLUTNING	123
	LITTERATURLISTE	132
	APPENDIKS	A
	Brev til informanter	A
	Intervjuguide.....	B

1 Tema og problemstilling

1.1 Innledning

Å leve i et livslangt ekteskap eller parforhold synes å bli stadig vanskeligere, og det er flere og flere samliv som går i oppløsning. Tema for oppgaven er skilsmisseeferinger og -opplevelser blant praktiserende kristne i Norge. Jeg har valgt informanter fra miljøer der terskelen for å skille seg er betydelig høyere enn det som er vanlig i Norge, i miljø som indremisjonsmiljø og karismatiske frikirkelige miljø. Jeg baserer studien på kvalitative intervju samtaler med seks skilte kvinner og fire skilte menn som var aktive i disse miljøene.

Det blir hevdet at når samfunnets normer begrunnes religiøst og uttrykkes som etiske påbud og forskrifter, får normene en udiskutabel autoritet (Korsnes, Andersen og Brante 1997:260). Jeg vil se på hva informantenes spesifikke kristne engasjement betyr for dem som er fraskilt: Hvordan de opplevde at parforholdet utviklet seg, hvilke grunner de hadde for å skille seg og hvilke konsekvenser skilsmissten har hatt for dem i forhold til deres kristne tro, fellesskapet og miljøet i menigheten, deres helse, trivsel og velvære. Jeg vil sammenholde resultatene med funn fra skilsmissecforskning der de fleste informantene antas å høre til i miljøer som i større grad aksepterer samboerskap, skilsmisse og samlivsbrudd. Problemstillingen som skal drøftes er: *Hva er de personlige grunnene for å skille seg blant praktiserende kristne? Hvilke konsekvenser har det for praktiserende kristne å skille seg? Er det forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder grunner og konsekvenser?*

Jeg er opptatt av hva som får praktiserende kristne til å skille seg, om de og deres kristne miljø har sterke motforestillinger mot skilsmisse, og om de må gå i mot de normative oppfatninger de er omringet av. Dette kan få betydning for informantenes grunner for skilsmisse og konsekvenser av skilsmissten.

For å forstå informantenes skilsmissecgrunner kan det være viktig å se på kjærestefasen, hva som var utgangspunktet for parforholdet og hva som var informantenes grunner for å gifte seg. Jeg vil fokusere på kjærligheten mellom partene og normer for seksuelt samliv. Hvordan så informantene og deres kristne miljø på kjærlighet, ekteskap og

familie? Hvilken betydning hadde informantenes og miljøets normer for seksuelt samliv for utviklingen av parforholdet?

Det er også viktig hvilken betydning likhet og likeverd mellom partene hadde for utviklingen av parforholdet. Hvilken betydning hadde likhet og ulikhet som forklaring på partnervalg og på at parforholdet ikke fungerte? Jeg vil se på hvordan mangel på likhet og likeverd spilte inn for informantenes parforhold, skilsmissegrunner og skilsmisseprosess. Videre vil jeg fokusere på hvordan de organiserte husholdet, forhandlingene som lå bak organiseringen, og om dette kan fortelle noe om likhet og likeverd mellom partene. Det er her vesentlig om det å være hjemmeværende eller yrkesaktiv var kvinnenens eget valg eller om en underordning til mannen lå til grunn. Jeg vil også se på hvilken betydning det å få barn hadde for likeverdet mellom partene. Videre vil jeg fokusere på hvordan likeverd og ulikeverd påvirket relasjonelle kvaliteter i ektefellerelasjonen.

Interessant i forhold til informantenes skilsmissegrunner kan også være hvilken type hushold de hadde levd i og om syn på ekteskap og familie hadde betydning for grunnene. Jeg vil se på hva som er legitime grunner for skilsmisse generelt, og om mannsdominans er en legitim grunn for å skilles spesielt. Viktig for utforskning er også om kvinnene og mennene har ulike grunner for å skilles.

Jeg vil fokusere på konfliktnivå, kontroll med skilsmisseprosessen og fordelingen av skyld og uskyld for å se om dette kan ha betydning for konsekvensene av skilsmissen. Jeg vil også se om syn på familie og ekteskap og hvordan en organiserte husholdet hadde betydning for virkningene av skilsmissen.

Når det gjelder de religiøse konsekvensene, er et viktig spørsmål hvordan informantenes kristne miljø drar grensene i forhold til skilsmisse og hvilken betydning dette får for informantenes religiøse tro og tilhørighet. Om skilsmisse blir regnet som et brudd med Guds vilje, og om skilsmisse er en viktig grensemarkør for å skille mellom de som er innenfor og de som er utenfor det religiøse fellesskapet, kan dette påvirke informantenes religiøse tilhørighet. Viktig for utforskning er hvordan informantenes trosfeller reagerte, men også hvordan informantene selv forholder seg til bruddet og trosfellenes reaksjoner. Reagerer trosfellene med støtte eller sanksjoner? Havner de skilte informantene utenfor de troendes fellesskap, eller er de fortsatt innenfor? Medfører skilsmissen stigmatisering og hvilken betydning har dette eventuelt for informantenes menighetstilhørighet? Det er også viktig om skyld og uskyld har betydning her. Videre er et viktig spørsmål om informantene foretar en omtolkning av sine oppfatninger om skilsmisse. Hvordan påvirker dette eventuelt deres religiøse tro og tilhørighet? Har

individualistiske tendenser i samfunnet betydning for livsstilsnormer og informantenes religiøse tro og tilhørighet?

Det er i dag samfunnsmessige tendenser til tiltagende individualisering i forhold til religiøs tilhørighet, med hensyn til forpliktelse i parforhold og med hensyn til forventninger om likestilling mellom kvinner og menn. Jeg vil undersøke tendenser til konflikt og tilpasning i miljøer som er basert på et religiøst og fellesskapsorientert grunnlag, og hvordan typiske tendenser i tiden slår inn eller støtes bort i konservative miljøer blant norske praktiserende kristne. Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim (1995:46) fremhever at på grunn av individualiseringen er vi i økende grad både forventet og tvunget til å leve våre liv utenfor båndene til et eller annet spesifikt samfunn eller gruppe. Den økende individualiseringen, for både kvinner og menn, påvirker parforhold i dagens samfunn. Lekmannsbevegelsen i Norge er også sterkt preget av individualisme. Subjektiviseringen og individualiseringen i forbindelse med vekkelseskristendommen, der en la vekt på den enkeltes omvendelse, er vesentlig. Individualiseringsprosessen fortsetter og får konsekvenser for trosspørsmål ved at det ligger et ønske om å selv bestemme i forhold til ”det hellige” og en forventning om respekt for den enkeltes trosoppfatninger og erfaringer. Individualiseringsprosesser skaper uvilje mot kollektive forpliktelser både i forhold til deltakelse og ideologisk lojalitet. Samtidig er det viktig å markere skillet mellom de troende og de verdslige (Aagedal 2003:416, 435, 521). De religiøse miljø har derfor en dobbelthet i seg i forhold til de individualistiske prosesser. På den ene siden kan en si at grunnlaget for omvendelseskristendommen er individualisme og at individualistiske prosesser også i dag står sterkt. På den andre siden er det viktig å ta avstand fra det ”verdslige” samfunnet. Hvordan forholder de religiøse miljø seg så til individualistiske tendenser rundt parforhold og skilsmisse? Blir også parforhold og skilsmisse en del av den individualistiske trenden, eller blir det et område der en fortsatt forsøker å opprettholde skillet mellom verden og de troende? Jeg er opptatt av å finne ut hvilke konsekvenser det har for ekteskap og skilsmisser å leve i en sterk kollektiv subkultur, samtidig som en er del av et samfunn som mange mener blir mer og mer individualistisk.

En skilsmisse kan være en stor belastning, og kunnskap om parforhold er viktig uansett om en er praktiserende kristen eller ikke. Skilsmisse blant konservative kristne har imidlertid vært lite belyst i skilsmissecforskningen. Jeg kjenner ikke til at det har blitt gjort tidligere forskning på skilsmisse i de religiøse miljøene jeg har tatt for meg. Jeg har heller

ikke kommet over tilsvarende studier fra andre land. Ved å studere et spesielt miljø kan en også få grundigere og mer nyansert kunnskap om skilsmisse og parforhold.

Jeg vil videre gjøre rede for teori og forskning om tendenser i dagens samfunn for parforhold og skilsmisse, for slik å sette oppgaven inn i en videre teoretisk ramme. Jeg starter med hvordan den økende individualismen påvirker parforhold i dagens samfunn. Her vil jeg blant annet benytte meg av Beck og Beck-Gernsheims forskning og teori på området. Videre vil jeg se på hvordan individualistiske tendenser i samfunnet påvirker religionen, og spesielt hvordan dette påvirker livsstilsnormer i kristne miljø. Skilsmisse kan sies å være et brudd på livsstilsnormer i kristne miljø. Jeg vil derfor fokusere på teori og forskning om livsstilsnormer og hvordan kristne miljø møter brudd på disse normene. Det vil også være vesentlig hvordan informantene selv forholder seg til brudd på livsstilsnormer. Det kan derfor være hensiktsmessig å se på tidligere forskning om slike brudd. Viktige bidrag her er Aagedals (2003) forskning på bedehuskulturen. Jeg vil også benytte meg av Mary Douglas' (1992) teori om ulike samfunnslogikker, der jeg spesielt fokuserer på innenfor-utenfor logikken. I tillegg vil jeg se på Aagedals (2003) redegjørelse om bedehusets kunnskapssystem. Videre vil jeg gå igjennom Pål Repstads (1984) forskning om religiøs passivisering og ulike former for omtolkning ved brudd på livsstilsnormer. Sammen med dette kan Erving Goffmans (1975) teori om stigmatisering være med på å belyse informantenes og deres trosfellesskaps reaksjoner på skilsmissen. Jeg vil også kort se på hva bibelen sier om skilsmisse og gjengifte.

Siden oppgaven gjelder skilsmisse blant praktiserende kristne vil jeg også ta for meg teori og forskning om kjønn og religion. Fokus her vil være forskning som på ulike måter redegjør for et kjønnshierarki i kristen sammenheng. Siden jeg vil finne ut om det er forskjeller mellom kvinnene og mennene i skilsmissegrunner og konsekvenser, vil jeg også se på teori og forskning om likhet og likeverd mellom kvinner og menn og hvilken betydning kjønn tillegges i forholdet mellom kvinne og mann.

Jeg vil videre benytte meg av annen forskning på skilsmisse i Norge. Jeg er spesielt opptatt av hvilke skilsmissegrunner, kjærlighetsideal og familieideal en har i et samfunn som det norske. Jeg vil hovedsakelig benytte meg av Kari Moxnes' (1990 og 1996) og Moxnes og Gry Mette Dalseng Haugens (1998) forskning på området.

I kapittel 2 vil jeg gjøre rede for analysemetoden jeg har benyttet, utvalget og metodiske implikasjoner. I kapittel 3 er fokus på parforholdets utvikling, kjærestelighet og informantenes grunner for ekteskap. Kapittel 4 består av en analyse av informantenes grunner for skilsmisse. I kapittel 5 og 6 tar jeg for meg konsekvensene av skilsmissen. I

kapittel 5 vil jeg se hvilken betydning skilsmissen fikk for informantenes nære relasjoner, helse og økonomi. I kapittel 6 er fokuset på religiøse konsekvenser, som deres tro og tilhørighet. Før jeg utdyper problemstillingen vil jeg gjøre rede for teori og forskning som kan være relevant for oppgavens tema.

1.2 Parforhold og modernisering

I boken *The Normal Chaos of Love* tar Beck og Beck-Gernsheim (1995) for seg hvordan den økende individualismen, for både kvinner og menn, påvirker parforhold i dagens samfunn. Endringer som fant sted med overgangen til det moderne samfunn brakte med seg en individualiseringsprosess, som avskar folk fra deres tradisjonelle bånd, tro og sosiale relasjoner. Denne prosessen har fortsatt på mange nivå i de følgende århundrer. Hver og en av oss er nå i økende grad forventet og tvunget til å leve våre liv utenfor båndene til et eller annet spesifikt miljø eller gruppe. Lengselen etter en familie som kan gi oss mening og sikkerhet øker. De mener det har kommet en ny form for identitet som de beskriver som person-relatert stabilitet basert på romantisk kjærlighet (Beck og Beck-Gernsheim 1995:46, 49-50).

Tradisjonene i familien svekkes og både kvinner og menn frigjøres fra tradisjonelle forventninger og gis dermed større muligheter til å velge. Stressfaktorene økes når et individ ikke lever alene, men må ta de mange avgjørelser i livet sammen med en partner. Jo mer komplekse avgjørelsene er, jo mer sannsynlig er det at de fører til krangler. Organisering av familien blir preget av usikkerhet fordi arbeidsmarkedet krever mobilitet uten hensyn til personlige forhold. Mobilitet i alle dets former fortsetter å tvinge folk bort fra sine etablerte bånd. Logikken bak individualismen fører til en kamp om rom for seg selv i en søken etter en selv og for å oppfylle sitt eget potensial. Når det gjelder å leve med en partner, er det grunnleggende mønster bak individualiseringen å gjøre et forsøk på å gjøre uavhengige individer, med egne mål og rettigheter, i stand til å utføre den vanskelige balanseoppgaven å leve sine egne liv, og samtidig dele det med noen andre (Beck og Beck-Gernsheim 1995:52-54).

Som et resultat av endringer i utdanning, yrkesåpninger, familieliv, lovgivning og lignende, har kvinner færre familieforpliktelser og forventer mindre støtte fra sine ektemenn. Kvinner må være uavhengige, i stand til å forsørge seg selv og finne ut hva de forventer seg av livet og lage sine egne planer som ikke nødvendigvis er fokusert på

familien, men på deres egen personlighet. Beck og Beck-Gernsheim mener kvinner og menn er og forblir ”intime fremmede” og har forskjellige forventninger. De påpeker at jo mer kvinner ser seg selv som mennesker med egne ønsker, jo mindre aksepterer de at disse ønskene ikke blir oppfylt. ”(...) they are increasingly likely to demand satisfaction and if all else fails to take the ultimate consequence, divorce (Beck og Beck-Gernsheim 1995:60, 62).

Fokus i denne oppgaven er skilsmisse blant praktiserende kristne. Selv om de nok også er preget av de individualiserende prosesser i samfunnet er en vesentlig forskjell at de religiøse båndene fortsatt er sterke. I forbindelse med Beck og Beck-Gernsheims fremheving av at vi i økende grad er forventet og tvunget til å leve våre liv utenfor båndene til et eller annet spesifikt miljø eller gruppe, kan en stille spørsmål ved om dette også gjelder de som er aktivt praktiserende innenfor et religiøst kollektiv. Beck og Beck-Gernsheim (1995:9) påpeker at individualiseringsprosessen ikke har kommet like langt alle steder og at det kan finnes grupper der den ikke er så fremtredende. En av disse gruppene kan da være visse grupperinger av praktiserende kristne.

1.3 *Religiøs individualisme og troskollektiv*

Religiøsitet uttrykker enkeltmenneskers forhold til det religiøse. På makronivået fremtrer det religiøse i *religion*. Som Knut Lundby tar jeg avstand fra å redusere det religiøse til sosiale forhold som sosiologien kan forklare fullt ut. Jeg holder åpent for det religiøse som overempirisk eller utenfor-empirisk. Det ”religiøse” er derfor i sin karakter umulig å gripe for sosiologien, men en kan studere de sosiale nedslag av det religiøse: henholdsvis religiøsitet og religion (Lundby 1987:51).

Lundby påpeker at en pietistisk vekkelsesfromhet banet seg vei innenfor de lutherske folkekirker i Europa fra slutten av 1600-tallet. Dette var religiøs individualisme i folkekirkekulturer med sterke kollektive drag (Lundby 1987:96). Fra at den enkeltes frelse var avhengig av presten og kirken som formidler, skjer det en utvikling der den enkeltes tro blir tillagt en avgjørende betydning. Denne troen ble ofte knyttet til en omvendelse der en fikk del i nåden (Agedal 2003:33-34). I sosiologisk forstand forstår Lundby med omvendelse ”et markert skifte i virkelighetsforståelse fra en ikke-religiøs eller allmenn folkekirkereligiøs forståelsesramme til en mer spesifisert religiøs forståelsesramme” (Lundby 1987:65). Den subjektive kristendomsformen la grunnlag for et religiøst

fellesskap, som skilte seg fra det gamle kirkefellesskapet ved at det var et fellesskap av de troende som bygde på den enkeltes troserfaring (Aagedal 2003:34).

Individualiseringen representerer på den ene siden en frigjøring fra ytre autoritet – en frigjøring fra autoritetene innenfor sakramentreligionen som var dommere og kontrollører. På den andre siden betyr subjektivering av troen og moralen at ”religiøse autoriteter styrer den enskilde ved ”å flytte inn” i vedkommende sitt medvit og kjensleliv” (Aagedal 2003:55). Individualiseringen og subjektivering av religionen banet vei for en ny livsstil blant de troende. At en har blitt omvendt og lever et nytt liv trenger synlige holdepunkter. Det blir viktig å markere skillet med det gamle livet forut for omvendelsen og skillet mellom de troende og de verdslige. Dermed blir livsstil og fellesskapsformer som kan markere det som har skjedd, viktige. Dette skillet markeres særlig i forhold til alkohol og festkultur (dans, kortspill, normer for seksualitet osv.) der bedehusfolket bryter med bygdetradisjonene (Aagedal 2003:55, 521).

1.4 *Tilhørighet og mening*

”Religiøs tilhørighet” brukes av og til om medlemskapet i det trossamfunn eller den religiøse organisasjon et menneske er knyttet til. Jeg mener, som Lundby, at dette er religiøs ’tilknytning’, og at det bare blir tilhørighet hvis den formelle tilknytningen innebærer en opplevelse av å være del av en sosial helhet gjennom sosial samhandling og identifikasjon. Mening, det vil si trosforestillinger, følelser og erfaringer, er en annen viktig dimensjon som Lundby fremhever (Lundby 1987:46, 52-53).

I analysen vil jeg se på de religiøse konsekvenser av skilsmissen for informantene. Innenfor et delvis sekularisert samfunn vil sekulære og religiøse fortolkninger alltid kjempe om oppmerksomheten når noe må forklares i et religiøst miljø (Repstad 2002:30). Repstad påpeker at når verdier og virkelighetsoppfatninger gis religiøse begrunnelser styrker religionen de samme verdier og virkelighetsoppfatninger.

Å stå opp mot det som hevdes å være guds vilje, er atskillig mer skremmende enn å være uenig med en jevnbyrdig. Når standpunkter sakraliseres, og gjøres til elementer i en hellig overbevisning, er det ikke en lettvin og pragmatisk sak å endre dem. Fremstår noe som hellig, oppfattes det også som mer tidløst. Dets menneskelige opphav skjules i ærbødige ritualer og seremonier (Repstad 2002:28).

Et viktig spørsmål for utforskning blir om ekteskap og skilsmisse er religiøst begrunnet. Mener informantene at de går på tvers av Guds vilje ved å skilles? Hvilke

konsekvenser får det eventuelt for informantene? Hvordan reagerer deres kristne miljø? Blir de møtt med støtte, mangel på støtte eller sanksjoner? Religiøse ledere kan presentere seg selv og sin makt som stedfortredende representasjon av det guddommelige. Dette blir en maktlegitimerende mekanisme i religiøse kontekster fordi en understreker at man selv ikke velger fritt de tunge skritt som må tas – f.eks. å straffe, disiplinere eller legge byrder på folk (Repstad 2002:30).

1.5 Innenfor- utenfor- premisset

I boken *Bedehusfolket* tar Aagedal (2003) for seg moderne bedehuskultur i norske bygdesamfunn. Bedehus er et fellesnavn på forsamlingslokaler for religiøs virksomhet innenfor statskirkens rammer, men organisert uavhengig av den offisielle kirkelige virksomheten (Aagedal 2003:518). De fleste informantene i mitt utvalg har i løpet av livet hatt tilhørighet til bedehuset. Etterhvert har noen imidlertid knyttet seg mer til karismatiske frikirkelige menigheter, mens andre fortsetter å tilhøre bedehuset eller en organisasjon med tilhørighet på bedehuset. Etter skilsmissen hadde fortsatt noen få tilhørighet til bedehuset. De som allerede før skilsmissen var tilknyttet mer karismatiske menigheter fortsatte med det eller trakk seg ut fra enhver religiøs sammenheng.

Aagedal finner både eksklusive og inklusive trekk ved bedehusreligiøsiteten. Han er opptatt av forholdet mellom disse trekkene i bedehuskulturen og hvordan de lar seg kombinere. De eksklusive trekkene er blant annet den individualistiske og subjektive religionsformen, omvendingskristendommen, vekkelsene, vennsamfunnet og kravene om å skille seg ut fra de verdslige gjennom en kristen livsstil. Inklusive trekk ved bedehusarbeidet kan være den allsidige bruken av husene, lokal støtte til bygging og vedlikehold, den store delen av bygdefolket som bruker huset, basarkulturen, bedehusfolkets involvering i sogneråd og kommynestyre osv. Bedehusfolket deltar ikke bare i det religiøse fellesskapet på bedehuset, men er også medlemmer av andre fellesskap. De som deltar på bedehuset deltar i en ”normativ debatt” om hva som er innenfor og hva som er utenfor, der de refortolker og rekonstruerer en religiøs tradisjon (Aagedal 2003:10, 468).

Aagedal benytter seg av ulike teoretiske perspektiv på bedehusvirksomheten. Mest relevant for denne oppgaven er sosialantropologen Douglas’ kulturtypologi og den kunnskapssosiologiske tilnærmingen. Utgangspunktet for Douglas’ (1992) tredelte typologi for ”systemlogikk” slik den er skissert i *Risk and Blame*, er en drøfting av

forholdet mellom individets behov og samfunnet rundt. Hun hevder at all rasjonalitet er kontekstuell, dvs. knyttet til en logikk som samfunnet rundt individet er basert på. Fordi det rasjonelle individet ikke eksisterer isolert, kan ikke individets behov forstås uavhengig av samfunnet rundt. Ifølge Douglas er spørsmålet om premiss for samhold og gjensidig tillit et kontinuerlig problem som mye av det sosiale liv dreier seg om. Kulturanalysen bør fokusere på denne ”normative debatten”:

Each individual who enters a social relation is drawn at the same time into a debate about what the relation is and how it is to be conducted. This is the normative debate on which cultural analysis fastens attention. At any time individuals may be heard reasoning with one another about how to achieve the goals they share (...) The object of their debate is to legitimise the form of their society (Douglas 1992:133).

Samfunnsformer er utsatt for mange trusler om oppløsning. De kulturelle truslene oppstår ved at samfunnsformene ikke finner legitimeringer som fungerer over tid. Hun mener at det finnes et avgrenset sett organisatoriske prinsipp som fungerer. Disse formene har utviklet sin egen logikk, som setter grenser for hvilke argument som er gyldige og relevante. Væremåter og argument fra de andre ”samfunnslogikkene” er valgt bort i de premissene systemet bygger på, og vil derfor være irrelevante. En del av forklaringen på at en type kollektiv overlever kommer fra den bestemte legitimeringsprosessen som springer ut av den normative debatten innenfor en kulturell logikk og en annen del kommer fra de institusjonelle konsekvensene av å respondere på denne logikken. De levedyktige legitimeringssystemene utløser reaksjoner som virker forsterkende på kollektivet. De tre hovedformene for systemlogikk med tilsvarende legitimeringsformer er basert på: 1. Innenfor-utenfor-logikk, 2. Bytte og 3. Over-underordning. Kollektiv basert på det første prinsippet kaller Douglas ”kommunitet” (”commune”), det andre ”marked” og det tredje ”hierarki” (Douglas 1992:132-138).

I kollektiv basert på prinsippet innenfor-utenfor blir dette prinsippet styrende for tenkning og handling. Fokus er den ekskluderende dynamikken i denne typen fellesskap. Motkrefter som redefinerer og bekrefter grensene på nytt utløses når slike fellesskap blir utsatt for krefter og prosesser som truer med å utydeliggjøre skillet mellom de som er innenfor og de som er utenfor. Problemet for denne typen kollektiv er faren for at folk skal forsvinne ut. Fellesskapets fremtid er avhengig av de som vurderer å forlate systemet. Teoretisk finnes det tre strategier for å forhindre dette. En mulighet er mer regulering av fellesskapet, men konsekvensen blir da hierarki. En annen er å institusjonalisere bytte som sammenbindende element, men da vil kollektivet utvikle seg til marked. Den tredje

muligheten er å prøve å finne en regel for intern samhandling som er akseptabel og oppleves som rettferdig for alle. Å institusjonalisere egalitet er en vanlig løsning på problemet. Valget av et slikt prinsipp påvirker imidlertid hva som videre er mulig i systemet og begrenser løsningene. Typiske problemer i slike fellesskap er hvordan en skal møte "gratispassasjer problemet" og avviksproblem. I et likhetsbasert system mangler en maktapparat, og en har derfor ingen måter å sanksjonere avvik direkte på. Uenighet må stadig avgjøres gjennom en intern maktkamp om hvem som står for den rette læren og den rette praksisen. Det utvikles dermed klikker og fraksjoner som har ulikt syn og praksis i forhold til felles mål. Konsekvensen av fraksjonsstrider blir en tydeligere markering av grensen mellom innenfor og utenfor og en todeling og sortering av personer som "gode" eller "dårlige" i forhold til denne redefinerte grensen (Douglas 1992:137-140).

A commune (...) generally defines two kinds of individuals, those who truly belong, the insiders, called, saved, elect to salvation, or purer, and the others, the outsiders who, in the light of accusations made against those who have truck with them, are morally inadequate human beings (Douglas 1992:140).

Douglas kaller dette systemforsterkende konsekvenser av systemets logikk. På grunn av likhet og mangel på hierarki til sanksjonering av avvik blir det strid. Ved at en part taper og blir fordømt blir systemets grenser tydeligere. Fordi det er moralsk forkastelig å forlate de gode og støtte de onde, øker kostnadene for andre som tenker på å forlate kollektivet (Douglas 1992:140).

Agedal (2003:483) mener at "innenfor-utenfor-logikken" kan være fruktbar å bruke på bedehuskulturen fordi bedehusets virkelighetsoppfatning inneholder et skarpt skille mellom de som er innenfor og de som er utenfor, de frelste og de ufrelste.

Tenking og handling på bedehuset må då legitimere seg utifrå "systemlogikken" ved at ein, i det ein gjer og seier, må framheve kva det eigentleg dreier seg om: skiljet mellom frelst og ufrelst. Mykje av bedehusverksemda kan tolkast som ein normativ debatt om kven som er innanfor og kven som er utanfor, og kva som er innanfor og kva som er utanfor (Agedal 2003:100).

Agedal fant flere eksempler på at oppløsning av gamle skiller avlet motkrefter og fraksjonsstrider så ut til å være vanlige. Han mener reaksjonene kan tolkes som grensemarkeringer i et kollektiv basert på en omvendelsestradisjon (Agedal 2003:507). Viktig for utforskning er om informantene bryter viktige grensemarkeringer. Hvordan møter eventuelt deres kristne fellesskap dette bruddet, og får bruddet konsekvenser for deres tilhørighet?

1.6 *Bedehusreligiøsitetens kunnskapssystem*

Aagedal ser også på bedehusreligiøsitetens kunnskapssystem – de navnene og klassifikasjonene denne kulturen setter på virkeligheten, hvordan de ordner verden og klassifiserer for eksempel handlinger, personer, virksomheter og lokaliteter. I denne struktureringen ligger det en vurdering av ”kva som er viktig og uviktig, sant og falskt, rett og galt” (Aagedal 2003:88). Han påpeker at ved siden av dualismen og polariseringen (innenfor – utenfor) eksisterer det også en mellomsonen eller fellelssonen. Mellomsonen er en møtesone der personer med ulik religiøs identitet kan møtes, uten å miste sin primære identitet. Denne mellomsonen er en av tre soner som illustrerer hvordan bedehusreligiøsiteten ordner og klassifiserer verden. Bedehuslogikken plasserer ulike handlinger, arrangement, organisasjoner, roller, steder og gjenstander inn i disse sonene. Den første er den *indre sonen* (eller den *frelste sonen*). Denne eksklusive sonen er det bare de troende eller omvendte som tilhører. *Mellom-sonen* er en fellesfolkelig sone der en både er innenfor og utenfor bedehusfellesskapet. En er innenfor det moralske fellesskapet, som dreier seg om å realisere det som er godt og rett i lokalsamfunnet og storsamfunnet, men utenfor det åndelige fellesskapet. Den tredje sonen kalles den *ytre sonen*. Dette er den forbudte sonen, sonen for det verdslige og umoralske og utenfor både det åndelige og moralske bedehusfellesskapet (Aagedal 2003:88-90). Den indre sonen og den ytre sonen lar seg ikke kombinere:

For ein som lever eit ”verdsleg liv”, vil det å gå inn i dei truande si sone tyde å bli omvendt og få ein ny religiøs identitet. Motsett vil ein som tilhøyrrer den frelste sona og startar å delta i det ”verdslege livet”, stå i fare for å forandre sin status frå frelst til fråfallen (Aagedal 2003:90).

Soneinndelingen er imidlertid ikke statisk. ”Grensene på kartet er stadig gjenstand for forhandlingar, og handlingar som kombinerer deltaking i sonene på nye måtar, kan bidra til å flytte sonegrensar og forandre kartet” (Aagedal 2003:90). Viktig for utforskning vil være hvordan denne soneinndelingen påvirker informantenes tilhørighet i forbindelse med skilsmissen. Hvilken sone havner skilsmisse i for en praktiserende kristen? Siden skilsmisse tradisjonelt sett har vært et brudd på normer om det livslange ekteskapet, kan det være grunn til å tro at dette bruddet fører til mindre eller svakere tilhørighet for de skilte praktiserende kristne.

1.7 Brudd på livsstilsnormer og stigmatisering

Forventningen om at bedehusfolk skal ha en kristen livsstil som utelukker visse handlinger og aktiviteter, som ellers i samfunnet ikke blir sett på som negative eller moralsk uakseptable, har vært et karakteristisk trekk ved bedehuskulturen. Viktig for bedehusfellesskapets grensemarkering blir hvordan bedehusmiljøet drar grensene i forhold til det ”verdslige livet” (Agedal 2003:331). Et viktig spørsmål for utforskning blir hvordan informantenes kristne miljø drar grensene i forhold til skilsmisse. Hvilke konsekvenser får det for de skilte om skilsmisse blir sett på som negativt eller moralsk uakseptabelt, selv om det ikke blir oppfattet på denne måten ellers i samfunnet?

Repstad (1984) beskriver mennesker som gjennom ungdomstiden hadde vært aktive i kristne foreninger, menighetsarbeid og frikirker, men som hadde gått ut av aktivt kristenliv. I kristne ungdomsmiljøer der det ble lagt vekt på vekkelles- og omvendelsesforkynnelse, ble tilbaketrekingen fra miljøet ofte konfliktfylt. Særlig livsstilsproblemer ble nevnt som en viktig årsak til at folk trakk seg ut. De følte seg utilstrekkelige i forhold til krav om en streng og asketisk livsstil. Etterhvert ble mange også uenige i det herskende synet. Noen fortalte at de hadde følt seg lite forstått av de lokale religiøse ledere i forbindelse med tilbaketrekningsprosessene. Så lenge man følger de herskende normer, får man mye sosial og materiell støtte. Dette gjelder for omtrent alle slike tette og sterke religiøse fellesskap. Problemene begynner når man ikke lenger er komfortabel med tradisjonen og ikke vil innordne seg (Repstad 2002:51-52, 54).

Ulike reaksjoner hos dem som bryter livsstilsnormer i kristne miljøer kaller Repstad (1984) ”bot”, ”selvstempling”, ”omtolkning innenfor” og ”omtolkning utenfor”. Han antyder en slags logisk utvikling i rekkefølgen. Den første modellen, ”bot”, karakteriseres ved anger, bot og omvendelse. Problemet er her å *falle* i synd. De ser på det som har skjedd som et problematisk, men enkeltstående avvik og tar avstand fra det. Den andre modellen, ”selvstempling”, handler om å *leve* i synd. Normavviket er ikke lenger en enkeltstående eller sporadisk hendelse, men en del av livsmønsteret. Ens selvforståelse som kristen og tilknytningen til menighetslivet blir mer kritisk og en føler seg gjerne uverdigg til å regne seg som kristen, men holder forstatt kristendommen for å være kognitiv sann. På grunn av at dette er en konfliktfylt posisjon å være i, som ofte innebærer mye dårlig samvittighet, skjer det ofte en omtolkning. ”Omtolkning innenfor” skjer ved at det religiøse fortolkningssystemet justeres slik at det blir mer liberalt på de aktuelle punkter, mens hovedinnholdet ikke endres. Om det videre går i retning av fortsatt deltakelse eller

ikke i det religiøse miljøet, er blant annet avhengig av hvordan betydningsfulle andre i dette miljøet reagerer på omtolkningen. Stempling og utstøting fra andre kan her komme inn. Ved "omtolkning utenfor" kan de stille spørsmålstegn ved ganske store deler av det religiøse samfunns' syn fordi de oppfatter bruddet på det religiøse samfunns normer som helt uforlikelig med dette syn. Referanserammen omtolkes på grunn av et ønske om å være konsistent i ideologi og livsførsel (Repstad 1984:81-83). "Det som opprinnelig ble sett på som et brudd blir omtolket til en naturlig og forsvarlig handling, men da innenfor rammen av et nytt fortolkningssystem" (Repstad 1984:82). Jeg er interessert i hvordan informantene reagerer på skilsmisse som brudd på en livsstilsnorm og hvordan fellesskapet reagerer på en eventuell omtolkning. Hvordan påvirker dette informantenes tro og tilhørighet?

Tidligere var skilsmisse et avviksfenomen som ofte medførte stigmatisering (Moxnes og Haugen 1998:3). Jeg stiller imidlertid spørsmål ved om skilsmisse har blitt et vanlig fenomen for alle. I grupper der skilsmisse blir sett på som et avvik og et brudd med viktige livsstilsnormer, kan det være at skilsmisse også medfører stigmatisering. Goffmans (1975) bok *Stigma* handler om det stigmatiserte menneskes situasjon og hans eller hennes reaksjoner på de vanskeligheter de møter. Han mener at ethvert samfunn deler mennesker inn i kategorier og bestemmer hvilke egenskaper som skal regnes som vanlige og naturlige for medlemmene i hver av disse kategoriene. Det sosiale miljø fastlegger hvilke kategorier av mennesker man kan forvente å finne på bestemte steder. Å bli stemplet som et fordervet og nedvurdert menneske innebærer et stigma. Å bli belastet med et stigma danner utgangspunktet for diskriminering der en begrenser den det gjelder sine utfoldelsesmuligheter. Diskrimineringen er ikke alltid tilsiktet, men er like fullt svært effektiv (Goffman 1975:13-17).

"En god tilpasning" krever at den stigmatiserte stort sett aksepterer seg selv som normal, samtidig som han eller hun frivillig unngår de situasjoner som gjør det vanskelig for den normale å hykle ved å late som om de aksepterer vedkommende på samme måte (Goffman 1975:153). Goffman påpeker at bevisstheten om "blandede kontakter", der normale og stigmatiserte befinner seg i samme sosiale situasjon, kan føre til at både normale og stigmatiserte tilrettelegger livene sine slik at disse situasjoner unngås. Han mener at dette mest sannsynlig får alvorligere følger for de stigmatiserte fordi de oftere har bruk for "tilretteleggelse". Når et slikt møte faktisk finner sted, tvinges begge parter til å direkte konfrontere stigmaets årsaker og virkninger. Den stigmatiserte kan da oppdage at en føler seg svært usikker på hvordan han eller hun blir identifisert og tatt i mot av de normale. Goffman påpeker imidlertid at den stigmatisertes usikkerhet også kan komme

frem når personen blir plassert i en kategori som er til hans eller hennes fordel fordi en vet at de andre kanskje fortsatt klassifiserer en etter ens stigma. Dermed vet ikke den stigmatiserte hva de andre egentlig mener om en. Videre er det en tendens til at de stigmatiserte, mer enn andre, føler at de må være svært forsiktige og oppmerksomme på hvilket inntrykk de gir. På samme tid kan de stigmatiserte føle at deres minste feil kan tolkes som et uttrykk for deres stigmatiserte særpreg (Goffman 1975:26-29).

Goffman påpeker at kontroll med identitetsinformasjonen er svært viktig i forbindelse med relasjoner til andre mennesker. I opprettelsen av en slik relasjon kan det være nødvendig for partene å tilbringe en del tid sammen. Jo mer tid de tilbringer sammen, jo større er risikoen for at den andre får tilgang til miskrediterende informasjon om ham eller henne. Som et bevis på tillit og forpliktelse krever enhver mellommenneskelig relasjon at det mellom partene blir utvekslet en passende mengde intime opplysninger (Goffman 1975:113).

Viktig for utforskning er om informantene opplever å bli stigmatisert, og om de opplever at de har et stigma. Jeg vil også se på hvilke konsekvenser en eventuell stigmatisering får for deres menighetstilhørighet.

1.8 Endring av grensene og individualisering

I en del religiøse miljøer er det også, i likhet med resten av samfunn, individualistiske tendenser. Aagedal (2003:359) fremhever at det har skjedd en utvikling der grensene ikke lenger er så tydelige. Han mener denne utviklingen kan sammenlignes med det Pierre Bourdieu (1977:168-170) omtaler som overgangen fra "doxa" til "opinion". Doxa er det som blir tatt for gitt, som ikke er tema for diskusjon eller lar seg diskutere.

Vekkelseskristendommen tilhører ikke lenger det udiskutable ("doxa"), men har blitt en del av det Bourdieu omtaler som "fields of opinion" (heterodoxa). "At det finst berre ein veg til Jesus, blir no ei meining og ein påstand som må forsvarast" (Aagedal 2003:359).

Bedehusets kristendomshegemoni blir utfordret og bedehusnormene er i endring eller oppløsning. Det som før var livsstilsmessige uttrykk for at en hadde blitt omvendt, er det ikke lenger (Aagedal 2003:464-465).

Ein ønskjer og krev i større grad å finne sin eigen veg i forhold til det heilage og reagerer negativt når ikkje dette blir respektert (...) I individualismen vil det også liggje ei forventning om respekt for den einskilde sine trosoppfatningar og religiøse erfaringar og opplevingar (Agedal 2003:434-435).

Religiøs individualisme fører til at folk flest heller ikke føler det som noe stort tap om de må forfølge sine religiøse interesser utenfor en organisert kirkelig sammenheng. Privatisering av religionen oppfattes gjerne som et trekk ved moderne religiøsitet (Repstad 2002:69).

En kan stille spørsmål om behovet for grenser mellom de frelste og de ufrelste ikke lenger er nødvendig. Er behovet for skillelinjer borte eller blir det nye måter å opprettholde skillet på? I boken *Sex, kjønn og kristentro* setter Åse Røthing (1998) fokus på forkynnelse om seksualitet. Hun fokuserer på seksualitet under perspektivet grenser og grensesetting. Ida Marie Høeg hevder at seksualiteten er svært betydningsfull for kirken på grunn av den kristne identitetsdannelsen, der grenser omkring seksualitet i stor grad berører selvforståelsen som kristen:

For hvordan skal man kunne skjelle mellom kristne og ikke-kristne når kristne i stor grad har forlatt de pietistiske idealer og både danser, røyker og nyter alkohol? Det må da være noe ved den kristne atferd som skiller seg radikalt fra den ikke-kristne? (Høeg 1999:102).

Dette kan tyde på at normer om seksualitet fortsatt er viktige for en del religiøse miljøer. Normer for ekteskap i kristne miljø kan sies å være en regulering av seksuallivet. Hvilke konsekvenser får det om en bryter disse normene? Er normene for ekteskap og skilsmisse fortsatt med på å markere livsstil blant praktiserende kristne, eller har individualiseringen gjort skilsmisse i kristne miljø akseptert på samme måte som ellers i samfunnet? Om skilsmisse ikke er akseptert, men fortsatt reflekterer eksisterende livsstilsnormer som er viktige for å opprettholde skillet mellom de troende og ikke troende, hvilken betydning får det for de skiltes tro og tilhørighet?

1.9 Religion og skilsmisse

I boken *Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research*, hevder Joseph Guttmann at religion har vært en av de sterkeste faktorer i å bestemme menneskelig adferd gjennom historien. De normene og verdiene og den tro og adferd som ble forsterket ved religion og som har antatt en religiøs viktighet, har tendert til å overleve lenger enn de som

ikke har blitt sanksjonert slik. Selv om økonomisk utvikling og sosial fremgang øker sannsynligheten for skilsmisse, har religion undertrykt og bremsert denne trenden. De store religioner spenner fra fullstendig forbud mot skilsmisse, som er tilfelle for den romersk katolske kirke, til mye mer liberale posisjoner som jødedommen og islam. De protestantiske kirker aksepterer skilsmisseavgjørelser fra den sivile rett. De oppmuntrer ikke til skilsmisse, men legger generelt ikke noen restriksjoner på skilsmisse og favoriserer ingen av kjønnene i bevilling (Guttmann 1993:18-19).

I *Illustrert Norsk Bibelleksikon* påpekes det at ekteskapet etter Guds plan fra begynnelsen av, er bestemt som et monogamt, livslangt forhold mellom mann og kvinne. Jesu undervisning finnes i Mat. 5,31-32; 19, 3-12; Mrk. 10;2-12; Luk. 16,18. Hans lære sammenfattes slik:

1) Den eneste gyldige grunn for skilsmisse er hor, Mat 19,9. 2) Den tillatelse som Mose lov ga en mann til å skillse seg fra sin hustru, var en innrømmelse på grunn av hjertenes hårdhet, 19,8. 3) Den som skiller seg fra sin hustru uten for hors skyld, og gifter seg med en annen, han driver hor, 19,9. 4) Den som skiller seg fra sin hustru uten for hors skuld, volder at hun driver hor, 5,32. 5) Den som gifter seg med en fraskilt kvinne, driver hor, 5,32; 19,9. 6) Den kvinne som skiller seg fra sin mann og gifter seg med en annen, driver hor, Mrk. 10,12 (Gilbrant, Odeberg, Karlsen og Kjelle 1969:3912).

Apostelen Paulus bekrefter i Rom. 7,1-3 og 1. Kor. 7,39 det grunnleggende prinsipp at ekteskapet er livsvarig, men at det oppløses ved den ene parts død. I 1. Kor. 7,10-15 påpeker Paulus at verken mann eller kvinne skal skille seg, men om de allerede er skilt ”skal de leve i ugift stand eller forlike seg og gjenoppta samlivet” (Gilbrant m.fl 1969:3912). Det påpekes at det likevel på grunn av synden, kan oppstå situasjoner hvor skilsmisse er riktig, nødvendig og den eneste utvei.

Der hvor ekteskapet allerede er ødelagt gjennom utroskap, kan det være nødvendig å ta konsekvensen av dette og bryte også det ytre bånd som ennå binder ektefellene sammen (Gilbrant m.fl. 1969:3913).

Det hersker imidlertid uenighet om et nytt ekteskap er tillatt for den fraskilte. Det har vært stor uenighet om dette i den protestantiske del av kristenheten, men for det meste har det blitt hevdet av protestantiske teologer at den uskyldig fraskilte har adgang til å gifte seg på nytt (Gilbrant m.fl. 1969:3913).

Det finnes nok ulike tolkninger av Bibelens lære om skilsmisse og gjengifte. Jeg går ikke nærmere inn på de teologiske diskusjonene omkring dette da det ligger utenfor omfanget av denne oppgaven. Det viktige for denne oppgaven er at skilsmisse og gjengifte

også har religiøs dimensjon for disse informantene, som forholder seg til bibelen som en rettleiding for sine liv.

1.10 Kjønn og religion

Kjønnsdimensjonen er viktig også i forhold til religion. Ifølge Kari Elisabeth Børresen (1999:6) blir det hevdet at ”alle historiske belagte, såkalt høyere religioner synes å være oppstått i og bli opprettholdt av androsentriske samfunn”. Dermed er evnen til å motta og formidle kontakt med en guddommelig virkelighet, stort sett forbeholdt mannlige individer eller grupper. I et idehistorisk perspektiv er tro på kvinners likeverd med menn, og derav følgende krav om full likestilling både i samfunn og kirke, en videreføring av senantikkens kristne frelsesdemokrati. Samtidig er de tradisjonelle kirkers doktriner og symbolikk gjennomført mannsvridd (Børresen 1999:6).

Repstad (2002) påpeker at det finnes flere eksempler i kirkelige og religiøse sammenhenger på at religionen har sakralisert kjønnsforskjeller og kvinneundertrykkelse. Bestemte væremåter, oppgaver og roller er blitt sett på som i pakt med Guds vilje, mens andre er blitt sett på som ”brudd med skaperordningen”. Kvinner selv har noen ganger sett på slike hierarkiske ordninger som et stengsel. Ofte har imidlertid maktutøvelsen vært så effektiv at den har formet kvinners identitet i samsvar med de påbudte ordningene. Tildelingen av bestemte kvinneroller fra religiøse lederes side har ofte gått sammen med en abstrakt oppvurdering av kvinner – når de innordner seg (Repstad 2002:142-143).

En vid bruk av Bourdieus begrep symbolsk vold viser til makten til å forme hva som er prestisjefyllt og verd å strebe etter i en bestemt sosial kontekst. Begrepet viser også til en prosess der dominans blir ”naturliggjort”. Den symbolske volden presser frem en innordning som ikke oppfattes som innordning (Bourdieu 1996:85-91). ”Maktbruk er mest effektiv når den blir oppfattet som noe annet enn dominansforhold, og blir sett (eller oversett) som noe naturlig” (Repstad 2002:34). Eksempler på symbolsk vold kan være når kjønnsulikhet blir sett på som naturens orden. Å tro at noe er objektivt gitt og at visse faste egenskaper hører til et fenomens vesen kan holde aktører fast i maktesløshet. Et eksempel kan være hvis en som kvinne er vokst opp med at kvinnens vesen eller natur er å bli en god kone. Da skal det mye til å bryte med en dette (Repstad 2002:34,42).

1.10.1 Hierarkiet

Innen den kristne tradisjonen har det alltid blitt forkynt at kvinner og menn er likestilte når det gjelder frelsen. Kvinnen har likevel blitt sett på som underordnet mannen. Flere steder i Det nye testamente, spesielt i brevene til Paulus, finner en påbud om at kvinner skal underordne seg menn (Furseth og Repstad 2003:218). Jeg vil i dette avsnittet vise til forskning som på ulike måter tar for seg kvinners underordning til menn i kristne miljø, og hvilke konsekvenser dette kan få for kvinner og menn og deres parforhold.

I artikkelen ”Kjønn og dualisme” tar Kristin Gunleiksrud (1988) for seg sammenhengen mellom underordningsteologi, Gud, Satan og ulike former for religiøst legitimerede overgrep mot kvinner i organisasjonen ”Ungdom i Oppdrag”. Artikkelen er basert på hennes hovedoppgave i Kristendomskunnskap, der hun har foretatt en ideologianalyse av denne organisasjonen. Hun fant at ”Ungdom i Oppdrag” eksplisitt legitimerer sin kjønnsideologi med Paulus’ brev til Efeserne, kap 5, v.22 ff (Gunleiksrud 1988:38):

De gifte kvinnene skal underordne seg under mennene sine som under Herren selv. For mannen er kvinnens hode, liksom Kristus er kirkens hode; han er frelser for sitt legeme. Liksom kirken underordner seg under Kristus, skal en kvinne underordne seg under mannen i alt.

Mannen skal, gjerne etter rådslagning med Gud, bestemme i spørsmål som angår familien og deres liv. Grunnen til at den definitive myndighet bør ligge hos mannen er at hans gudegitte rolle blant annet innebærer å ta på seg denne byrde. Kvinnen er av skaperordningen tildelt en rolle som tar utgangspunkt i hennes gudegitte vesen som er ydmykhet. Videre er det naturlig for en kvinne å være opptatt av de nære ting som det daglige, huslige omsorgsarbeide. Ifølge Ungdom i Oppdrag er underordningsteologien en praktisk ordening som får ekteskap til å fungere. Autoritetsutøvelsen blir begrunnet i kjærlighet til såvel Gud som til kvinnen og den skal utøves med omsorg. Ifølge Gunleiksrud blir autoriteten og makten kamuflert. Autoriteten heves fra mannens nivå til Guds nivå. ”Mannen hersker på vegne av Gud; det er Guds vilje at mannen skal utøve autoritet” (Gunleiksrud 1988:38-39). Ved at mannen og Gud knyttes uløselig sammen gis mannen en stedfortredervalør i Ungdom i Oppdrags ideologi, noe som gjør mannen til en funksjon av Gud. På grunn av at mannen hersker på Guds vegne kan også hans herredømme omdefineres til hans tjenerskap. Kamuflering av makten skjer også gjennom kvinnens aksept av mannens autoritetsposisjon. Begge parter oppfatter maktforholdet som riktig og godt, og som et uttrykk for Guds vilje (Gunleiksrud 1988:39).

Gunleiksrud hevder at den viktigste ideologi og virkelighetsforståelse i Ungdom i Oppdrags ideologi er den dualistiske. Det mest sentrale av dualismeparene er Gud og Satan – det gode og det onde. Gud og Satan er absolutte fiender som kjemper om herredømme over verden. Verden tar, mer eller mindre bevisst, parti for en av dem og nøytralitet er umulig. Ungdom i Oppdrag mener Satan stadig øker sin makt og derfor er all kamp mot Satan viktig. Satans økende makt merker Ungdom i Oppdrag særlig i situasjoner der de møter en eller annen form for motstand. Gunleiksrud påpeker at for Ungdom i Oppdrag blir alle former for kamp mot Satan legitime. Dette får konsekvenser for kjønnsforståelsen. Guds prinsipp for ledelse er autoritet. Ifølge Ungdom i Oppdrag utøver Gud sin ledelse ved å mane til lydighet overfor sin autoritet. Det sataniske prinsipp for ledelse er opprør. Innen kjønnsideologien eller underordningsteologien er det mannen som ivaretar og fungerer som utøver av det guddommelige ledelsesprinsipp. Det er mannen som skal inneha den naturlige autoritet i hjemmet. Ved at mannen og Gud forstås som vesenslike og fungerer som representanter for det samme prinsipp, blir de uløselig knyttet til hverandre. Kvinnens adferds- og vesensideal er lydighet. Om hun faktisk utøver dette ideal hyller Ungdom i Oppdrag henne. Hun forstår imidlertid samtidig som bærer av Satans opprørsprinsipp (Gunleiksrud 1988:39-40).

Dersom en kvinne ikke ønsker å underordne seg, men tenker at ”litt må jeg vel bestemme selv”, da er hun inne på opprørske veier, hun utøver en revolt mot Guds vilje. Som sådan har hun plassert seg på Satans side i åndskampen og går hans ærend. Dermed er hun implisitt utelukket fra det kristne fellesskapet (...) Dersom hun ikke umiddelbart aksepterer primæromsorg som sin viktigste livsoppgave, forstås hun av UIO som kritisk til de guddommelige prinsipper, med andre ord på den ondes side. Hennes opprør mot mannens autoritet blir i sin konsekvens opprør mot Gud (Gunleiksrud 1988:40-41).

Ungdom i Oppdrag hevder ikke at kvinnen som kvinne er Satans redskap, men om hun ikke tar til seg de adferdsprinsipper som presenteres for henne, er hun bærer av opprørsprinsippet. Ingen av de skilte informantene i mitt utvalg var aktive medlemmer i Ungdom i Oppdrag, men noen hadde hatt kontakt med organisasjonen gjennom ekteskapskurs, litteratur o.l. Selv om ingen av informantene var medlemmer av Ungdom i Oppdrag kan det være interessant å se om informantene er eller har vært preget av disse idealer som Gunleiksrud (1988) fremhever som vesentlige i organisasjonen.

Boken *I Herrens vold* handler om kristent legitimert vold i ekteskapet. Sosiolog og kvinneforsker Eva Lundgren (1985) dokumenterer her at det forekommer mishandling i kristne miljøer, og at mishandling gis en kristen begrunnelse eller blir forstått som kristent

berettighet. Lundgren fremhever sammenhengen mellom kravet til kvinnens underordning eller underkastelse, og den karismatiske bevegelse eller kristendomsforståelse. Med karismatisk kristendomsforståelse siktes det til en religionsutøvelse som legger vekt på nådegavene: tungetale, profetisk tale, helbredelser og undere og utdrivelser av onde ånder (Lundgren 1985:18).

Også Lundgren påpeker at i mye av den karismatiske oppbyggelseslitteratur og forkynnelse fremstår Gud og Satan som de to motpolene i tilværelsen. Gud representerer godhet og autoritet. Guds autoritetsprinsipp er representert i menn, som gjennomgående får lederoppgaver. ”Gjennom lederfunksjonen demonstrerer menn at de har gyldige opplevelser av Gud og en ydmyk holdning som svarer til dette” (Lundgren 1985:19). Satan representerer ondskap og opprør og kvinnen er bærer av Satans opprørsprinsipp. Holdninger og atferd hos kvinner der en viser tvil, intellektuell nysgjerrighet eller selvtillit og selvstendighet blir definert som klare tegn på en opprørsk ånd og på at Satans opprørsprinsipp bor i personen.

”Tidens normopløsning” er hovedsymptomet på det moderne og fordervede samfunn. Samfunnet skal endres ved å gjeninnføre autoritet og håndfaste normer. Siden hjemmet er samfunnets urcelle, er det først og fremst i hjemmet faste normer og fast autoritet skal innføres. Det blir følgelig særdeles viktig å gjenreise den tradisjonelle familie etter patriarkalsk mønster, der ”pater familias” er fysisk og åndelig leder (Lundgren 1985:19-20).

Lundgren finner at det er en tett og glidende overgang fra mannsrolle til vold. Mannsrollen innebærer å være leder i parforholdet. ”Rollens innhold glir fra lederskap til press, tvang, terror og vold. Lang tids glidning i umerkelige overganger, kombinert med jevnlig trusler og overgrep utvisker grensene for det normale. Volden blir normal” (Lundgren 1985:16).

I *Gud og Hver Mann* er det ektefellene eller tidligere ektefeller til kvinnene i *I Herrens vold* som formidler hva som skjer med den som mishandler. Mannen påberoper seg både den autoritet han kan gjøre gjeldende i kraft av å være mann, og den guddommelige autoritet som han opptrer i Guds sted med (Lundgren 1990:11-12). Lundgren fremhever den kjønnskulturelle ramme for å skape kjønn. Hun viser hvordan maskulinitet, vold og erotikk henger sammen og utgjør et sammenhengende helhetsfenomen innenfor vår kjønnskultur. Mennene i boken fortolker seg selv i henhold til kjente – eksplisitte og implisitte – kulturelle kjønnsgrenser. Lundgren hevder at normene for kvinnelighet og mannlighet er systematisk forskjellige. Normene forutsettes å være komplementære – de er kontraster som utelukker hverandre. Positiv kvinnelighet ligger på

det uttalte planet på en skala fra relativ til tydelig underordning, men det er sjelden snakk om relativ underordning. Den tydelige underordningen glir gjerne i retning ren underkastelse (Lundgren 1990:226, 228).

Røthings bok *Parforhold*, handler om parforhold som er dannet på tvers av forskjeller. Den bygger på intervjuer med ni heteroseksuelle par der parforholdene er dannet på tvers av tro og kirkelig engasjement, men ikke på tvers av religioner. Røthing er opptatt av hvordan informantene skaper likhet på tvers av forskjeller, og hvordan de forhandler når de er uenige. Røthings hovedfokus er på hvilke betydninger kjønn kan ha i heteroseksuelle samlivsprosesser mer generelt. "Prosessene og forhandlingene som drøftes knyttes til forskjeller og samliv i videre forstand, ikke kun til trosforskjeller" (Røthing 2004:12). Hun finner at i pardannelsesprosjektene kan de ulike koplingene mellom kjønn og kristelighet få betydning på forskjellige måter. Den positive kristeligheten koples først og fremst til omsorg, nestekjærighet og snillhet for både de såkalt kristne og de såkalt ikke-kristne kvinnenens del. Ifølge Røthing kan dette kan bidra til å opprettholde tradisjonell kvinnelighet som ideal (Røthing 2004:57).

1.11 Patriarkatperspektivet

I boken *Det kallas kärlek* gjør Carin Holmberg en sosialpsykologisk studie om kvinners underordning og menns overordning blant unge par som selv sier de er likestilte. Hun peker på at enkelt sagt finnes det to ulike måter å se på kvinners og menns ulike posisjoner. En måte er å se på det som et likestillingsproblem og en annen som et kjønnsmaktforhold.

Jämställdhetsdiskussionen vilar på ett antagande om att kvinnor och män har ett gemensamt intresse av att förändra könsförhållandena i samhället. Könsmaktperspektivet pekar i stället på att det finns en konflikt mellan kvinnor och män och att könen har olika intressen när det gäller att förändra könsrelationerna (Holmberg 1995:15).

Likestillingsproblemet lokaliseres til to hovedområder: arbeidsmarkedsforhold og arbeidsdelingen i hjemmet. Det blir hevdet at arbeidsmarkedsproblemet kan løses gjennom økt informasjon og påvirkning av både arbeidstaker og arbeidsgiver for å motvirke det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. I hjemmet er det kvinner som utfører det meste av husarbeidet og arbeidet med barna. Målet er at menn i større utstrekning skal ta del i dette arbeidet. Ved perspektivet om kjønnsmaktsforhold utgår en fra at kategorien menn dominerer kategorien kvinner. Dette betyr at samfunnsstrukturen er patriarkalsk. Det betyr

ikke dermed at det ikke finnes andre sosiale ordninger, men det betyr at det er kjønnsordningen det fokuseres på. Holmbergs perspektiv og utgangspunkt er at dagens parrelasjoner avspeiler et kjønnsmaktsforhold. Hun mener at for at maktsymmetrien i parrelasjonen skal endres, må kvinnen og mannen lokalisere og forandre de underliggende mønster og prosesser som strukturerer parrelasjonen (Holmberg 1995:15-17).

I boken *Kjernesprengning i familien?* studerer Moxnes skilsmisseprosessen i et samfunn i rask endring. Analysen er basert på intervju av skilte kvinner og menn. Hun mener det er som systemer i endring at familier må studeres. I Moxnes' analyse står de kjønnsmessige ulikheter i de samfunnsgitte betingelser sentralt. Disse ulikhetene handlet for eksempel om forholdet til lønnsarbeid og de ulike forventninger som stilles til kvinner og menn som ektefeller og foreldre, det som kan kalles forståelsen av sosialt kjønn. Maktforholdet mellom ektefellene står også sentralt i analysen (Moxnes 1990:14, 55).

Utgangspunktet for analysen er at vi lever i et patriarkalsk-kapitalistisk samfunn. Hun påpeker at patriarkatets ideologi er et forsøk på å få mannlig dominans til å fremtre som naturgitt. På samme tid fremstår patriarkatet som ikke eksisterende i vår tid med en sterk likestillingsideologi. Moxnes mener at "møtet" mellom det patriarkatiske feudale system og det kapitalistiske system resulterte i ett system, det patriarkalsk-kapitalistiske. Dette systemet betydde en økning i kvinners avhengighet av menn, og en økning i kvinneundertrykkningen, fordi den relative betydning av menns arbeidsfelt økte. Patriarkatets kjerne er den rett systemet gir de overordnede til de underordnede arbeid. I det kapitalistiske patriarkat betyr dette at menn nyter godt av kvinners gratis innsats og merarbeid i hjemmet og av kvinners arbeide i den offentlige sektor, hvor kvinner gjør mye ulønnet og underbetalt arbeid (Moxnes 1990:43, 49-51).

Det hevdes at det hierarkiske skillet mellom kvinner og menn ikke lenger er iøyenfallende. I stedet for et vertikalt system, med menn plassert over kvinner, hvor kvinnenens mulighet til å klatre i stillingsstigen var begrenset av skrevne og uskrevne lover, utvikles et horisontalt system, hvor kvinner fremstår som sideordnet menn, men plassert i andre sektorer. Ulikhetene er et resultat av at kvinner, kvinners arbeid, omsorgsarbeidet og produksjon av reproduksjonsmidler, tilskrives mindre verdi enn menn og det arbeidet menn gjør. Når idealet er at alle skal være like og at makt skal være likt fordelt, da blir usynliggjøring av makt og avmakt en mekanisme for å sikre det kapitalistiske patriarkats fortsatte eksistens. Moxnes mener det er rimelig å påstå at patriarkatet fremstår som ikke-eksisterende i vår tid på grunn av den sterke likestillingsideologien. Usynliggjøring av

makt og avmakt blir da en mekanisme som gjør at det kapitalistiske patriarkat fortsetter å eksistere (Moxnes 1990:50-52).

En innvending mot teorier om patriarkatet gjelder forholdet mellom stabilitet og endring. Forskning som fremhever reproduksjonen av mannlig dominans og kvinnelig underordning, det vil si som peker på det stabile ved maktforhold mellom kvinner og menn, er blitt kritisert for å framstille denne reproduksjonene som en "ubrytelig logikk" (Røthing 2004:18). Det kan se ut som om "dersom kvinner vinner fram på ulike områder, vil de patriarkalske kreftene reorganisere og ta kontroll på nye måter" (Ellingsæter 1999:170). De formelle hindringer for kvinners deltakelse på lederskapsarenaer er borte både fra samfunns- og kirkeliv. I forhold til de endringer som faktisk har skjedd kan en kritisere teorier om patriarkatet for å ikke fange opp disse endringene i kjønnsrelasjonenes innhold og betydning, og antakelsen om at patriarkatet bidrar til selvoppgivelse og motløshet. På den annen side kan denne posisjonen kritiseres for å ikke ta på alvor den kvinneundertrykking som faktisk foregår (Repstad 2002:143).

Til tross for forsøk på å utjevne forskjeller mellom kjønnene (forskjellene i deltakelse i ulike sektorer i arbeidslivet, i fordelingen av arbeidet i hjemmet, i politikken osv) hevdes det at samfunnet fortsatt er et mannssamfunn. Kvinner har fått nye muligheter og likestillingspolitikken tydeliggjør det ulike forholdet mellom kjønnene. Likestillingspolitikken skjuler imidlertid den kjønnsdelte virkeligheten fordi likestillingsbegrepet er kjønnsnøytralt. "Genom att se förhållandet mellan könen i termer av jämställdhet osynliggör man att det är kategorin män som har makt över kategorin kvinnor" (Holmberg 1995:20). De ideologiske endringene av likestillingspolitikken er imidlertid viktige ved at for eksempel menns makt ikke lenger oppfattes som legitim på samme måte som tidligere. Dette kan tolkes som at det patriarkalske systemet slår sprekker (Holmberg 1995:21).

I forhold til påstanden om at menns makt ikke lenger oppfattes som legitim stiller jeg spørsmål ved om dette gjelder alle grupper i samfunnet. Gjennomgangen ovenfor om kjønn og religion gir grunn til å tro at ulikheten mellom kjønnene kan være vesentlig blant praktiserende kristne og at denne ulikheten er legitim. Oppfattes menns makt også hos parene i undersøkelsen som illegetim? De praktiserende kristne er imidlertid også en del av samfunnet ellers og det er ikke urimelig å anta at de også er preget av forhold og ideologier ellers i samfunnet, som for eksempel at mangel på likestilling er illegetimt. De aller fleste kirkesamfunns lederskap er for eksempel sterkt mannsdominert, men mange av dem står offisielt ikke for noen underordningsideologi (Astrid Hauge 1988:5). Problemet blir likevel

at selv om mye av teologien har forlatt et patriarkalsk menneskesyn og samfunnssyn, har de ikke tatt noe oppgjør med det. Det fremholdes at kvinne og mann er likeverdige. I praksis fører det imidlertid ofte til en "kjønnsblindhet". En tror at kvinneundertrykking ikke lenger er noe problem og det blir en usynliggjøring av kvinneproblemer (Hauge 1988:9). Et spørsmål for utforskning blir om mannsdominans er legitim eller illegitim for de skilte praktiserende kristne.

1.12 Relativ underordning

Hanne Haavind skriver i artikkelen "Makt og kjærlighet i ekteskapet" at det er kvinnens ansvar i heteroseksuelle parforhold å tildekke egen underordning og å få "det ulikeverdige til å framstå som likeverdig" (Haavind 1982:151). Slik kan parforholdet framstå som vellykket i forhold til dagens likestillingsidealer. Haavind omtaler kvinners underordning i parforhold som "relativ underordning". For å unngå brudd med likestillingsidealet er det viktig at kvinnene ikke er "for mye" underordnet, men bare "akkurat passe" underordnet slik at de framstår som likestilte (Haavind 1982:151). Røthing finner at kvinner blir ansvarlige for å bidra til at de framstår "litt" underordnet i forhold til sin mannlige partner, slik at menn kan bli eller føle seg som menn. Hun påpeker at denne oppfatningen av mannlighet bryter med etablerte likestillingsidealer, men er svært velkjent og viser til tradisjonell heteroseksualitet basert på mannlige dominans og kvinnelig underordning. Det påpekes imidlertid at ønsket om underordning ikke er ubegrenset. Det går en grense for hvor asymmetrisk mannen ønsker at forholdet skal være (Røthing 2004:42-43).

Holmberg peker på ulike sosiale mekanismer som hun mener bidrar til å reproducere kvinners underordning og mannlige overordning i såkalte likestilte, heteroseksuelle par. "Asymmetrisk rolleovertagelse" er en av disse mekanismer. Kvinner forsøker i større utstrekning enn menn å sette seg inn i den andres situasjon (gjør rolleovertagelser). Ved ikke å ta "den medagerendes perspektiv på situasjonen" kan den overordnede styre situasjonen til sin fordel. Holmberg hevder videre at menneskes væremåter preges av *differensiering*. De opprettholder en distinksjon mellom seg og partneren og mellom sin egen og partnerens virkelighetsforståelse. Kvinnenes væremåter derimot preges av *identifisering* med partneren, en følelse av samhörighet som innebærer at hun overtar også hans virkelighetsforståelse av deres felles tilværelse (Holmberg 1995:55, 63-65, 189-190). Interessant for utforskning kan være hvilke holdninger

informantene hadde til likestilling og over- og underordning og om dette hadde betydning for kvaliteten i parforholdet.

1.13 Kjærlighetsideal

Kjærlighet er et vidt begrep som gir assosiasjoner til sterke følelsesmessige opplevelser som blant annet rommer lidenskap, tiltrekning, omsorg og nærhet. Vår kulturs oppfatning av kjærlighet er både knyttet til det romantiske kjærlighetsideal og til en mer gjensidig bekreftende følelsesmessig kontrakt i et likestilt forhold som den britiske sosiologen Anthony Giddens (1994) betegner som ”confluent love” (Thagaard 1996:42-43). Giddens (1994) skriver i boken *Intimitetens forandring* at i det førmoderne Europa ble de fleste ekteskap inngått av økonomiske grunner, ikke på grunnlag av kjærlighet eller seksuell tiltrekning. Fra slutten av 1700-tallet begynte imidlertid romantisk kjærlighet å bli avgjørende for pardannelser. Romantisk kjærlighet og seksuell nytelse ble imidlertid ikke knyttet sammen på tilsvarende måte som det vanligvis gjøres i dag. Seksualitet ble den gang hovedsakelig knyttet til reproduksjon. Kontrasten til dette er ”confluent love”(sammenflytende kjærlighet) der paret inngår i en kontrakt som begge kan leve med, basert på likestilling, respekt og demokrati. Forandringen det siktes til i boka er den moderne frisettingen av forholdet mellom kjønnene fra tradisjonelle autoritetsforhold, og fremveksten av det ”rene forhold”, det gjensidige forholdet som er sitt eget formål, og som kun opprettholdes så lenge partene finner det tilstrekkelig tilfredsstillende. Utgangspunktet for slike relasjoner er ”sammenflytende kjærlighet”. Denne typen kjærlighet forutsetter et likestilt og gjensidig følelsesmessig og seksuelt utbytte for begge parter. Giddens påpeker at likestilling mellom kvinner og menn fremstår som en forutsetning for gjensidig seksuelt og følelsesmessig utbytte i et parforhold. Samtidig bidrar dagens fokus på utbytte trolig til at flere enn tidligere bryter ut av etablerte relasjoner. Seksualitetens nye betydninger, det at den ikke lenger først og fremst er knyttet til reproduksjon, kan ha innvirkning på hvor lenge parforhold varer (Giddens 1994: kapittel 4 og 5).

Giddens’ teorier beskriver vesentlig aspekter ved parforhold i dagens senmoderne samfunn, men hans teorier om parforhold kan kritiseres for ikke å ta hensyn til at det fortsatt er til dels store forskjeller mellom kvinners og menns livsløp og livsbetingelser. I og med at både reproduksjon og varighet fortsatt framstår som sentrale idealer for parforhold kan også hans fokus på ”utbytte” synes noe forenklet (Røthing 2004:10-11).

Det hevdes at kjærlighet og ekteskap er en forpliktelse i den kristne tradisjonen. Kjærlighet blir mer et spørsmål om vilje og handling enn følelser, som kan være ustadige og flyktige. For den kristne betyr kjærlighet å sette den andres interesser foran sine egne (Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler og Tipton 1986:93-94).

(...) love involves placing duty and obligation above the ebb and flow of feeling, and, in the end, finding freedom in willing sacrifice of one's own interests to others (Bellah m.fl. 1986:95-96).

Det kan være interessant å se på hvordan informantene så på kjærlighet og hvilke forventninger de hadde. Så de på kjærligheten som plikt eller som et gjensidig bytteforhold?

Jeg vil også se på hvilken betydning normer for seksualitet hadde for informantene. I de rene relasjoner basert på "sammenflytende kjærlighet" fremstår gjensidig seksuell nytelse som en nøkkelfaktor for hvorvidt forholdet skal opprettholdes eller oppløses. Gjensidighetsidealet har ifølge Giddens vokst fram under forutsetning av minst to faktorer: for det første at seksualiteten er frikoplet fra forplantning, for det andre en anerkjennelse av at også kvinner har krav på seksuell nytelse (Giddens 1994:10, 68). Dersom seksualitet har en så sentral plass i dagens parforhold som Giddens hevder, er det nærliggende å anta at seksuallivet også er tema for forhandlinger mellom partene. I parforhold der partene har en religiøs tro, vil forhandlinger omkring seksualitet ofte farges av religiøst begrunnede restriksjoner eller påbud. Røthing påpeker at i Norge forkynner mange kristne ledere at gjennomført samleie hører til i ekteskapet og at dette preger unge kristnes syn på seksualitet (Røthing 2004:116-117). Interessant for utforskning er seksualitetens betydning for parforholdet og hvordan informantene påvirkes av normer omkring seksualitet i deres kristne miljø.

1.14 Partnervalg

Det er i dag hovedsakelig to teorier innen sosiologisk forskning om hvordan partnervalg skjer. Den ene teorien fremhever *likhet*, mens den andre fremhever *komplementaritet*. Den første teorien er den dominerende. "Likhet" mellom partnere kan knyttes til både sosial bakgrunn, alder og utdanning, og kroppslige faktorer som høyde, vekt, hårfarge og utseende. Komplementaritetsteorien ble etablert som en kritikk av likhetsteorien. Komplementaritet blir da forstått som *utfyllende ulikhet*, noe som indikerer at det er snakk om ulikheter som ikke nødvendigvis oppleves som konfliktfylte (Granrusten 1996:108-

109). Komplementaritetsteorien har møtt mye kritikk, men anvendes likevel ofte på ett konkret område, nemlig forestillingen om at kvinner og menn ”passer sammen” fordi de kan utfylle hverandre i parforhold. En tenker at kvinner og menn representerer en rekke motsetninger og forskjeller som vellykkede parforhold helst skal inneholde (Røthing 2004:149-150). På den annen side oppfattes likhet gjerne som et tegn på at kjæresten i et parforhold ”passer sammen” (Gullestad 1989:116). ”Likhet kan symbolisere samhørighet og oppfattes gjerne både som forutsetning og garanti for at parforholdet skal vare” (Røthing 2004:150).

Jeg vil se på hvilken betydning likhet og ulikhet hadde for de skilte praktiserende kristne i mitt utvalg. Hvilken betydning hadde for eksempel likhet og ulikhet som forklaring på partnervalg og som forklaring på at parforholdet ikke fungerte?

1.15 En ulikhetsskapende prosess

Moxnes (1990) fokuserer på likhet, likeverd og nærhet i ektefellerelasjonen. I likhet med henne mener jeg det bare er i likeverdige, gjensidig bekreftende forhold at kjærligheten kan utvikles og bevares, og at nærhet og fortrolighet er viktig for uttrykking og utvikling av kjærligheten. Likhet mellom ektefellene betraktes ikke som en nødvendig eller tilstrekkelig betingelse for likeverd i ektefellerelasjonen. Men hun antar at det er en sterk sammenheng mellom likhet og likeverd, at likhet mellom ektefellene i fordeling av husholdsoppgavene og likhet i rettigheter og plikter i og utenfor hjemmet øker sannsynligheten for likeverd i ektefellerelasjonen (Moxnes 1990:19, 141).

Moxnes finner at kjærestereelasjonen som var utgangspunktet for familie- og husholdsdannelsen, i de fleste tilfeller var en kjærlighetsrelasjon hvor likeverd og intimitet stod sentralt og at kjærestene var svært like både i sosio-økonomisk status og i livsverdier og interesser. Likheten i kjærestefasen var i de fleste tilfellene blitt til ulikhet senere i samlivet. Hun påpeker at å få det første barnet er en vanskelig tilpasningsprosess i et parforhold. Forhandlingene og avgjørelsen om fordelingen av omsorgsarbeidet var starten på en ulikhetsskapende prosess, som senere ble forsterket (Moxnes 1990:140, 170-171). Moxnes forklarer dette med at det å være kvinne og mann har ulik betydning. ”En kvinne som vil være positivt kvinnelig skal fortsatt gjøre familien til ramme om sitt liv og til førsteprioritet i alle avgjørende valg, mens en mann kan ha familien som en av flere prioriterte oppgaver” (Moxnes 1990:139). Sosiologene Øystein Gullvåg Holter og Helene Aarseth påpeker også at det er når han og hun blir én familie, at kjønnetenes

betydningsinnhold virkelig setter inn. Det virker som om overgangen fra å være to selvstendige mennesker til å bli en familie innebærer en kvalitativ endring som gjør det svært problematisk å krysse disse kjønnsgrensene (Holter og Aarseth 1993:152).

Moxnes fremhever at etter noen års samliv var verken ektefellelikhet, likeverd, respekt eller nærhet dominerende trekk ved de fleste ektefellerelasjonene. Hun mener den ulike arbeidsdelingen ble grunnlaget for mangelen på likeverd mellom ektefellene og bidro til å legitimere den. Mannsdominansen og kvinneundertrykkingen ble spesielt begrunnet og muliggjort ved at det var mannen som ofte hadde ene- eller hovedansvaret for forsørgerarbeidet. Det var bare de kvinner og i stor grad de menn som også fortalte om en tilnærmet lik fordeling av husholdsoppgavene, som også beskrev en likeverdig ektefellerelasjon. Det var videre en klar sammenheng mellom respekt, åpenhet og fortrolighet i ektefellerelasjonen og tilfredshet med det seksuelle forholdet, særlig blant kvinner (Moxnes 1990:170-171).

Sentralt for utforskning er hvilken betydning likhet og ulikhet mellom kjønnene hadde for informantenes parforhold og skilsmisseprosess. Jeg ønsker å undersøke hvordan informantene i mitt utvalg så på likhet og ulikhet mellom seg og den tidligere partneren og hvordan likhet og ulikhet utviklet seg. Videre kan det være interessant hvilken betydning det hadde å få barn og om det førte til større ulikhet mellom partene.

1.16 Skilsmisse og disorganisering av familiesystemene

I studier av årsaker til skilsmisse er det vanlig å skille mellom *juridisk* definerte grunner, *sosiale* årsaker og *personlige* grunner. ”En *juridisk* definert skilsmissegrunn eller årsak er det lovverket aksepterer som en forutsetning for å få skilsmisse” (Moxnes og Haugen 1998:43). Den eneste juridiske skilsmissegrunn i dag er ett års separasjon. Før den nye loven av 1993 kunne en også få skilsmisse ved dom i tilfeller av utroskap og legemsbeskadigelse. I dag er ikke det lenger mulig, men en kan få separasjon ved dom hvis samlivet utgjør en fare for liv og helse. Samfunnsmessige endringer på makronivå er det som menes med *sosiale årsaker* til skilsmisse. ”Forhold man mener øker sannsynligheten for skilsmisse kan for eksempel være urbanisering, sekularisering og kvinnefrigjøring” (Moxnes og Haugen 1998:43).

Personlige grunner for skilsmisse er de separerte og skiltes egen opplevelse og vurdering av hvorfor deres ekteskap måtte oppløses. De personlige grunner vil til en viss grad være tilpasset lovverket, men de vil også være preget av hva det sosiale miljø og den

kulturelle konteksten definerer som gyldige skilsmissegrunner. Det skilles mellom tre typer personlige grunner: prinsipielle, instrumentelle og relasjonelle (Moxnes og Haugen 1998:43-44).

De *prinsipielle* skilsmissegrunnene er basert på brudd på ekteskapets prinsipp om monogami og livsvarighet og er følgelig utroskap og desertering. Desertering var den vanligste skilsmissegrunn for 100 til 200 år siden, men er ingen vanlig grunn i dag (Moxnes og Haugen 1998:44, 46).

Instrumentelle skilsmissegrunner refererer til brudd på korrekt ektefelle- og familieatferd. Tidligere var kjønnsrollene entydige og en fant oppskriften på korrekt familieadferd i religionen eller i kirkens tolkninger av Bibelen (Moxnes og Haugen 1998:44). Nå må imidlertid de involverte parter forhandle om hva det skal bety å være kvinne og mann, og når kjønn skal være av betydning (Haavind 1982). Det er ikke klare regler for hva som kan forventes av en ektefelle eller samboer verken i rollen som hustru/ektemann, husmor/husfar eller mor/far. Videre har vi nå sterke idealer om likeverd og likhet mellom ektefeller/samboere i husholdet. ”Instrumentelle skilsmissegrunner i dag refererer til en ulik og ikke rettferdig fordeling av husholdsoppgavene mellom ektefellene. Eller med andre ord; mangel på likhet mellom ektefellene når det gjelder bruk av tid og krefter i kollektivet familien” (Moxnes og Haugen 1998:44).

Forskning tyder på at det fortsatt er slik at kvinner har ansvaret for og gjør mest av husarbeidet. Moxnes (1990) påpeker at i forhandlingene om arbeidsdelingen er ikke menn og kvinner likeverdige forhandlingspartnere og at det forventes at kvinner gjør noe mer og annet for familien og fellesskapet enn mannen. Hun finner at det i de fleste hushold hadde vært en tradisjonell kjønnsmessig arbeidsdeling. I de hushold hvor kvinnene hadde en høy utdannelse og en stilling med mannens ble imidlertid arbeidet i hjemmet likt fordelt (Moxnes 1990:139-140).

I rapporten *Skilsmisse som fenomen* er resultatene som presenteres basert på spørreskjemaundersøkelsen ”Familier ved samlivsbrudd”. Tema for rapporten er tidligere arbeidsdeling, skilsmisseprosessens varighet, form og innhold og de endringer prosessen har medført. Både menn og kvinner oppgir at kvinnene i større grad enn mennene har utført husarbeid. De finner også en tendens til at menn tar seg av ”typiske mannsoppgaver” som reparasjon av hus og bil. Det som tradisjonelt har blitt betraktet som ”typiske kvinneoppgaver” ble i sterkest grad ivaretatt av kvinnene (Moxnes og Haugen 1998:19-22).

Holmberg (1995) intervjuet unge svenske par uten barn, som selv sier at de er likestilte. Kvinnene og mennene avslører likevel at de i praksis ikke er likestilte. Holmberg finner at selv om mannen gjør noe av arbeidet i husholdningen synes han det er uproblematisk at han ikke gjør alt arbeidet som hviler på ham. Dette tydeliggjøres gjennom at han sjelden tar initiativ for å forandre den delvis ulikestilte arbeidsdelingen til tross for at ”han iblant har lite dålig samvete för att hon gör lite mer. Hun måste således vara aktiv för att omfördela och initiera olika delsysslor” (Holmberg 1995:112). Holmberg mener hennes merarbeid er et uttrykk for hans overordning der ”han agerar rationellt utifrån sin förförståelse som man i ett manssamhälle” (Holmberg 1995:113).

Sosiologen Thagaard finner i sin undersøkelse om hvordan yrkesektepar med barn organiserer forholdet mellom yrke og familieforpliktelser, også at kvinner bruker mer tid på oppgaver i hjemmet enn det menn gjør. Det er videre en klar tendens til at kvinner og menn står i en forskjellig situasjon i forhold til kombinasjonen av jobb og barn. Det blir stort sett tatt for gitt at mannen fortsetter i full jobb, og det har svært sjelden vært diskutert om mannen skulle redusere sin jobb til fordel for omsorg for barna. Thagaard påpeker imidlertid at det hovedsakelig er kvinner som tar beslutninger om hvordan barn og jobb kan kombineres. Omtrent halvparten av kvinnene i hennes undersøkelse foretar egne valg (dvs at beslutningene er basert på egne premisser og at det foreligger handlingsalternativer), mens den andre halvparten underordner seg mannen. Det er imidlertid flytende overganger da beslutningene kan være en kombinasjon av egne valg og innordning til mannen (Thagaard 1996:88, 90-91, 124).

Jeg antar at praktiserende kristne også i dag er påvirket av kristendommens eller menighetens tokninger av Bibelen i forhold til hva som er korrekt familieadferd. På den annen side antar jeg at de også vil være påvirket av holdninger om at en ikke lenger har entydige kjønnsroller og at kjønnsrollenes innhold er gjenstand for stadige forhandlinger. Jeg vil fokusere på hvordan parene organiserte husholdet og hvilke forhandlinger som lå bak organiseringen. Et viktig spørsmål for utforskning er om mennene og kvinnene i mitt utvalg stilte likt i disse forhandlingene og om det å være hjemmeværende eller deltidsarbeidende er kvinnes eget valg eller om en underordning til mannen ligger til grunn.

Den tredje kategorien skilsmisegrupper er de *relasjonelle*. Disse ”referer direkte til relasjonen mellom ektefeller og til manglende likeverd og dermed manglende tilfredsstillelse med parforholdet. Dette er grunner som ofte gis merkelappen ”mangel på

kjærlighet”, ”mangel på respekt”, ”for lite fortrolighet eller nærhet” eller ”dominans” og ”vold”” (Moxnes og Haugen 1998:44-45).

Moxnes og Haugen finner at det var små variasjoner mellom kvinner og menn når det gjaldt betydningen av prinsipielle skilsmissegrunner, men at kvinnene vektla de instrumentelle og relasjonelle skilsmissegrunnene i sterkere grad enn menn. De som har levd i ekteskap der de har gjort det meste av husholdsarbeidet selv, vektlegger i sterkere grad enn de øvrige instrumentelle og relasjonelle skilsmissegrunner. Det var imidlertid ingen sammenheng mellom arbeidsdeling og vektlegging av prinsipielle årsaker til skilsmissen. Instrumentelle og relasjonelle grunner er de viktigste grunnene til skilsmisse i det posttradisjonelle samfunn. De fleste blir skilt fordi de ikke klarer å utvikle den likhet i fordeling av plikter og rettigheter og det likeverd i ektefellerelasjonen som de fleste og særlig kvinnene forventer. Det var kvinnene som både tok initiativet og det avgjørende skrittet til skilsmissen. Moxnes og Haugen forstår det slik at i hovedsak skilte kvinnene seg på grunn av mangel på lik og rettferdig arbeidsfordeling i kjernefamilien, og mangel på likhet i ektefellerelasjonen. De mener mangel på likestilling er den dominerende skilsmissegrunn (Moxnes og Haugen 1998:42, 60, 70, 84, 133).

Interessant for utforskning er hvilke typer grunner de praktiserende kristne fokuserer på og om typen husholdning de har levd i har betydning for deres skilsmissegrunner. Et viktig tema for utforskning er om mannlig dominans og undertrykking var legitime grunner til skilsmisse. Samsvarer de praktiserende kristnes skilsmissegrunner med annen forskning der en kan anta at informantene tilhører mer sekulære miljø?

1.17 Familieideal

Moxnes påpeker at hva som betraktes som ”gyldig” skilsmissegrunn, er avhengig av den enkeltes syn på hva ekteskap og familie bør være (Moxnes 1990:200). Hun har kategorisert forståelsen av ekteskap og familie i tre grupper: tradisjonell, bytteforhold og fellesprosjekt. I artikkelen ”Samlivsbrudd” gjør Moxnes (1996) rede for de ulike forståelsene og hvilke type grunner som ofte knyttes til de forskjellige forståelsene. Ved en *tradisjonell forståelse* av ekteskap og familie, betraktes ekteskapsløftet som absolutt og ekteskapet som en livslang forpliktelse. Videre betraktes familiekollektivet som overordnet og av større verdi enn det enkelte familiemedlem. Det forventes at mannen skal være familiens sjef og husholdet organisert på tradisjonelt vis. De med en tradisjonell forståelse hadde langt

strengere krav til ”gyldige” skilsmissegrunner enn andre. I de fleste tilfeller hadde de prinsipielle og/eller instrumentelle grunner for skilsmisse. Kvinnene mente deres menn enten hadde sviktet som forsørgere, eller de hadde vært uinvolverte fedre og/eller misbrukt sin makt som menn og ektefelle ved å undertrykke henne. Før skilsmissen var det lite eller intet skille mellom ektefellerollen og foreldrerollen i disse familier. På grunn av manglende skille mellom ekteskap og familie førte skilsmissen til at det ikke bare ble slutten på ektefellerelasjonen, men også slutten på foreldrerelasjonen. Far ble ikke lenger en del av familien (Moxnes 1996:134-135).

De som betrakter ekteskapet og familie som et *bytteforhold*, et komplementært, men likeverdig bytte, har også ofte prinsipielle og instrumentelle begrunnelser for skilsmissen. Disse betraktet ekteskapet som en privat og personlig parforholdskontrakt basert på romantisk kjærlighet. Krangler om hvem som hadde ansvaret for og skulle gjøre hvilke familieoppgaver ble fremhevet som et hovedproblem i samlivet, av både menn og kvinner. De hadde ikke strenge krav til hva som kunne betraktes som gyldige skilsmissegrunner, men mente at hvis byttet ikke var rimelig, var det legitimt å skilles. Etter skilsmissen bodde barna vanligvis hos moren, men her hadde foreldrene greid å opprettholde et skille mellom parforhold og familie. Skilsmissen betydde derfor slutten på ektefellerelasjonen, men ikke på foreldrerelasjonen og på familien (Moxnes 1996:135).

De som ser på ekteskap og familie som et *fellesprosjekt* betrakter ekteskapet som et forhold basert på likhet, likeverd og sammenflytende kjærlighet og familien som et felles prosjekt. Disse forventet likestilling i parforholdet og i delingen av husholdsoppgavene og fortalte sjelden om instrumentelt baserte skilsmissegrunner. For dem hadde problemene med de emosjonelle sider ved samlivet vært avgjørende. De fleste av disse kvinnene fortalte også om manglende likestilling i parforholdet, men det var ingen av dem som sa at deres mann hadde undertrykket dem. Kvinnene og mennene hadde et ulikt innhold i sine ekteskapskontrakter. Kvinnene hadde trodd at deres ekteskap skulle være basert på en kontrakt om likeverd og likhet, der likhet også betydde lik deling av familieoppgaver, men hun ble forventet å gjøre noe annet og mer enn ham i kjærlighetens navn (Moxnes 1996:135). Disse parene hadde under ekteskapet greid å opprettholde et klart skille mellom parrelasjon og foreldrerelasjon. Skilsmissen gjorde slutt på ektefellerelasjonen, men ikke foreldrerelasjonen (Moxnes 1996:136).

Moxnes hevder at skilsmissegrunnene er prinsipielle og/eller instrumentelle når ekteskap og familie er en livslang plikt og overordnet individuell lykke er. I samfunn med denne forståelsen av ekteskap og familie er det få skilsmisser og mannsdominans og

kvinneundertrykking er ingen gyldig skilsmissegrunn med mindre den er meget grov. I et samfunn som vårt hvor parforhold og familie forstås som to adskilte forhold, hvor parforholdet defineres som en privat og personlig kontrakt og det er parforholdets kvalitet som er det avgjørende for parforholdets varighet, blir de personlige grunnene for samlivsbrudd relasjonelle. Mannsdominans blir den viktigste skilsmissegrunn når undertrykking av kvinner blir sett på som illegitimt og benektes, samtidig som det å være mann stadig har høyere verdi enn det å være kvinne, hvor makt til å kontrollere og dominere andre er sett som tegn på høy status og maskulinitet. Samfunn der mannsdominansen er legitim og synlig, har imidlertid knapt skilsmisser (Moxnes 1996:138, 140-141).

Om kjærligheten er en forpliktelse i den kristne tradisjonen er det mulig at de fleste i mitt utvalg hadde en tradisjonell forståelse av familie og ekteskap. En tradisjonell forståelse innebærer at ekteskapsløftet er absolutt og ekteskapet en livslang forpliktelse. Moxnes finner at de med en tradisjonell forståelse hadde langt strengere krav til ”gyldige” skilsmissegrunner enn andre. I de fleste tilfeller hadde de prinsipielle og/eller instrumentelle grunner for skilsmisse (Moxnes 1996:134). Det er rimelig å anta at om skilsmisse betraktes som synd, i mot Guds vilje og et brudd med livsstilsnormer, vil informantene ha strengere krav til ”gyldige” skilsmissegrunner enn i det sekulære samfunnet. Det er også mulig at disse familiene hadde lite eller intet skille mellom ektefellerrollen og foreldrerollen. Ifølge Moxnes førte dette manglende skillet til at det ikke bare ble slutten på ektefellerrelasjonen, men også slutten på foreldrerelasjonen (Moxnes 1996:135). Siden informantene ikke kommer fra helt lukkede forsamlinger, vil de imidlertid nødvendigvis være påvirket av andre tendenser i samfunnet om hva ekteskap og familie skal være. Det er derfor en mulighet for at de også kan se på familien som bytte eller et felles prosjekt. Jeg vil undersøke om hvordan en ser på familien får konsekvenser for hvilke grunner en har til skilsmisse. Interessant her er også om kvinner og menn hadde ulike grunner til skilsmisse og om de ulike grunner hadde ulik legitimitet.

1.18 Skilsmisseprosessens forløp og virkninger

Forskning tyder på at skilsmisseprosessens forløp er et resultat av det kjernefamiliesystemet en har levd i og separasjonssituasjonen, dvs hvem som initierte skilsmissen og årsakene til skilsmissen. Moxnes finner at ”de som hadde levd i kjernefamilier med sterk mannsdominans, komplementær arbeidsdeling og som hadde

betraktet ekteskap og familie som en overordnet forpliktelse, oftest fortalte om sterke negative reaksjoner under prosessen og mange negative virkninger av skilsmissemisjonen” (Moxnes 1990:238). Når separasjonssituasjonen var konfliktfylt, og når det høye konfliktnivået ble opprettholdt gjennom en langvarig skilsmisseprosess, ble de negative virkningene av skilsmissemisjonen forsterket. En ukontrollert og usynkron prosess i forhold til ektefellens førte også ofte til negative virkninger av skilsmissemisjonen. Hun fremhever også at sannsynligheten er stor for at skilsmissemisjonens virkninger er mange og negative når uenigheten om separasjonene var stor, og når den ene ser på seg selv som forlatt og uskyldig, og den andre ble betraktet som forlater og skyldig (Moxnes 1990:232, 239).

Jeg vil undersøke hvordan høyt konfliktnivå gjennom en langvarig skilsmisseprosess, en ukontrollert og usynkron skilsmisseprosess og fordeling av ”skyld” og ”uskyld” påvirker virkningene av skilsmissemisjonen. Det kan også være interessant å se om hvilken ”familietype” informantene har levd i har betydning for virkningene av skilsmissemisjonen, spesielt virkningene i forhold til foreldrerelasjonen.

1.19 Tema og problemstilling

1.19.1 Kjærlighet, ekteskap og familie

Det hevdes at kjærlighet og ekteskap er en forpliktelse i den kristne tradisjonen (Bellah m.fl. 1986:93). Hvilke forventninger hadde informantene til kjærlighet og ekteskap og hvordan opplevde informantene at det kristne miljøet så på dette? Interessant for utforskning er hvordan tendenser i det individualistiske samfunnet slår inn for informantene. Ser informantene på ekteskap, kjærlighet og familie som en plikt? Eller har de tatt opp i seg tendenser ellers i samfunnet om at familien skal være et bytteforhold eller et felles prosjekt?

Informantenes grunner for å inngå ekteskap kan være viktig. En kan stille spørsmål om det for praktiserende kristne er kjærligheten som er grunnlaget for ekteskapet og om en kan oppløse ekteskapet når kjærligheten ikke lenger er til stede eller er lidenskapelig eller romantisk. Hvilken betydning har holdninger til seksualitet for informantenes ekteskapsgrunner? Om det seksuelle samlivet er forbeholdt ekteskapet kan dette ha betydning både for grunnene til å inngå ekteskap og for alder ved ekteskapsinngåelse ved at spørsmål omkring et ”lovlig” seksualliv gjør at tanker om ekteskap kommer frem

tidligere for praktiserende kristne enn ellers i samfunnet. Viktig her blir om informantene opplever press fra seg selv, partneren eller det kristne miljøet, til å gifte seg.

1.19.2 Skilsmissegrunner

Tidligere var prinsipielle grunner den mest vanlig skilsmissegrunn. Senere ble instrumentelle grunner mer vanlig, mens man i dag ofte blir skilt av relasjonelle grunner (Moxnes og Haugen 1998:3). Hvilken betydning tillegger informantene prinsipielle, instrumentelle og relasjonelle grunner? Følger de den samme dreiningen mot relasjonelle grunner? Et viktig spørsmål for utforskning blir hvilke holdninger det er til skilsmisse og gjengifte hos de praktiserende kristne i utvalget og hvordan disse holdningene påvirker hva som er legitime og illegitime grunner til skilsmisse. Det er sannsynlig at når skilsmisse blir betraktet som synd og et brudd med Guds vilje vil kravene til hva som er gyldige skilsmissegrunner være strengere enn ellers i samfunnet.

Moxnes (1996:134) påpeker at en må se begrunnelsene for skilsmisse i forhold til folks definisjon av ekteskap og familie. Hvordan påvirker informantenes syn på ekteskap og familie deres skilsmissegrunner? Jeg vil i denne sammenheng også se på hvordan mannsdominans påvirker informantenes grunner. ”Det er i samfunn som vårt, hvor det å være mann stadig har høyere verdi enn det å være kvinne, hvor makt til å kontrollere og dominere andre er sett som tegn på høy status og maskulinitet, på samme tid som undertrykking av kvinner er betraktet som illegitimt og benektes, at mannsdominans vil bli den viktigste skilsmissegrunn” (Moxnes 1996:138). Der ekteskap er en livslang plikt, hvor familiens bestående vurderes som overordnet individuell lykke, er ikke mannsdominans noen legitim eller reell skilsmissegrunn (Moxnes 1996:138). Er mannsdominansen illegitim og er mannsdominans en legitim skilsmissegrunn blant praktiserende kristne?

Jeg vil også se på om det er kjønnsforskjeller i kvinners og menns skilsmissegrunner. Det hevdes at kjønnsforskjeller ofte har blitt oversett i familie- og skilsmissecforskningen. Moxnes (1990) kritiserer antakelsen om at familien er en enhet inntil separasjonen fordi en da også antar at menn og kvinner stiller likt i denne enheten. Dermed blir mulige maktforskjeller mellom ektefellene usynliggjort. ”Det er ved å gjøre kjønn til en grunnleggende variabel og maktforholdet mellom ektefellene til et empirisk spørsmål, at det er mulig å få en helhetlig forståelse av de skilsmissegrunner de skilte gir” (Moxnes 1990:193). Jeg vil spesielt fokusere på om kvinner og menn har ulike grunner for å skille seg og om deres grunner har ulik legitimitet.

Det blir hevdet at mangel på likhet og likeverd er en avgjørende grunn til at parforhold går i oppløsning (Moxnes 1990 og Haugen 1998). Det kan derfor være interessant å se om mangel på likhet og likeverd har den samme viktighet for praktiserende kristne. Et sentralt spørsmål for utforskning er hvilken betydning eventuell mangel på likeverd og likestilling tilskrives, hvilke konsekvenser slike mangler i ektefellerelasjonen fikk og i hvilken grad de ulike måtene husholdene ble organisert på svekket eller styrket likestillingen mellom ektefellene. Med hensyn på konsekvenser av manglende likeverd for ektefellerelasjonen vil jeg se på hvordan det påvirker relasjonelle kvaliteter som kjærlighet, respekt, fortrolighet, nærhet og fellesskapsfølelse ektefellene imellom. Som Moxnes (1990:141) mener jeg at det bare er i likeverdige, gjensidig bekreftende forhold at kjærligheten kan utvikles og bevarer, og at nærhet og fortrolighet er viktig for uttrykk og utvikling av kjærligheten.

1.19.3 Skilsmisens konsekvenser

Moxnes (1990:232) finner at sannsynligheten for at virkningene av skilsmisene er mange og negative blant annet er størst når det er stor uenighet om separasjon og når den ektefellen betrakter seg som forlatt og uskyldig og den andre betraktes som forlater og skyldig. Viktig for utforskning blir derfor hvilken betydning det hadde overfor deres sosiale nettverk, deres menighetstilhørighet og tro, helse, trivsel og velvære om de ble betraktet som en skyldig eller uskyldig part og hvilken innvirkning konfliktnivået partene i mellom hadde. Det er også interessant å se hvilken betydning konfliktnivå og skyldspørsmålet hadde for hvem av foreldrene som fikk den daglige omsorg for barna. Annen forskning (Moxnes 1996:138, Bjørnberg 1992:166 og Moxnes og Haugen 1998:42) viser at det oftest er kvinnene som tar initiativ til skilsmisse. Om kvinnene også i dette utvalget er de som tar initiativet til skilsmisene og også får skylden for den – vil det påvirke oppfatningen av kvinnens omsorgsevne? Jeg vil undersøke om konsekvensene av skilsmisene er ulike for partene i forhold til kjønn, hvem som tok initiativ til skilsmisene og hvem som ble ansett som skyldig eller uskyldig.

Det blir hevdet at stigmatiseringen av skilte har avtatt sterkt, at skilsmisse ikke lenger er sjeldne avviksfenom eller ”synd og skam” (Moxnes 1996:125 og Moxnes og Haugen 1998:3). Men oppfattes skilsmisse som et avvik blant praktiserende kristne og medfører en skilsmisse stigmatisering? Interessant for utforskning er hvordan en eventuell stigmatisering påvirker informantenes religiøse tro og aktivitet. Hvilke konsekvenser får det for informantene å bryte med viktige religiøse normer, som idealet om det livsvarige

ekteskap? Livsstilsnormer er viktig for opprettholdelsen av skillet mellom de troende og verden. Dette skillet markeres blant annet i forhold til normer for seksualitet (Aagedal 2003:521). Ekteskapet regulerer seksuallivet. Informantene utfordrer dermed ved å skille seg, en av de tradisjonelt sett viktigste normene – normer for seksualitet. Ifølge Douglas' (1992:140) innenfor-utenfor-premiss vil krefter og prosesser som truer med å utydeliggjøre skillet mellom de som er innenfor og de som er utenfor, utløse motkrefter som redefinerer og bekrefter grensene på nytt. Interessant for utforskning er hvordan informantenes kristne miljø reagerer på skilsmissen, og hvordan informantene opplever grensene for hva som er innenfor og hva som er utenfor i forbindelse med skilsmissen. En mulig måte å forholde seg til brudd på livsstilsnormer er å omtolke disse normene (Repstad 1984:81-83). Er det en sammenheng mellom reaksjonene fra miljøet og omtolkning? En annen mulighet er at de individualiserende tendenser i kristne miljø gjør en slik omtolkning unødvendig og at religiøs tilhørighet ikke lenger er nødvendig for informantenes opplevelse av religiøs mening.

Før analysen av informantenes skilsmissegrunner og konsekvenser av skilsmissen vil jeg gjøre rede for analysemetoden jeg har benyttet, utvalget og metodiske implikasjoner.

2 Metode

2.1 *Utforming og opplegg av undersøkelsen*

Jeg ønsket å få grundig innsikt i deltakernes forståelse av sin tro og deltakelse i menigheten, og hvilken innflytelse dette hadde på deres liv, ekteskap og skilsmisseprosesser. Jeg valgte derfor å innhente datamaterialet ved lange samtalelignende intervju for å oppnå et innenfra-perspektiv. Jeg ønsket å gå dypt inn på temaet og få tak i informantenes mening om sin virkelighet og sin forståelse av de samfunnsgitte betingelser.

2.1.1 **Kontaktetablering og intervjusituasjon**

Jeg valgte å benytte et lite, men strategisk utvalg der viktige kriterier var at informantene hadde vært aktive deltakere i relativt konservative menigheter, og at skilsmisse i utgangspunktet ble betraktet som synd og et brudd med Guds vilje. Den første kontakten bestod i at jeg sendte ut et brev til potensielle informanter, der jeg fortalte litt om hva oppgaven min gikk ut på og spurte om de var interessert i å bli intervjuet. Etter en ukes tid tok jeg kontakt igjen over telefon. Jeg benyttet meg av et ”snøballutvalg” der jeg først fikk tips fra kjentfolk om mulige informanter. Fordi det var vanskelig å få tak i nok informanter i Oslo reiste jeg til forskjellige steder for å intervjuer. Jeg kunne dermed få tips om flere jeg kunne spørre mens jeg var på ett sted. For å spare tid og penger på reising ble den første kontakten her en telefonsamtale.

Intervjuene ble foretatt i løpet av høsten 2001. Jeg hadde først et prøveintervju for så å intervjuer seks kvinner og fire menn. Jeg benytter meg ikke av prøveintervjuet i analysen. Når det gjaldt hvor intervjuet skulle holdes, overlot jeg det til deltakerne å bestemme. Jeg fortalte at intervjuet ville ta to til tre timer og at det var viktig at vi ikke ble forstyrret. Noe av intervjutiden ble også brukt til servering og å snakke litt utenom temaet. Som oftest kom jeg hjem til informantene, men i ett tilfelle foretok jeg intervjuet hos meg selv og i tre tilfeller ble intervjuet foretatt hos de jeg bodde hos mens jeg var andre steder enn i Oslo. Deltakernes motivasjon og grunner for å delta varierte. Noen mente at det var et viktig tema og at deres erfaringer var viktige, og noen ville gjerne snakke om det de hadde opplevd.

Jeg benyttet meg av en intervjuguide som inneholdt både generelle og mer spesifikke spørsmål. Jeg begynte intervjuet med ganske vide spørsmål for å signalisere at jeg ville at informantene skulle fortelle så mye som mulig selv, men hadde med oppfølgingsspørsmål under de ulike emnene. Intervjuet var kronologisk lagt opp for å skape en viss orden i fremstillingen. Jeg benyttet meg av lydbånd, noe alle informantene syntes var greit.

2.1.2 Utvalget

Åtte av informantene var mellom 18 og 24 år da de giftet seg. En kvinne og en mann var mellom 25 og 29 år. I de fleste ekteskapene var mannen et par år eldre enn kvinnen. Fem av ekteskapene varte mellom ett og fem år og fem ekteskap varte mellom seks og ti år. Fem av kvinnene og en av mennene i utvalget hadde barn. For en bedre sammenligning mellom menn og kvinner burde flere av mennene i utvalget hatt barn. Når det gjelder informantenes nåværende sivilstatus er fire av kvinnene enslige og en kvinne er samboer. En mann er enslig, en har kjæreste, en har samboer og en er gift på nytt.

Alle informantene har vokst opp på småsteder, men har etterhvert flyttet til større byer i forbindelse utdanning eller jobb. Informantenes utdanning ved separasjonstidspunktet varierer for både kvinner og menn, fra fullført ungdomsskole til 3-6-årig høyere utdanning. Ved separasjonstidspunktet var to av kvinnene hjemmeværende, en arbeidet deltid, to arbeidet full tid og en var student. Alle mennene arbeidet full tid.

I familier med barn var kvinnen eneforsørger i ett tilfelle. I to barnefamilier var mannen eneforsørger og i tre familier var mannen hovedforsørger. For de som ikke hadde barn var mannen hovedforsørger i tre tilfeller, mens det hos et par varierte. Kvinnene i utvalget hadde mye mindre kontinuitet i sin yrkeskarriere enn mennene. De fleste arbeidet full tid før de fikk barn, men gikk så over til å være hjemmeværende eller arbeide deltid etter at de fikk barn. Noen av kvinnene giftet seg og fikk barn før de begynte sin yrkeskarriere, men det er en tendens til at de da etterhvert begynner å arbeide deltid. Bare en av kvinnene gikk ut i full jobb igjen etter at fødselspermisjonen var over. Hun var også den med høyest utdanning av kvinnene i utvalget.

Nesten alle informantene har vokst opp i familier som har vært aktive i kristne miljø. Disse informantene sier de har vært kristne hele livet. To kvinner og en mann tok et valg i forhold til kristendommen i tenårene og forteller at de da ble omvendt. Informantene har vært tilknyttet forskjellige typer forsamlinger. De fleste har gått både på bedehus og i frikirker. Aagedal skriver at det er på bygdene bedehuset har stått sterkest i forhold til

folketallet, og fått den mest dominerende posisjonen i lokalkulturen. I byene har det relativt sett vært færre bedehus, og bedehusene har konkurrert med andre religiøse alternativ utenfor statskirken (Aagedal 2003:7). De fleste av informantene har vokst opp, eller startet sitt liv som kristen, på bedehuset. Noen fortsatte å tilhøre et bedehus også etter at de ble voksne, men de fleste som flyttet fra bygd til by ble der medlemmer av frikirker. Disse frikirkene var ofte såkalte karismatiske menigheter¹. Av de som fortsatte å gå i en forsamling etter skilsmissen går nå de som bor i byer i frikirker, mens de som bor i bygder går på bedehus. Selv om ikke alle informantene tilhørte bedehusmiljøet viser deres omvendeshistorier og det de forteller fra miljøet at det også hos dem har vært viktig å skille mellom de frelste og verden. Innenfor-utenfor perspektivet kommer godt frem.

Jeg har valgt å ikke differensiere parene utfra deres klassetilhørighet. Haavind (1984:170) skriver utfra sin undersøkelse at det visserlig finnes klassespesifikke måter å forholde seg til ulike løsninger i parrelasjonen, men at disse er få i forhold til de fellestrekk som parene viser.

For å minske gjenkjenneligheten av informantene har jeg i fremstillingen endret personlige kjennetegn som navn, bosted, navn på menighet osv. En av kvinnene var lesbisk. Hun påpekte selv at ekteskapet hadde endt med skilsmisse uavhengig av hennes legning. Det er mulig at homofili er et større tabu og at dette vil få andre konsekvenser i forhold til tro og tilhørighet enn en skilsmisse. På den annen side er homofili, i likhet med skilsmisse, ofte et brudd på kristne livsstilsnormer. Til tross for at hennes legning selvfølgelig var et aspekt ved ekteskapet og skilsmissen, og muligheten for at dette påvirker konsekvensene av skilsmissen, velger jeg å se bort fra dette i fremstillingen på grunn av faren for gjenkjennelse.

2.2 Retrospektive data

En stor del av materialet er retrospektive data. Denne informasjonen vil være forskjellig fra den informasjonen jeg ville fått om jeg hadde gjort intervjuene da hendelsene fant sted. For informantene var skilsmissen noe som hadde hatt, og i enkelte tilfeller fortsatt hadde, stor

¹ ”Eit religiøst opplevingsfellesskap kan også inngå som ein meir ”permanent” del av eit religiøst fellesskap ved at verksemda legg vekt på element som aktiviserar den opplevingsmessige dimensjonen i religionen. Slike element kan

plass i livene deres. På samme tid var skilsmissen noe som i utgangspunktet ble betraktet som galt og synd av både informantene og store deler av deres sosiale miljø. En mulig feilkilde i datamaterialet mitt kan være at når ekteskapet i utgangspunktet blir sett på som uoppløselig, så kan det føre til at informantene sterkere vektlegger hva som var vanskelig for å legitimere at de skilte seg. Jeg mener likevel at mitt opplegg er forsvarlig fordi det jeg var ute etter var deres personlige opplevelse. Det er også rimelig at skilsmissen er en så avgjørende og viktig opplevelse i deres liv, at dette er noe de husker og har gått over igjen og igjen for seg selv, eller overfor andre. Deres fortellinger er uansett deres vurdering av sine opplevelser i dag og er derfor i den forstand riktige. Som Moxnes skriver er det disse ”for deltakerne sanne, men subjektive opplevelsene og vurderingene av nåtid, fortid og fremtid som skal være datagrunnlaget (...)” (Moxnes 1990:62). Jeg har bare intervjuet en av partnerne og må derfor basere meg på det den ene sier om den andre parten. Grunnen til at jeg valgte å gjøre det på denne måten var at jeg ville unngå å ta stilling til de forskjellige historiene til de to partene. Jeg vil anta at selv om en har levd i det samme forholdet så vil en ha sin egen personlige opplevelse av forholdet og det er ikke nødvendigvis slik at de to har samme opplevelsen. Selv om jeg da bare har intervjuet den ene parten representerer de likevel sin *egen* erfaring og opplevelse, som er akkurat det jeg er ute etter. Flere av informantene påpekte også at det var sin egen personlige historie de fortalte, ikke den objektive sannhet.

2.3 Troverdighet

Troverdighet knyttes til at forskningen utføres på en tillitvekkende måte. Hvilken betydning har det at forskeren er sitt eget forskningsinstrument? Hvordan kan konteksten for innsamlingen av data og relasjonen til informanten influere på den informasjonen jeg får? (Thagaard 1998:179)

Min erfaring var at deltakerne hadde tenkt grundig igjennom temaene vi snakket om, og at det stort sett var enkelt å få dem til å fortelle sin historie. Det var likevel noen problemer, fortrinnsvis hos mennene. Det var spesielt når det gjaldt grunnene til skilsmisse at det kunne bli problematisk. En hadde for eksempel ikke ønsket å bli skilt selv, og det var

vere vitnemål, bøn, tungetale, rituelle handlingar og liknande. Slike element blir ofte omtalt som karismatiske element, og rørsler som legg vekt på slike, blir kalla karismatiske rørsler” (Agedal 2003:99-100).

partneren som hadde tatt initiativet til skilsmissem. Han sa at han ikke visste hvorfor de hadde blitt skilt. Det eneste hun hadde sagt var at hun ikke elsket ham lenger. En annen ville ikke snakke stygt om sin tidligere kone når han skulle fortelle hvorfor de ble skilt. Også her var det hun som hadde tatt initiativet til skilsmisse. Moxnes og Haugen (1998:52) påpeker at tidligere undersøkelser viser at den som tok initiativ til og/eller ønsket skilsmisse oftere har lettere for å forklare hvorfor de ble skilt enn den som ikke ønsket skilsmisse. En tredje person mente at han hadde lagt ekteskapet bak seg. Derfor husket han ikke så godt hva som hadde skjedd, og hva som hadde vært problematisk mellom dem. Det var ikke interessant lenger. Jeg fikk mye informasjon også fra disse tre, men hadde likevel en følelse av at de holdt vesentlige aspekter tilbake for meg, og kanskje også for seg selv.

Jeg var på forhånd litt bekymret for at det skulle være vanskeligere for meg som kvinne, å intervju menn enn kvinner. Bortsett fra de problemene jeg nevnte ovenfor var ikke det tilfelle. Mennene var stort sett like åpne og jeg kunne bruke de samme fremgangsmåtene overfor dem som jeg gjorde overfor kvinner. En annen sak er at det var lettere for meg å forstå kvinnene på den måten at jeg hadde hatt lignende erfaringer, eller lettere kunne identifisere meg og sette meg inn i kvinnenens situasjon.

Det er også et poeng at en undersøkelse med skilsmisse som tema kan oppleves som personlig og følsomt å snakke om, men jeg opplevde ikke dette som et problem. De fleste var svært åpne, og hadde heller ingen problemer med å fortelle om vanskelige og såre sider i forbindelse med temaet.

2.4 Bekreftbarhet

Bekreftbarhet knyttes til tolkningen av resultatene der forskeren forholder seg kritisk til egne tolkninger, og prosjektets resultater kan bekreftes av annen forskning (Thagaard 1998:181). Det er lite annen forskning spesifikt om skilsmisse blant praktiserende kristne. Siden jeg går inn i en delkultur ser jeg etter hva som er likt og ulikt i forhold til den generelle skilsmissecforskningen.

Thagaard (1998) påpeker at informantenes vurderinger av tolkningen kan være et kriterium for bekræftbarhet. Det er imidlertid avhengig av forskerens kontekst for tolkningen: om målet er å presentere informantens selvforståelse, eller om målet er å plassere informantens selvforståelse i en videre sammenheng. Om det er informantenes selvforståelse som er fokus, vil informantens vurdering være relevant. Er målet derimot, som i denne oppgaven, å plassere deres selvforståelse i en videre sammenheng, kan ikke

informantens vurderinger danne et grunnlag for bekreftbarhet (Thagaard 1998:184). Det blir altså vanskelig å bekrefte i forhold til det spesielle miljøet.

Et viktig moment for bekreftbarhet er også forskerens tilknytning til miljøet som studeres. Siden jeg hadde tilknytning til miljøet som studeres og selv er skilt, vil det være vesentlig hvilken betydning min forhåndskunnskap om informantenes situasjon hadde. Thagaard (1998) påpeker at å være innenfor miljøet kan gi et særlig godt grunnlag for forståelsen for de fenomene som studeres. Fordelen ved å være innenfor miljøet er at forskerens erfaringer i miljøet gir grunnlag for gjenkjennelse, og er et utgangspunkt for den forståelsen forskeren etter hvert kommer frem til. Forskeren kan forstå informantenes situasjon, og forskerens erfaringer kan bidra til å bekrefte den forståelsen forskeren utvikler. Ulempen er at tilknytningen til miljøet kan føre til at forskeren overser det som er forskjellig fra egne erfaringer, og en kan bli mindre åpen for nyanser i de situasjonene som studeres. Egne erfaringer kan bidra til å bekrefte den tolkningen forskeren kommer frem til (Thagaard 1998:182-183).

2.4.1 Innforståthet og naivitet

Samtidig som jeg må forholde meg til en verden som allerede er fortolket av de mennesker jeg intervjuer, innenfor de forståelsesrammer de har, kommer heller ikke jeg forutsetningsløst til det miljø jeg vil studere (Lundby 1987:76). Det har vært en fordel i forskningsprosessen ved at jeg kjenner det særegne ved de kristne miljøene. Mitt inntrykk var at dette opplevdes positivt av informantene. At jeg var ”en av dem”, gjorde det enklere for dem å åpne seg for meg.

Det er sannsynlig at hvordan informantene plasserte meg i forhold til skilsmisse og kristendommen kunne påvirke hva de sa. Jeg prøvde å få frem at jeg hadde en forskerrolle og at målet var å beskrive skilsmisse i kristne miljø. Det var viktig for meg å få frem at jeg ikke skulle vurdere hva som var rett og galt, og at jeg hadde en respektfull holdning til deres historie og deres miljø. Det har også vært viktig for meg å påpeke at jeg ikke er ute etter ”å ta” de kristne eller det kristne miljøet, men at både positive og negative ting kunne komme frem. Jeg har vært åpen om mitt ståsted og mine personlige erfaringer. Dette har nok påvirket hvordan de så på meg og farget det de fortalte, men forhåpentligvis i den retning at de følte de kunne åpne seg for meg.

På grunn av min bakgrunn hadde jeg også en del forhåndskunnskap om forskjellige kristne miljø og språket de uttrykte seg gjennom. Gjennom måten jeg formulerte spørsmål på kunne jeg vise at jeg ikke var fremmed i forhold til kristne miljø, noe som kunne skape

tillit hos informanten. Ulempen ved at jeg viste at jeg var innforstått med en del i forhold til deres kultur og også selv var skilt, kan være at en del av informantenes kunnskap ikke kom eksplisitt til uttrykk. Det kan være at et mer naivt utgangspunkt kunne fått frem andre sider ved temaet (Kvale 1997:39). At jeg var innforstått med en del forhold kan ha gjort at det ble tatt for gitt at jeg vet hva de snakker om og at det derfor blir lite utdyping. Jeg opplevde imidlertid at til tross for at jeg presenterer meg som kristen og skilt, så var historiene deres svært detaljrike og utdypende.

Jeg har også mine sosiologiske teorier og begreper som i seg selv er en del av det sosiale liv (Lundby 1987:76). Spørsmålet blir hvordan min bakgrunn og mine verdier kan ha påvirket hvordan jeg beskriver de skilte kristnes erfaringer og opplevelser. I kvalitative forskningsprosjekt bruker forskeren sin egen person og sine egne reaksjoner aktivt i forskningsprosessen. Fokus og tolkning preges av hva som gjør inntrykk på forskeren. Gjenkjennelse og identifisering gir både fordeler og ulemper.

Ein fordel kan vere at forskaren har betre grunnlag til å forstå felt han kan kople til egne erfaringar. Baksida kan vere ei einssidig forkusering på dei mest "kjende" sidene ved kulturen og faren for ei for rask og enkel identifisering av det ein studerer med fenomen ein kjenner frå før (Aagedal 2003:134).

Det at jeg har kjennskap om en del av informantenes kultur og opplevelser kan ha ført til at beskrivelsen får et innenfra-perspektiv. Selv om jeg nok til tider kunne tenke at det en informant fortalte var svært likt noe jeg hadde opplevd, så følte jeg at jeg likevel fikk tak i hva som var spesifikt for hver enkelt informant i mitt materiale og likheter og forskjeller dem i mellom. Spesielt i starten var det lett å fokusere mest på nettopp det jeg kjente igjen fra egne erfaringer, men etterhvert oppdaget jeg imidlertid mange nye og kanskje mer interessante, aspekter ved informantenes beretninger. Mine egne erfaringer førte til økt forståelse.

2.5 Overførbarhet

Det er fortolkningen som gir grunnlag for overførbarhet i kvalitative studier og ikke beskrivelser av mønstre i dataene. Den teoretiske forståelsen som er knyttet til en enkeltstående studie, settes inn i en videre sammenheng. Slik kan en enkelt undersøkelse bidra til en mer generell teoretisk forståelse. "Spørsmålet er om den tolkningen som utvikles innenfor rammen av et prosjekt, også kan være relevant i andre sammenhenger" (Thagaard 1998:184). Tolkningen denne studien baserer seg på kan være relevant og

overføres til lignende miljøer. Som nevnt kan skilsmisse være et brudd på livsstilsnormer i kristne miljøer. Denne tolkningen kan overføres til andre brudd på livsstilsnormer i disse og lignende miljøer. Spesielt kan det være interessant hvilke konsekvenser et slikt brudd får, og hvordan individualistiske tendenser i samfunnet generelt påvirker kristne miljø. Videre kan en ved å se på skilsmisse i en spesifikk gruppe der skilsmisse ikke er så vanlig som ellers i samfunnet øke kunnskapen og forståelsen om skilsmisse generelt.

3 Parforholdets utvikling

Jeg vil anta at kjærestefasen og parforholdets tidlige utvikling er vesentlig for å forstå hvorfor disse ekteskapene endte med skilsmisse. Moxnes fremhever at:

For det første er kjærestefasen utgangspunktet for det senere samlivet og sannsynligvis i stor grad bestemmende for utviklingen av og samhandlingen i familiesystemet både før, under og etter skilsmissen. For det andre er det rimelig å forvente at det som hendte i kjærestefasen, er viktig for forståelsen og forklaringen av skilsmissene (Moxnes 1990:71).

Jeg fokuserer på likhet og ulikhet mellom partene i kjærestefasen, og om en eventuell ulikhet hadde betydning for skilsmissen. For en vellykket pardannelse oppfattes gjerne likhet som et avgjørende utgangspunkt. Felles interesser, lik bakgrunn og felles verdier blir derfor viktig når de velger en partner. Religiøs likhet har lenge vært et sentralt ideal og er fortsatt det for mange (Røthing 2004:11).

Videre er det vesentlig hvilke grunner de praktiserende kristne hadde for å gifte seg. Giftet de seg av kjærlighet, og opplevde de at de hadde et fritt valg i spørsmålet om ekteskap? Hvilken betydning hadde ung alder, normer for seksualitet og graviditet? Jeg vil også ta for meg hvordan informantene så på ekteskap og kjærlighet og hvordan de mente miljøet rundt dem så på dette.

3.1 Likhet eller ulikhet?

For å finne ut om partene var like eller ulike vil jeg se på ektefellenes oppvekstmiljø, alder, utdanning, yrke og grunnverdier eller interesser. De fleste giftet seg med en som befant seg i det nærmeste geografiske området. Noen få hadde flyttet i forbindelse med jobb eller studier og møtte da partneren på det nye bostedet.

Som oftest var mannen noen år eldre enn kvinnen, eller de var like gamle. Aldersforskjellen kunne variere fra ett til sju år. I materialet er det også eksempler på at kvinnen var eldre enn mannen, men da var aldersforskjellen mindre – fra ett til tre år. Moxnes (1990:80) kaller tendensen til at menn er eldre enn sin ektefelle en systematisk aldersulikhet. Hun påpeker at denne ulikheten har blitt, og blir, betraktet som naturlig.

Datamaterialet inneholder ikke fullstendige opplysninger om det sosiale oppvekstmiljøet, men tendensen er at informantene og deres ektefeller ofte kommer fra et

ganske likt sosialt oppvekstmiljø. Der de kommer fra mer ulike miljø, er det kvinnen som ”gifter seg oppover”. Moxnes (1990:80) hevder at den sosiale status en er født med er mindre viktig enn tidligere, og at den sosiale status en skaffer seg gjennom utdanning og yrke er viktigere. I dette utvalget kompenseres ikke kvinners lavere sosiale status med at de har høyere utdanning. De fleste av informantene giftet seg i alderen 18 –24 år. Dette er betraktelig lavere enn gjennomsnittsalderen for ekteskap i dag. For menn som gifter seg for første gang var gjennomsnittsalderen 32,5 i 2003. For kvinner var gjennomsnittsalderen 29,7 år. Alderen på førstegangsgifte har siden midten av 1970-tallet økt med om lag sju år for både kvinner og menn (<http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/>). De fleste av informantene giftet seg sent på 80-tallet eller tidlig på 90-tallet. I 1986-1990 var gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte 28,2 for menn og 25,5 for kvinner. I 1991-1995 var de tilsvarende tall 29,5 for menn og 26,9 for kvinner (<http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/tab-2004-09-17-05.html>). På grunn av ung alder hadde en del ikke begynt på sin utdanning eller de hadde startet utdannelsen, men den var ikke fullført. Siden mennene som oftest var noe eldre enn kvinnene var det som oftest kvinnene som fortsatt var studenter da ekteskapet ble inngått. Ser en på den planlagte utdannelsen, så ser en at informantene ofte var tilnærmet like i antall år med høyere utdanning. For de som ikke hadde planlagt å ta utdanning utover videregående skole gjaldt dette som oftest begge partene i parrelasjonen. Det finnes noen få variasjoner der den ene av partene har høyere utdanning enn den andre, men det det kan like gjerne være kvinnen som mannen som har høyest utdanning. Det er imidlertid et poeng at selv om utdannelse kan være like lange i år, så kan det være forskjellig status knyttet til de ulike utdannelsene.

Informantenes yrkestilknytning har variert sterkt i løpet av den tiden ekteskapet varte – spesielt for kvinnene. De fleste var, ved det tidspunktet ekteskapet ble inngått, enten begge studenter eller begge var yrkesaktive. Der det var ulikhet i arbeidssituasjonen var en av partene tidligere ferdig med sin utdanning enn den andre. For de som fikk barn før de giftet seg blir også arbeidssituasjonen mer ulik.

Likhet i personlighet, verdisyn og interesser synes også å ha spilt en betydelig rolle for informantene. Alle møttes gjennom en kristen organisasjon, aktiviteter i den forbindelse eller gjennom felles kristne venner. Flere fremhever viktigheten av å finne en partner som hadde samme livssyn som de selv og, at dette ble fremholdt som viktig av det kristne miljøet.

Det med felles interesse, det var jo det som var hovedtingen i den menigheten jeg vokste opp i (...) Å finne seg noen som var kristen var alfa og omega for at det skulle gå bra (Kristin).

Like interesser og lik personlighet blir fremhevet som viktig, men noen påpeker at det hadde vært bedre om de hadde vært enda likere for å forstå hverandre bedre. Dette tyder på likhet ble sett på som viktig for kvaliteten i parrelasjonen. Felles interesser og å være kristen vil ofte sammenfalle da en stor del av informantenes sosiale liv og interesser nettopp foregår i kristen sammenheng.

Alt i alt både søkte de fleste informantene likhet og opplevde seg som like og likeverdige. Noen av de praktiserende kristne påpeker imidlertid at de ikke opplevde seg som like. Flere sier at det aldri kunne gått, at de i utgangspunktet ikke passet sammen og at de var for unge og umodne.

Vi var så unge og helt forskjellige. Hadde vi truffet hverandre litt senere så hadde det aldri blitt oss. Og jeg var i en periode hvor jeg absolutt ikke burde ha gifta meg. Vi fungerte egentlig aldri i lag. Veldig forskjellige og forskjellige interesser (Vigdis).

Det ble galt. Ingen av oss var modne til å ta det skrittet og vi var av personer og alt så ulike og gikk så ulike veier hele veien at det var dømt til å mislykkes. Det var ihvertfall min oppfatning av det etterhvert (Egil).

På flere områder kan en likevel si at informantene var like, og flere har også oppfattet seg som like. Det var viktig at de skulle finne en som var lik dem selv, men at dette kunne være vanskelig. De som ikke fremhever likhet, men mener at de var for ulike, påpeker ofte at denne ulikheten spilte en rolle for at forholdet ikke fungerte, og at denne ulikheten bare ble større og større. Samtidig er det vesentlig at flere, i tillegg til ulikhet, fremhever ung alder og umodenhet som grunn til at de ikke burde ha giftet seg. Viktig for utforskning er hvordan likhet og ulikhet utviklet seg og hvilken betydning dette hadde for parforholdet. I kapittel 4 vil jeg se hvordan de ulike måtene å organisere husholdet på svekket eller styrket likheten mellom ektefellene. Først vil jeg imidlertid se på hvilke grunner informantene hadde for å inngå ekteskap med den tidligere ektefellen. Disse grunnene kan være med på å forklare hvorfor de ble skilt.

3.2 Grunner til ekteskap

Ingen av informantene forteller at de var skeptiske til ekteskapet som institusjon. Å gifte seg var noe som var selvsagt ønskelig for informantene. Det kan virke som om både informantenes eget syn og det rådende synet i de forsamlinger de har gått i, var at ekteskapet er naturlig og Guds vilje.

Kjærestefasen varte fra ett til fem år, og to av informantene hadde vært samboere før de giftet seg. Det virker som om parene kjente hverandre godt før de inngikk ekteskap. De fleste av informantene var ikke nødvendigvis på jakt etter en ektefelle da de møtte partneren. Det virker som om de var på et stadium med utprøving av forskjellige kjærester, og at ekteskap egentlig lå flere år frem i tid. Noen hadde sterke følelser for partneren, mens andre påpeker at de ikke var forelsket eller at det var en svært kort forelskelse. Utsagn som ”ble bare sammen” (Hilde) og ”det bare ble sånn” (Vigdis og Jan), var vanlig blant informantene. Jeg mener dette antyder at de ikke foretok et bevisst valg av partner og at målet med forholdet ikke nødvendigvis var ekteskap. For andre var målet ekteskap, men de syntes at spørsmålet om ekteskap kom for fort på banen. De hadde egentlig ønsket å vente en stund til. Egil sier for eksempel:

Fordi jeg venta litt på jeg skulle føle at hun var litt bevisst på det hun gjorde i stedet for bare å følge etter meg. Så jeg hadde en følelse av at jeg skulle ha ventet, men jeg gjorde det ikke (Egil).

Noen opplevde at på grunn av at de var i et kristent miljø, så ble forholdet svært seriøst på et tidlig tidspunkt.

Vi gikk jo i samme kristne miljø og det var veldig spesielt å bli kjærester i et kristent miljø (...) Vi fikk sånne tilbakemeldinger at endelig har vi fått et par vi kan stole på og som det blir noe av. Jeg fikk litt panikk allerede da. Fordi at jeg tenkte; herlighet, jeg er 15 år. Skulle være for alltid omtrent med en gang. (Siri)

Noen få av informantene gir uttrykk for at de ”jaktet” på partneren, og at de ønsket at forholdet skulle lede til giftermål. Kristin sier for eksempel: ”jeg jobbet jo veldig for å bli kjent med ham”. Etterhvert kom hun imidlertid fram til at han trengte henne på grunn av problemer han hadde i livet sitt og at utgangspunktet var feil.

For de som opplevde at den begynnende forelskelsen fort gikk over, var det ofte det at de hadde barn sammen, eller var gravide som gjorde at de likevel giftet seg. Det kunne være et press fra omgivelsene om at det riktige å gjøre da, var å gifte seg. Noen mente også

selv at en da burde gifte seg. Det fremheves at selv om en ikke hadde lyst å gifte seg, gjør graviditet eller felles barn at giftermål blir noe som er viktig å gjøre. Et annet moment for noen er redsel for å stå alene med ansvaret.

De som giftet seg uten at de var gravide, eller allerede hadde barn sammen, fremhevet ofte at det seksuelle hadde stor betydning. Noen hadde ventet med sex fordi de mente at en ikke skulle ha sex før en var gift. Kristin forteller at de hadde ventet med sex og at det var en av grunnene til at de giftet seg. De hadde "et ønske om å leve sammen og ha et seksualliv". Andre hadde et seksualliv og opplevde et press, fra seg selv eller andre, til å gifte seg på grunn av det.

Og så var det det med det seksuelle. Det er jo et visst press (...) Som kristen så skal man ikke ha sex før ekteskapet. Hvis man synder på det området, så ble det et stort problem som gjorde at: å hvis en bare var gift, da er alt greit (Vigdis).

(...) ble jeg sakte men sikkert pressa i det at: o.k, vi må gifte oss (...) Det var også tema i bedehusmiljøet. Jeg vet at folk lurte veldig på hvem som hadde gjort det. Det var tydelig det at hos lederne våre, så var ikke sånne ting akseptert (Siri).

Holdninger om at sex hører ekteskapet til var utbredt i informantenes miljø. Det var likevel flere som hadde et seksualliv før de var gift, men også noen som ikke hadde det. Å ha et seksualliv før en er gift, eller ønsket om å ha et seksualliv, kunne føre til at spørsmålet om ekteskap kom opp. For noen av informantene var dette en av grunnene til at de giftet seg.

Andre grunner til ekteskap som blir fremhevet er blant annet at de var glade i hverandre, trivdes sammen og at de passet sammen. Steinar sier for eksempel: "Vi var glade i hverandre og følte at vi var de rette for hverandre". Lise påpeker at det var viktig at de "trivdes i lag" og hadde "veldig mye gøy sammen". Noen nevner også at det var praktisk å gifte seg fordi en eller begge skulle begynne på skole et annet sted. Da syntes de ofte det var bedre å bo sammen enn hver for seg, og valgte dermed å gifte seg.

Og da syns jeg det var for dumt, og i hvertfall alle rundt oss syns det var for dumt, at vi skulle reise over der og bo i hver sin leilighet, så derfor så gifta vi oss før vi reiste (Egil).

Det er ikke store forskjeller for kvinner og menn i spørsmålet om de følte seg presset til å gifte seg. Alle, både kvinner og menn, har på ulike måter og av forskjellige grunner opplevd en form for press fra omgivelsene enten det gjelder familie, menighet eller

kjæreste. En ser også at de fleste har flere grunner for å gifte seg. For de som hadde barn sammen før de giftet seg er det imidlertid tydelig at det er det som er den mest tungtveiende grunnen. Dette blir spesielt tydelig for de som også fremhever at det ikke var snakk om kjærlighet, men at grunnen til at de giftet seg var barna. Det er vesentlig at flere følte at de ble presset inn i ekteskapet, enten fordi de hadde barn sammen, eller fordi miljøet rundt eller partneren syntes det var på tide. Dette presset kunne oppleves til tross for at en var glad i partneren. For flere av de praktiserende kristne var imidlertid kjærligheten manglende.

Et poeng kan være at dette er ekteskap som endte i skilsmisse og at det derfor er et behov for å legge ansvaret for at de giftet seg over på andre. Noen påpeker imidlertid at selv om de opplevde et visst press i retning av ekteskap, så var det likevel deres eget ansvar.

Jeg vet i dag at jeg burde egentlig ha ventet for jeg var egentlig ikke klar for det og jeg gav etter for press. Noe som jeg ikke bruker som unnskyldning for det vi må stå til ansvar for valgene våre selv i livet. Men (...) det ble ikke gjort under frihet (Stian).

Alle informantene, unntatt en, synes at ekteskapets problemer har sitt utgangspunkt i kjærestefasen eller de føler rett og slett at de giftet seg med feil person. Det er også påfallende mange som fremhever at de ikke var glad i ektefellen eller at de ikke hadde de riktige følelsene for vedkommende. Det var flere av informantene som sa at de giftet seg selv om det ikke var kjærlighet fra en eller begge partenes side. Dette til tross for at kjærlighet i dag er ekteskapets begrunnelse. Moxnes (1990:76) finner at de fleste, men ikke alle, giftet seg av kjærlighet. Hun påpeker også at ung alder ved ekteskapsinngåelse, førekteenskapelig graviditet og kort bekjentskapstid før ekteskapet ofte blir fremhevet som faktorer som øker sannsynligheten for skilsmisse. Hun hevder imidlertid at disse variablene ikke lenger har den samme betydning som tidligere, og har mistet mye av sin forklaringsverdi for hva som øker eller minker sjansene for skilsmisse. Det som regnes som ung alder ved ekteskapsinngåelsen er høyere enn tidligere. Å bli gravid før en er gift er vanlig og ofte ønsket. At en har kort bekjentskapstid trenger ikke bety at en ikke kjenner hverandre fordi en oftere har vært samboere i det meste av den tiden en har kjent hverandre (Moxnes 1990:95). For informantene virker det imidlertid som om dette har vært vesentlige grunner til at ekteskapet ble vanskelig. De praktiserende kristne i dette utvalget fremhever at de var for unge og umodne. De fleste giftet seg i slutten av tenårene eller i begynnelsen av 20-årene, noe som tidligere nevnt er betraktelig lavere enn gjennomsnittlig

alder ved ekteskapsinngåelse i dag. Informantene fremhever at deres unge alder absolutt virket til at ekteskapet ble vanskelig. Det kommer også frem at til tross for at flere var gravide eller hadde fått barn før de giftet seg, så var dette slett ikke akseptert i deres sosiale miljø eller noe de selv hadde planlagt. De som var i denne situasjonen sier det var en sterk medvirkende faktor til at de giftet seg. Kort bekjentskapstid trenger heller ikke å bety at de kjente hverandre godt fordi de hadde vært samboere. Til tross for at to av informantene hadde vært samboere i en periode, kommer det tydelig frem blant de andre at dette ikke var en mulig samlivsform. Ifølge en undersøkelse fra 1999 var det blant religiøst aktive som levde i samliv bare 9 prosent av alle unge (20-34 år) som var samboere. For dem som ikke deltok i noen form for religiøse foreninger var tilsvarende tall 45 prosent (Vikan 2001:23). I dette utvalget har de fleste imidlertid kjent hverandre i flere år før de giftet seg, og det er ingen som fremhever at de ikke kjente hverandre godt nok som grunn til at de ble skilt. Noen kan imidlertid påpeke at de syntes ektefellen endret seg etter at de ble gift. Jeg mener at ung alder og førektekelig graviditet er vesentlig for informantenes fortelling om hvorfor disse ekteskapene endte med skilsmisse.

3.3 Forventninger til kjærlighet og ekteskap

Som vist i kapittel 1, blir kjærlighet knyttet til forpliktelse og vilje i den kristne tradisjonen (Bellah m.fl. 1986:93-94). Informantene forteller også at deres inntrykk var at fra miljøets side var ekteskap og kjærlighet snakk om vilje og plikt. En del tar i ettertid avstand fra dette synet og mener dette blir en for enkel måte å forholde seg til ekteskap og kjærlighet. Kjærligheten er ikke er noe en kan kontrollere og styre ved hjelp av vilje.

Generelt blant kristne så er det jo sånn at når en inngår i ekteskapet så skal det vare livet ut. Har en problem så må en komme seg igjennom det og finne løsninger på det. Og det er greit nok, men jeg synes at generelt det inntrykket jeg har av kristne miljøer er at det er veldig lettvent (Egil).

Jeg har funnet ut om meg selv at en sånn påtvungen kjærlighet som du skal leve i, den eksisterer ikke (...) Men jeg får ikke den dag i dag det bildet som kristne har laga rundt ekteskapet, med å stemme helt med det som er virkeligheten. For jeg føler at når en skal være gift med noen så gifter du deg med noen fordi du tror du elsker noen. Den dagen du oppdager at du ikke gjør det, hva gjør du da? Er det bare å skru på bryteren igjen? Nå skal du elske igjen? Og det er ikke aksept for å tenke sånn at det er jo ikke det samme mennesket jeg er gift med i dag som jeg gifta meg med for tjue år siden (Jan).

Det kommer tydelig frem i materialet at de fleste informantene har følt at det å elske og ære ektefellen var en forpliktelse. De forteller at både de selv og miljøet mente at ekteskapet var hellig og ubrytelig.

Noen fremhever imidlertid at de ikke hadde så mange tanker om ekteskap og kjærlighet og at tankene de hadde var naive og romantiske. ”Jeg trodde at jeg skulle bli kjempeglad og stort og fantastisk og sånt som du ser på film” (Lise). Andre forteller at de hadde nøkterne forventninger til kjærligheten og ekteskapet. Kjærligheten var noe som måtte jobbes aktivt med. Det påpekes imidlertid at de ikke hadde forventet at det skulle bli så vanskelig som det ble.

Alle sier at det må jobbes med, og derfor så var jeg forberedt på at det måtte jobbes med og at det var noe som måtte holdes ved like hele tiden. Men likevel så hadde jeg kanskje forventninger om at den skulle være mer stabil (Steinar).

De fleste hadde håp om kjærlighet, trygghet, nærhet og fellesskap. For informantene er det både en plikt å elske og ære, men de har samtidig krav til at relasjonen skal være preget av intimitet og nærhet. Det viser seg – til tross for at flere giftet seg uten å være glad i ektefellen – at de ikke klarte å forholde seg til et kjærlighetsideal som sa at kjærligheten var en forpliktelse. Det virker som om de først og fremst ser på kjærligheten som plikt, men enkelte hadde også preg av både ”sammenflytende kjærlighet” og romantisk kjærlighet.

3.4 Skilsmisse og den kristne forpliktelse

Informantene så på skilsmisse som noe som var galt, og de betraktet lenge skilsmisse som en umulighet. Både informantene og det kristne miljøet rundt dem mente ekteskapsløftet var absolutt og noe som skulle tas svært alvorlig. Hilde forteller at hun ”tok ikke lett på det”. Hun mente det hun hadde lovt var: ”å elske, ære, respektere og sette først”. Lise fremhever at ekteskapsløftet var absolutt og at ”Gud har satt det løftet for at det er bra for samfunnet og familien og det er derfor det gjelder”. Karin påpeker at hun trodde det kristne miljøet så på ekteskapet som ubrytelig:

Min følelse av hvordan de så på ekteskapet var at det var hellig. Har du kommet dit, så kommer du deg ikke ut igjen (Karin).

Karin mener også at hun selv så på ekteskapet som hellig og ukrenkelig, men legger til at hun ikke hadde ”så bevisste tanker om dette”. For flere er det slik at de ikke har tenkt så nøye igjennom disse tingene før de giftet seg. De fleste var i slutten av tenårene eller i begynnelsen av tjueårene da de giftet seg, og både de og miljøet rundt dem så på ekteskapet som naturlig og riktig. Det kan være noe av forklaringen på at de føler de ikke hadde så bevisste tanker om ekteskapet og ekteskapsløftet. Felles for alle er imidlertid at de mente at ekteskapet ikke skulle brytes. Det mente også Kristin og Steinar, men de påpeker at skilsmisse faktisk var noe som kunne skje. Kristin er oppmerksom på dette fordi hennes foreldre er skilt. Både hun og Steinar har en bevissthet om at skilsmisse er noe som angår mange mennesker, og at selv om en er kristen er det ingen garanti for at de ikke kan komme til å møte det samme.

De fleste har imidlertid ment at skilsmisse var en umulighet og at det var synd. Hilde sier for eksempel om skilsmisse at det var ”ikke aktuelt” og at det var ”synd, fryktelig synd”. For flere var skilsmisse tidligere utenkelig.

Skilsmisse har vært uaktuelt fordi det er dødssynd nummer en blant kristne (Vigdis).

Det var ihvertfall aldri noe tema at en skulle skille seg. Det forekom ikke. Det tenkte jeg ikke på i det hele tatt (Siri).

Skilsmisse var verken akseptert i miljøet, overfor Gud eller av informantene. Dette forteller en god del om hvor vanskelig og umulig skilsmisse var som løsning på et problematisk ekteskap. Steinar og Kristin, som var de eneste som påpekte at skilsmisse faktisk var noe som kunne skje, så ikke på skilsmisse som fullstendig umulig. Det viktige var at en skulle prøve alle muligheter en hadde for å bedre ekteskapet før en gikk til det skritt å skille seg.

3.5 Oppsummering

Informantene var like med hensyn til bosted, religiøsitet, alder, sosialt miljø, utdanning, personlighet, verdisyn og interesser. Likhet mellom partene ble fremhevet av informantene som viktig for både valg av partner, og for å ha et bra forhold. Samtidig blir ulikhet fremhevet som grunn til at ekteskapet ble vanskelig.

For informantene var ekteskap selvfølgelig og ønskelig. De fleste hadde likevel opplevd press til å gifte seg – spesielt i forhold til seksualitet. Normer vedrørende

seksualitet la føringer på å velge ekteskapet før partene følte seg klare. Både de som hadde brutt normer om avholdenhet, og de som levde opp til dem, forteller om press. Dette gjelder både kvinner og menn. De fleste var betydelig yngre enn gjennomsnittlig alder ved ekteskapsinngåelse i Norge.

Alle, unntatt en, synes at ekteskapets problem hadde sitt utgangspunkt i kjærestefasen, og flere sier at de giftet seg med feil person. For en del var også kjærligheten manglende, noe som avviker fra normen om at ekteskapet skal være et kjærlighetsstyrt valg. Normene og holdningene til skilsmisse som svar på et vanskelig ekteskap, var svært strenge. Dette kan tyde på at en også har strenge krav til hva som oppfattes som gyldige grunner for å skilles

.

4 Grunner for å skilles

I dette kapitlet vil jeg se på hvilke personlige grunner deltakerne i mitt utvalg trakk fram i intervju samtalen. Jeg fokuserer på betydningen av likhet og ulikhet i informantenes forklaring på skilsmissen. De personlige grunnene inndeles i tre kategorier: prinsipielle, instrumentelle og relasjonelle. Under prinsipielle grunner er fokus på utroskap, og hvilken betydning det fikk for parforhold og skilsmisse. I avsnittet om instrumentelle grunner går jeg inn på hvordan partene organiserte husholdet, hvilke forhandlinger som lå bak måten å organisere på og hvilken betydning dette fikk for kvinnene og mennene. Under relasjonelle grunner er fokus på kvaliteten i parrelasjonen. Viktig for utforskning er hvordan likeverd, fortrolighet og nærhet utviklet seg mellom partene. Jeg går også inn på hvilken påvirkning kvaliteten i parrelasjonen hadde for det seksuelle forholdet. Til slutt ser jeg på hvordan det gikk med kjærligheten partene i mellom.

4.1 Prinsipielle grunner

Prinsipielle skilsmissegrunner er basert på brudd på ekteskapets prinsipp om monogami og livsvarighet. Som vist i kapittel 1, under avsnittet "Religion og skilsmisse", kan Bibelen gi inntrykk av at det er få muligheter for skilsmisse. Utroskap blir hevdet å være den eneste gyldige skilsmissegrunn. Det påpekes at det kan være nødvendig å ta konsekvensen av at ekteskapet allerede er ødelagt gjennom utroskap, og bryte også det ytre bånd som binder ektefellene sammen (Gilbrant m.fl 1969:3913).

De fleste informantene hadde opplevd utroskap i løpet av forholdet. Både kvinner og menn var utro. I noen tilfeller var begge partene utro, i andre bare den ene. Det var ingen som oppgav brudd på prinsippet om monogami som den avgjørende grunn til skilsmissen. For de fleste skjedde utroskapen imidlertid i slutten av forholdet. Menn beskrev ofte sin egen utroskap som den siste dråpen som fikk begeret til å flyte over. Disse fortalte sine ektefeller at de hadde vært utro.

Flere av kvinnene forteller at et forhold til en annen gjorde det lettere å ta det avgjørende skrittet og gå ut av et ekteskap de ikke ønsket å være i. Dette kunne gå på at de hadde et sted de midlertidig kunne flytte til, at de fikk støtte i en vanskelig livssituasjon,

styrking av sitt selvbilde og en påminnelse om og klargjøring av hva de var utilfreds med i parforholdet.

Jeg grep begjærlig den hjelpen til å komme ut av ekteskapet, for det ble egentlig det det ble. Vi er gode venner i dag (Karin).

De som ikke opplevde fysisk utroskap forteller at de kunne knytte seg til en annen følelsesmessig for kortere eller lengre tid, og at dette lettet deres livssituasjon.

For meg hadde det vært så vanskelig å forlate mannen min at jeg trengte noen andre å knytte meg til i en periode (...) så hadde jeg vel kanskje et ønske om at det skulle bli et par av han kollegaen ved en senere anledning da. Men det var ikke noe fysisk utroskap. Det gikk mer på det å være støttende i det verbale (Kristin).

Moxnes og Haugen (1998) spurte i sin undersøkelse om egen eller tidligere ektefelles forelskelse var en årsak til skilsmissen. 17 prosent sier at de hadde forelsket seg i en annen, men de tillegger egen forelskelse liten betydning. 39 prosent sier at ektefelles forelskelse var av betydning for skilsmissen. Det virker som om egen forelskelse tillegges langt mindre betydning i forhold til skilsmissen enn det tidligere ektefelles forelskelse gjør (Moxnes og Haugen 1998:48-50). De påpeker også at det er små variasjoner mellom kvinner og menn når det gjaldt betydningen av prinsipielle skilsmissegrunner (Moxnes og Haugen 1998:70). Dette samsvarer med funnene i denne oppgaven. I mitt utvalg ble imidlertid verken egen eller tidligere ektefelles forelskelse eller utroskap tillagt større betydning. Unntaket er de situasjoner der utroskap beskrives som ”den siste dråpen”. Dette kan ha sammenheng med det kristne kjærlighetsidealet der kjærligheten er en plikt. Ekteskapet skal bestå til tross for svingninger i følelsene. Det viser seg imidlertid at utroskap kan ha betydning for skyld og uskyld. Dette vil jeg komme tilbake til i avsnittet ”Skyldspørsmålet” i kapittel 5.

4.2 Instrumentelle grunner

I dag har vi ikke lenger entydige kjønnsroller. Hva det skal bety å være kvinne og mann, og når kjønn skal være av betydning, er nå gjenstand for forhandlinger mellom de involverte parter (Haavind 1982). Videre har vi sterke idealer om likeverd og likhet mellom ektefeller i husholdet. Instrumentelle skilsmissegrunner refererer til brudd på korrekt ektefelle- og familieatferd og en ulik og ikke rettferdig fordeling av husholdsoppgavene mellom ektefellene (Moxnes og Haugen 1998:44). Sentralt for

utforskning er hvordan husholdene ble organisert, hvordan partene forhandlet om fordelingen og i hvilken grad de ulike måtene husholdene ble organisert på, svekket eller styrket likeverdet mellom ektefellene. Husholdsarbeidet deles i tre delområder: husarbeidet, barneomsorg og forsørgerarbeidet.

4.2.1 Husarbeidet

Alle mennene hadde fulltidsjobber, mens ektefellene var studenter eller hadde deltidsjobb. To av mennene i utvalget sier at fordelingen av husarbeidet ikke har vært noe problem, og at de stort sett har delt noenlunde likt på arbeidsoppgavene.

Jeg tok meg av mye av det som var mat og hun klesvask. Og så resten tok vi omtrent på deling (Steinar).

De resterende to menn sier at det var ektefellen som tok seg av det meste av husarbeidet: ”Hun var nok den som tok seg mest av det som var hjemme” (Stian). Disse mennene innså at de kunne gjort det enklere for ektefellen om de hadde vært mer deltakende, men de har ikke oppfattet hennes merarbeid som et problem i parforholdet.

Når det gjelder kvinnene i utvalget var Hilde hjemmeværende gjennom hele ekteskapet. Hun tok seg av det meste av husarbeidet, men forventet noe hjelp av mannen i helgene. Lise var hjemmeværende etter at de fikk barn. Før de fikk barn gjorde han mye husarbeid, men hans deltakelse ble mindre og mindre etterhvert. Vigdis og Karin hadde deltidsjobber. Vigdis forventet ikke hjelp fra ektemannen og fikk det heller ikke. Karin sier imidlertid at mannen hjalp til med mye, men at de ikke hadde noen bevisst arbeidsdeling. Kristin hadde fulltidsjobb, og mannen var student. Hun forventet at de skulle dele på husarbeidet, også når hun hadde fødselspermisjon. Bare Siri fortalte om en lik fordeling av husholdsoppgavene. Hun var student i en periode av ekteskapet og jobbet full tid i en annen periode. Hun var også den eneste av kvinnene jeg intervjuet som ikke hadde barn. Det var altså kvinnene som i de fleste tilfeller har hatt ansvaret for husarbeidet.

4.2.2 Arbeidet for og med barna

Moxnes (1990) finner i sin undersøkelse at det var en markant endring i mange familier fra like og likeverdige kjærester til ulike og ikke likeverdige ektefeller og foreldre. Dette mener hun først og fremst må forklares med måten husholdet var organisert på. Ektefellenes forhandlinger da de skulle bli foreldre og de beslutninger om fordeling av omsorgsarbeidet som den gang ble tatt, var i flertallet av tilfellene begynnelsen på en

ulikhetsskapende prosess (Moxnes 1990:171). Også i mitt utvalg viser det seg at det var kvinnene som tok hovedansvaret for arbeidet for og med barna, og at dette førte til større ulikhet mellom ektefellene. Mannen trakk seg for en stor del ut av arbeidet med og for barna, og det er spesielt på dette området kvinnene forteller om konflikter i forbindelse med organiseringen av husholdet. At det ble vanskelig når mannen var lite deltakende, blir blant annet begrunnet med at dette var det området som var mest arbeidskrevende. At mannen ikke var deltakende som far, opplevdes også som sårende fordi kvinnen fikk inntrykk av at mannen ikke ville ta ansvar og være en del av familiefellesskapet.

Når han ikke kunne leve sitt eget liv lenger, når vi trengte ham, det var da det skar seg. Når han måtte ta ansvar (Lise).

Egil var den eneste av mennene i utvalget som hadde barn. Han forteller om stor deltakelse når det gjelder barna og gir ikke inntrykk av at arbeidet med og for barna har vært et konfliktområde.

I en del tilfeller er det mannens jobbkrav som begrenset deltakelsen i familiearbeidet. Selv om det kunne være sårt for kvinnen at mannen hadde lite tid til barna, virker det som om hans jobbkrav også for henne var en legitim grunn for hans begrensede deltakelse. Egil, som var en deltakende far, tok seg mye av barna i sin fritid. ”Jeg var gjerne den som tok ungene mest, totalt sett”, sier han. Kvinnene i familier med en tradisjonell organisering forteller imidlertid at deres menn heller ikke brukte sin fritid sammen med barna. De prioriterte i stedet sosial omgang uten familien, noe som ofte brøt med kvinnens forventninger. Holter og Aarseth (1993) påpeker at tidligere var fedrenes utmelding fra familien på mange måter noe gitt. I dag er mennenes tilbaketrekning uønsket og illegitim både for ham og henne og mannen ønsker ikke lenger bare å ha familie, men å *være* familie. Selv om en ikke kan snakke om et generelt og utbredt brudd med den gamle familieforsørgerfaren, mener de likevel at det finnes klare tendenser til en overgang til en mannlig identitet som familiemedarbeider, men at ”tendensene kommer fram på ulike måter og med ulik styrke blant forskjellige grupper av menn” (Holter og Aarseth 1993:167,171-172). Hos de som har barn, kommer denne tendensen sterkest frem hos Egil. Det var viktig for ham å være en deltakende far. For nesten alle kvinnene i utvalget har derimot arbeidet for og med barna vært et konfliktområde der fedrenes manglende, eller utilstrekkelige, deltakelse var et problem. Kvinnene gir inntrykk av at hans tilbaketrekning var illegitim og uønsket av henne, men ikke av mannen. Annen forskning (Moxnes og Haugen 1998:25) har funnet at det er en kjønnsdelt arbeidsdeling, men at det er en noe

større likhet mellom kvinner og menn i arbeidet med og omsorgen for barn. Bortsett fra Egil, stemmer dette ikke med utvalget i denne oppgaven der fedrene var svært lite deltakende.

Det er også tydelig at det å få barn førte til at ulikheten mellom ektefellene ble større. Lise var hjemmeværende etter at de fikk barn. Hun forteller at før de fikk barn gjorde han mye husarbeid, og at han hjalp litt til da de fikk det første barnet. Da barn nummer to kom lå imidlertid det meste av arbeidet på henne, og mannen meldte seg mer og mer ut av familiefellesskapet. Hilde tok seg av det meste, men forventet hjelp av mannen med barna i helgene. Det er likevel tydelig at hun måtte kjempe for at han skulle delta mer. Vigdis, som arbeidet deltid, syntes det var greit at hun gjorde alt husarbeidet, men det var ikke greit at han heller ikke var hjemme med ungene. Kristin, som hadde fulltidsjobb, forventet at de skulle dele på husarbeidet. De delte på en del av husholdsoppgavene, men arbeidet i forbindelse med barna tok han ikke del i. Det var et uttalt ønske for flere av kvinnene at mannen skulle delta mer i arbeidet for og med barna, og at mangel på dette var noe de var skuffet og såret over. Mødrene ønsket deltakende fedre. Når den deltakelsen uteble, oppstod det også problemer mellom ektefellene. Mannens manglende deltakelse med barna og i familiefellesskapet førte i enkelte tilfeller til at kvinnens følelser overfor ham endret seg. I to tilfeller var det ikke bare farens utmelding av familiefellesskapet som var et problem, men også at de oppfattet faren som en trussel mot barna. Disse mødrene ville beskytte barna mot faren da han kunne være voldelig og truende både overfor dem og barna. De gikk ut av ekteskapet og forlot far for å ta vare på og beskytte barna. Fars adferd ble da en stor del av grunnen til skilsmisse for kvinnene.

4.2.3 Forsørgerarbeidet

Mannen var ene- eller hovedforsørger i de fleste tilfeller. Blant mennene jeg intervjuet hadde alle fulltidsjobb, mens deres ektefeller var studenter og/eller hadde deltidsjobber. Unntaket var en mann som i perioder arbeidet full tid eller var student, mens han i andre perioder var arbeidsløs eller arbeidet deltid. De fleste mennene hadde stort sett opplevd det å være ene- eller hovedforsørger som en grei ordning, spesielt når ektefellen var student da dette var en midlertidig situasjon. De så på seg og partneren som en enhet og et fellesskap der en skulle hjelpe hverandre, også økonomisk. Selv om det å være hovedforsørger tilsynelatende ikke var noe problem, hadde noen av mennene til tider opplevd sin forsørgerrolle som urettferdig. Blant de kvinnelige informanter der mannen var ene- eller

hovedforsørger virker det også som om kvinnene syntes dette var en grei ordning, ihvertfall så lenge mannen utførte forsørgerarbeidet på en tilfredsstillende måte. Om mannen ikke tok ansvar på dette området ble det for kvinnen en indikasjon på at han ikke brydde seg om familien. Flere fremhever at de forventet at mannen skulle være den som hadde ansvaret for forsørgerarbeidet. Vigdis, som selv var deltidsarbeidende, syntes det var helt greit at mannen var hovedforsørgeren. Den andre deltidsarbeidende kvinnen, Karin, ga heller ikke uttrykk for noe problematisk med denne ordningen. Lise hadde jobbet full tid i begynnelsen av ekteskapet, og da til tider forsørget ektefellen som studerte, men var hjemmeværende etter at de fikk barn. For Lise skapte det imidlertid konflikter at ektefellen ikke tok nok ansvar for det økonomiske. Kristin var heller ikke fornøyd med at mannen ikke bidro økonomisk. Hun er den eneste av kvinnene som var eneforsørger etter at de fikk barn.

Det som heller ikke var greit, det var det med inntekt fordi han ikke var så inntektsbringende. Han var student ganske lenge. Men så kunne han jo hatt en bi-jobb, men det passet han aldri å ha en bi-jobb. Så det ble veldig mye som falt på meg (Kristin).

Siri var hovedforsørger i en periode mens mannen studerte og var selv student på et senere tidspunkt. Til tross for at hun ikke syntes det økonomiske var noe problem, kommer det frem at hun mislikte at han var den som hadde mest å si i forhold til hva de skulle bruke penger på, uavhengig av om det var hun eller han som var hovedforsørgeren. Hun hadde for eksempel dårlig samvittighet om hun kjøpte seg nye klær, og skjulte sine innkjøp for ham. Når hun handler til tross for at han ikke vil hun skal gjøre det, utfordrer hun åpent hans overordning og det vil hun ikke gjøre. Dette kan tolkes som et uttrykk for skjult underordning. I andre tilfeller forteller kvinnen at mannen åpent brukte sin økonomiske makt til å undertrykke henne ved å for eksempel nekte henne penger til å reise og besøke foreldrene, og på andre måter isolere henne fra omverden.

Det virker som om det fortsatt er slik at en viktig del av mannsrollen er forsørgerrollen. De fleste menn syntes det var greit å være hoved- eller eneforsørger. Flere av kvinnene fremhever at dette var en viktig del av hans arbeid for familien. Der forsørgerarbeidet ikke ble utført på en tilfredsstillende måte, førte det til misnøye blant kvinnene. Dette tyder på at både kvinnene og mennene så på dette som mannens hovedoppgave.

Det er kvinnene med barn som forteller om konflikter om husarbeidet, mens den ene mannen med barn ikke gjør det. Denne forskjellen kan skyldes at det er en

kjønnsforskjell i opplevelse, og at kvinner oftere enn menn opplevde organiseringen av husholdet som problematisk. Utvalget har imidlertid for få menn med barn til at jeg kan si noe sikkert. Den ene kvinnen som ikke hadde barn, mener også at de hadde en lik fordeling av husholdsoppgavene og at dette ikke var noe konfliktområde. Det synes som om konflikter om organiseringen av husholdet først virkelig ble et problem for de kvinnelige informantene når de fikk barn. Å få barn innebar store omveltninger i kvinnenens liv, mens mannen stort sett fortsatte som før. De fleste gikk inn i tradisjonelle kjønnsrollemønstre, men kvinnene var i de fleste tilfeller ikke fornøyd med denne ordningen. I flere tilfeller ønsket kvinnene å være hjemmeværende eller arbeide deltid etter at de fikk barn, men det virker som om de var uforberedt på at dette også førte til større ulikhet partene imellom. Kvinnene var misfornøyd med både arbeidsdelingen og den ulikheten den skapte.

4.2.4 Forhandlinger om arbeidsdelingen og hvordan den ble begrunnet

Et viktig spørsmål er om mennene og kvinnene stilte likt i forhandlingene om arbeidsdelingen. Var det å være hjemmeværende, eller deltidsarbeidende, kvinnenens eget valg eller lå en underordning til mannen til grunn?

Det var de parene som ikke hadde barn som hadde en tilnærmet likedeling av arbeidsoppgavene. Hos disse virker det ikke som om det trengtes noen spesiell begrunnelse for hvorfor de delte på den måten. De forteller heller ikke om eksplisitte forhandlinger bak måten de delte på arbeidsoppgavene. Arbeidsdelingen var som de forventet – at den skulle være lik. Det synes som om alle i denne gruppen har hatt forventninger om likedeling, og informantene beskriver arbeidsdelingen som lite konfliktfylt. Mennene som mente det var tilnærmet likedeling forteller imidlertid at de til dels hadde en kjønnsdelt arbeidsdeling, der han gjorde det som ble regnet som tungt arbeid. Videre påpeker mennene at de kunne vært flinkere til å se hva som skulle gjøres, så hun ikke hadde trengt å mase på dem for at det skulle bli gjort. Det var kvinnene som hadde ansvaret for fordelingen av arbeidsoppgavene, noe mennene syntes var uproblematisk. Selv om mennene sier at fordelingen var lik, tyder disse momentene på at det ikke nødvendigvis var slik i praksis. Kvinnens merarbeid kan tolkes som et uttrykk for mannens overordning (Holmberg 1995:113).

Hos de parene som ikke hadde barn, og der det ikke var likedeling, virker det som om dette må begrunnes, men heller ikke her har det vært eksplisitte forhandlinger om dette. Hvordan arbeidsdelingen ble fordelt begrunnes med at de var unge og umodne og at ”det bare ble sånn”. Arbeidsdelingen preges her av en ”hjelpetil-strategi”. At kvinnen måtte appellere til mannens velvillighet kunne føre til at hun kom i en underordnet posisjon i

forhold til ham. Funnene kan altså, både hos de som sier de hadde likedeling og de som ikke hadde det, tolkes dithen at en underordning til mannen lå til grunn.

I alle familiene med barn var det en skjev fordeling av husholdsoppgavene. I de ekteskapene der kvinnen hadde deltidsjobb eller var hjemmeværende og mannen hadde fulltidsjobb, virker det som om hans arbeidsmengde var utgangspunktet for fordelingen. Kvinnen tilpasset seg mannen, og dette førte til at det var kvinnen som tok seg av det meste av husarbeidet og barneomsorgen.

Vi delte vel på mye, men hun tok nok hovedparten. Hun var stort sett hjemmeværende med deltidsjobb, mens jeg jobbet fullt, eller vel så det (Egil).

Vigdis er et eksempel på en av kvinnene som begrunner at hun var hjemme med deltidsjobb, med at mannen hadde en jobb som krevde mye. Hun hadde derfor ikke hadde noe valg verken i forhold til egen jobbsituasjon eller husarbeidet. ”Jeg gjorde jo alt, for han jobbet jo”. Hun sier imidlertid at hun hadde lyst til å være hjemme med barna, og ettersom hun var hjemme var det naturlig at hun tok seg av husarbeidet. Hun skulle likevel ønske at mannen kunne være mer deltakende, spesielt i forhold til barna. Det virker som om hun selv tar på seg ansvaret for hans manglende deltakelse. ”Det var jeg som gjorde det, men jeg klaget aldri på det, bad aldri om noe” (Vigdis).

En kan stille spørsmål om det har vært en reell valgsituasjon for kvinnene da det er tydelig at det er mannens yrkesaktivitet som ligger til grunn for hvordan de organiserte husholdsarbeidet. De fleste mener at om en har barn så må den ene ta mer ansvar for familien og denne ene ble hos alle parene kvinnen. Ingen forteller at det har vært diskutert om mannen skulle redusere sin jobb i forhold til barneomsorg. Der det har vært antydning som en mulighet er det likevel tydelig at dette ikke var en reell løsning, men mer en tanke om at han kanskje kunne ha tenkt seg det. Egil stiller seg i prinsippet åpen for at han kunne være den som var hjemme med barna – det viktige var at en av foreldrene var hjemme.

Jeg føler ikke at der er noe bestemt at mannen skal være den som er ute og kvinnen skal være hjemme (...) Jeg har alltid sagt at jeg kunne godt tenkt meg å ikke jobbe og vært hjemme i et år eller to. Jeg har alltid vært veldig glad i ungene og har ikke følt at det har vært noe mindre verd å være hjemme med ungene. Men jeg er av den sterke oppfatning at en av foreldrene bør være hjemme, og oftest blir det moren (Egil).

Det er kvinnene som har ansvaret for å vurdere jobb-betingelsene i forhold til omsorg for barn. Moxnes (1990:98) hevder at det forventes at kvinner gjør noe mer og annet for familiekollektivet i kjærlighetens navn og mye tyder på at dette også er tilfellet

for de kvinnelige informantene. Hilde skulle for eksempel til å begynne å studere da hun ble gravid og giftet seg. Hun sier at hun hadde ”andre planer enn å bli familie, mor og husmor og alt det der”. Dette kan tyde på at hun nettopp i kjærlighetens navn la sine opprinnelige planer til side gjennom hele ekteskapet. Dette var en naturlig konsekvens for henne når hun ble mor. Som Moxnes påpeker kan en kan si at disse kvinnene ikke arbeidet full tid fordi de var strukturelt undertrykt. Mange hadde tatt hensyn til mannen og fellesskapet i valget. En kan hevde at dette bekrefter at det eksisterer en usynlig patriarkalsk ekteskapskontrakt, der det forventes at kvinner gjør noe annet, og mer, for fellesskapet, i kjærlighetens navn.

De hjemmeværende kvinnene sier imidlertid at de ønsket å være hjemme og at de ønsket å ta dette ansvaret for familien. De er likevel ikke fornøyd med den tradisjonelle arbeidsdelingen. De fleste forventet og ønsket at mannen skulle hjelpe til med arbeidet i husholdet og med barna, men ga ofte opp å få ham med på dette prosjektet. Det kommer frem at flere hadde denne fordelingen fordi de ville slippe krangling om temaet. Hilde sier at ”det var behagelig å ha det sånn for da slapp jeg å slåss”. Hvis hun ville at han skulle gjøre mer hjemme, ble det ikke så behagelig for ham og det ble mer ”kriging og prating”. Dermed valgte hun minste motstands vei. ”Heller holde meg hjemme så blir det fred”. Hilde sier at hun ønsket å være hjemmeværende, men når det gjelder den konkrete fordelingen av husholdsoppgavene var hun ikke fornøyd. Om hun ville endre på ordningene, ble det kamp. Mennenes neglisjering og motstand mot å forhandle kan koples til teorier om reproduksjon av mannlig overordning og kvinnelig underordning (Røthing 2004:114). Flere, uansett om de var hjemmeværende eller hadde deltidsjobb, nevner at selv om de ikke var fornøyd med arbeidsdelingen, så hadde de ikke konflikter om det. Lise mente for eksempel at arbeidsdelingen skulle være lik, noe den ikke var. Jo mer problem de hadde, jo mindre protesterte hun fordi hun var så sliten.

Til tross for at kvinnene gir uttrykk for at de ønsket å være hjemme, så er det mye som tyder på at kvinnens underordning til mannen lå til grunn, og at valget og forhandlingene ikke foregikk mellom likeverdige personer. Dette kan forklares med at kvinner og menn ikke er likeverdige forhandlingspartnere når fordelingen av husholdsoppgavene skal avgjøres. Det som individuelt sett fremstår som et fritt valg mellom likeverdige, er et valg styrt av den sosiale definisjon av kvinnelighet og mannlighet, og det er ikke et valg mellom likeverdige personer fordi mannlighet tilskrives mer verdi enn kvinnelighet (Moxnes 1990:139).

At kvinnene sier at de ønsket å være hjemme kan forklares med at den sosiale definisjonen av kvinnelighet tilsier at for å være positiv kvinnelig, så er det vesentlig å ønske og ville ta seg av familien og sette sine egne ønsker og behov til side. En kan si at det for kvinnene var et begrenset valg fordi de av hensyn til fellesskap og barn må velge å være hjemme eller arbeide deltid. Et unntak fra dette er det ene paret der kvinnen hadde fulltidsjobb og var eneforsørger etter at de fikk barn, mens mannen var student. Dette kan tyde på at det at hun var fulltidsarbeidende og eneforsørger styrket hennes maktposisjon i forhold til ektefellen. Disse delte på husholdsoppgavene, men hun var ikke fornøyd med hans arbeidsinnsats for og med barna. Det synes likevel som om dette paret med barn er mer likestilte når det gjelder husholdsoppgavene enn de andre parene med barn. I de fleste familier med barn var det imidlertid en tilpasning til mannen som gjorde at kvinnene var hjemmeværende eller arbeidet deltid. Kvinners beslutninger var først og fremst basert på hensyn til familien, mens for mannen var det først og fremst jobbsituasjonen som var utslagsgivende for hvordan han innrettet seg. Flere av kvinnene sier at de ønsket å være hjemmeværende eller ha deltidsjobb for å ha tid til barna, samtidig er det tydelig at det er mannens jobbsituasjon og den sosiale definisjonen av hva som er positivt kvinnelig, som var grunnlaget for hvordan de valgte. Eller som Vigdis forteller: siden mannen hadde en jobb som krevde forferdelig mye var det ikke noe valg om hun ville jobbe. I neste øyeblikk fastslår hun at hun også ønsket å være hjemme med barna. Kvinnenes ansvarlighet var både en nødvendighet og en lyst.

Flere i mitt utvalg fremhever at det ikke var konflikter om husholdsoppgaver som var deres største problem, men det er en tendens til at ulikheten i arbeidsdelingen har vært en medvirkende grunn til skilsmisse. Det er kvinnene som fremhever instrumentelle grunner for skilsmisse, noe som samsvarer med annen forskning (Moxnes 1990 og Moxnes og Haugen 1998:60). Arbeidsdelingen har vært ulik for både par med barn og par uten barn. Kvinnene og mennene stilte ikke likt i forhandlingene om arbeidsdelingen, og det er tydelig at det ble forventet at kvinner gjorde noe annet, og mer, for familien og i kjærlighetens navn enn menn. I de fleste tilfeller var det en underordning til mannen som lå til grunn for arbeidsdelingen. Ulikheten i arbeidet de utførte førte videre til ulikhet mellom ektefellene. Det var i de husholdene der det har vært en tradisjonell arbeidsdeling at ulikheten har vært størst og har skapt størst problemer. Er Moxnes' (1990:140) antakelse om at det er en sterk sammenheng mellom likhet og likeverd riktig, må dette ha ført til redusert likeverd blant flere av ektefellene. Som Moxnes (1990:140) hevder, mener jeg det er rimelig at den store ulikheten i det arbeidet hver av ektefellene gjorde i de fleste av

utvalgets hushold må ha fått store konsekvenser for familierelasjonene, og da spesielt for ektefellerelasjonen. Jeg vil videre i analysen blant annet se på hvilke konsekvenser mangel på likhet og likeverd fikk for forholdet mellom ektefellene.

4.3 Relasjonelle grunner

Den tredje kategorien skilsmissegrunner er de som refererer direkte til relasjonen mellom ektefeller. Dette er grunner som ofte omtales som ”mangel på kjærlighet”, ”mangel på respekt”, ”for lite fortrolighet eller nærhet” eller ”dominans” og ”vold” (Moxnes og Haugen 1998:44-45). Jeg fokuserer på kvaliteten i parrelasjonen og hvilken betydning den hadde for kjærlighetens vilkår og utvikling. Jeg ser også på om det er en sammenheng mellom likhet eller ulikhet i fordelingen av husholdsoppgavene og kvaliteten i ektefellerelasjonen.

4.3.1 Likeverd

Alle informantene gir entydig uttrykk for at likestilling var et selvsagt ideal for dem i deres parforhold. Mennene mener forholdet til ektefellen var likeverdig og at ektefellen var like mye verdt som dem selv. ”Jeg tror vi følte oss likeverdige, og at andre så det sånn” (Egil). Det er de mennene som forteller om en tilnærmet lik fordeling av arbeidsoppgavene som også gir uttrykk for størst likeverd. Ved direkte spørsmål om likeverd, eventuelt mangel på likeverd, tok menn alltid utgangspunkt i om ektefellen var likeverdig med dem. Det virket ikke som om det var en mulighet at ektefellen skulle se på dem som mindre verdt enn dem selv. Spørsmålet ble for mennene om de så på kona som like mye verdt som seg selv. Ser en på hva mennene sier om respekt kommer det frem at partene kanskje ikke var likeverdige likevel. Stian sier for eksempel at han hadde respekt for ektefellen som person og gir uttrykk for at de var likeverdige. Han fremhever imidlertid at kvinner og menn er forskjellige:

Jeg hadde sikkert respekt for henne og det hun sa. Kvinner generelt er ikke alltid så lett å bli klok på. Det er bare et fakta. De tenker forskjellig og kommuniserer forskjellig (Stian).

Dette kan være et uttrykk for det Moxnes (1990:146) kaller en modernisering av det patriarkalske hierarkiske system: kvinner er ikke lenger mindreverdige, bare annerledes. Dermed blir kvinnekategorien benektet og usynliggjort. Til tross for mangel på

respekt og fremheving av at menn og kvinner er forskjellige, mente mennene at de var likeverdige.

I motsetning til mennene, snakker kvinnene mye om manglende likeverd. Det er også hos kvinnene samsvar mellom arbeidsdeling og likeverd. De som hadde bodd i hushold med tradisjonell arbeidsdeling var de som var minst likeverdige, mens de som hadde tilnærmet lik fordeling av husholdsoppgavene forteller om større likeverd. Det er hovedsakelig de kvinnene som hadde en tradisjonell arbeidsdeling som forteller om mangel på likeverd, underordning og dominans. Jo større likheten i arbeidsdelingen er, jo større er likheten og likeverdet mellom ektefellene. Det er bare Kristin, som var den som har høyest utdanning av kvinnene og var den eneste som opprettholdt sin yrkesaktivitet etter at de fikk barn, som mener de var likeverdige. Ektefellen hadde imidlertid en psykisk sykdom som ble verre etter at de fikk barn. Sykdommen kunne gjøre ham dominerende og voldelig. På grunn av hans situasjon satte hun til side sine egne menneskelige og sosiale behov. Hun forteller at det var mannens sykdom og de konsekvensene den hadde for barna, som gjorde at hun skilte seg.

Siri, som levde i et parforhold der det var stor grad av likhet mellom partnerne med hensyn på utdanning, yrkesaktivitet og fordeling av husarbeid, forteller at hun trodde de var likeverdige. Hun har imidlertid i ettertid innsett at det ikke nødvendigvis var slik, og at hun hadde for stor respekt for ham. Resten av kvinnene i utvalget forteller at det ikke var et likeverdig forhold mellom dem og ektefellene. Den manglende likeverdigheten varierer imidlertid mye. Noen kvinner forteller om manglende respekt fra ektefellen, men at de kunne møte respekt fra ektefellen på enkelte områder, mens andre forteller om grov undertrykking.

For flere av kvinnene gikk den manglende respekten på at de mente og følte ikke betød noe og at det bare var ektefellens problemer som var viktige.

For det første så følte jeg meg jo ikke tatt på alvor (...) For vi hadde et veldig dårlig samliv, men det var mest jeg som hadde et dårlig forhold (Karin).

Når han kunne bruke timer på å snakke om hva han trengte og hans behov og at jeg var fæl hvis jeg ikke kunne møte han på de behova, så ble det ganske voldsomme ting (...) Hans ting alltid var viktigere enn mine. Han kunne spille på den samvittighetsgreia og fordi han hele tiden kunne forlange, altså det seksuelle blir jo hele tiden et problem, og han kunne stadig forlange sin rett eller sitt behov (Hilde).

At mennene overså og viste motstand mot kvinnenes forsøk på å forhandle om momenter i parforholdet kan koples til teorier om reproduksjon av mannlig overordning og kvinnelig underordning (Røthing 2004:114). For flere av de kvinnelige informantene ble det etterhvert helt slutt på forhandlinger og forsøk på å fremme sine synspunkter.

Noen av kvinnene forteller imidlertid også, i tillegg til at ektefellen ikke hadde respekt for dem, at de hadde svært lite respekt for sin ektefelle.

(...) skulle ha respekt for ham fordi han var familiens overhode, men jeg hadde ikke respekt fordi jeg synes han var dum. Kunne nesten av og til forakte ham (Hilde).

Ifølge Moxnes og Haugen (1998:48) er vold, alkohol og dominans også faktorer som kommer inn under relasjonelle årsaker. Vold og rusmisbruk er ikke de vanligste grunnene i mitt uvalg, men det forekommer og er svært viktige grunner for de det angår. Flere av de kvinnelige informantene forteller imidlertid om mannlig dominans. Hilde forteller at hun på slutten av ekteskapet hadde det svært tungt. ”Da så min eksmann sitt snitt til å bli den sterke i forholdet”. Hun forteller at han da gjorde mye husarbeid og ville vise folk hvor flink han var. Til gjengjeld så han på Hilde som ”omtrent ingenting”. Hilde hadde det da så vanskelig at det var det samme hva han gjorde og bestemte. Han presset veldig på det seksuelle og ga for eksempel Hilde alkohol så hun skulle bli mer medgjørlig. Andre forteller om isolasjon og svært begrenset frihet.

Men så isolerte han meg veldig med venner og vi skulle ikke være sammen med familien min (Lise).

Isolasjon kan føre til at det blir vanskeligere å stille spørsmål ved mannens definisjon av henne. Holmberg (1993:143-144) påpeker at ”ju färre andra hon har som i en diskussion kan ifrågasätta hans definition av henne, eller hennes och hans gemensamma situation, ju stärkare kan hennes identifiering med honom och därmed med hans tolkning av verkligheten bli”. Også Lungdgren (1990:17-18) påpeker at med isolasjonen mister kvinnen andre referanserammer for sosiale opplevelser og for sine følelser. Hun har ikke noe å sammenligne med og tolker alt hun opplever i forhold til mannen. Det betyr at mannen får monopol på hennes følelser og erfaringer, og at samlivet med ham blir sammenlikningsgrunnlaget for alt.

Flere av kvinnene trakk seg etterhvert bort fra konflikter med ektemannen. I begynnelsen av ekteskapet ble Lise sint, ”men da ble han voldelig”. Hun sier at hun fort lærte seg at hun ikke skulle bli sint og innrettet seg ”etter hans mønster”, men hun syntes

han behandlet henne som et barn. På slutten av ekteskapet ville Lise begynne å jobbe for å få kontakt med folk, men hun fikk ikke lov av ektemannen. Han brukte mye penger på sine interesser, mens Lise ikke hadde noen penger slik at hun hverken kunne kjøpe seg for eksempel nye klær eller reise til hjembyen. Lise så først og fremst på seg selv som hustru, husmor og mor. Hun hadde akseptert mannens dominans og innrettet seg etter den. Når mannen ikke var fornøyd med henne forsøkte hun hele tiden å forbedre seg og være en snillere kone. Også Vigdis forteller om dominans:

Han har en unik måte å få det som han vil ved å pirke på (...) mentale ting, som gjør at hvis man er litt usikker så blir man... Altså jeg trodde jeg var på grensen til å være schizofren. Gal. Fordi jeg må ikke tenke, jeg må ikke være. Jeg lot meg dominere. Hele situasjonen gjorde at jeg ble bare en sånn noksagt, og jeg trodde på alt han sa. Jeg hadde utrolig tillit til ham. Han som har vært ute i arbeidslivet og kommet seg opp og fram. Trakk meg inn i meg selv og sa ingenting om noe etterhvert fordi at jeg ikke skulle bli beskyldt for å være gal (Vigdis).

Vigdis ga ham retten til å bestemme om det hun opplever er virkelig eller ikke. Å overgi sin rett til å definere virkeligheten er en sosial mekanisme for under-og overordning (Holmberg 1995:189). Hennes virkelighetsfølelse ble undergravd og hun overtok mannens normer og vurderinger. Han ble den som stod for den realistiske synsmåten. En ser også at det at mannen var ute i arbeidslivet ga ham en styrket legitimitet i forhold til hvordan hun og virkeligheten skulle defineres.

Enkelte av kvinnene satte også andres behov og interesser foran sine egne. Både Lise og Vigdis kan være eksempler på kvinner som var mer styrt av omsorg og ansvar for andre enn seg selv. Dette kan sies å være i overensstemmelse med det kristne kjærlighetsidealet, der kjærlighet nettopp betyr å sette den andres behov og interesser foran sine egne.

Det er også interessant at flere av kvinnene tar på seg "skylden" for den manglende likeverdigheten. Vigdis mener for eksempel at:

Det må være vanskelig å forholde seg til en som unnskyldte seg for alt og egentlig var enig, og at det da ikke er rart man ikke har likeverd (...) Jeg var forferdelig sånn unnskyldt at jeg er til, unnskyldt at jeg gjør, unnskyldt at jeg sier, unnskyldt at jeg tenker, unnskyldt at jeg mener (...) Jeg har hele tiden trodd at det er meg det har vært noe galt med. Og stakkers Morten som er gift med meg (Vigdis).

Lise forteller at hun hele tiden prøvde å gjøre seg god nok og verdig ektefellens kjærlighet. Hvis hun bare var snill og god nok så ville han elske henne og være snill mot

hende. Kvinnene unnskylder også mannen ved å vise til at han for eksempel var spesiell, hadde en spesiell livssituasjon, hadde en krevende jobb eller hadde hatt en vanskelig barndom. Dette kan tyde på at de individualiserer og personliggjør mannsdominansen. I dette ligger det også en tro på at mannen egentlig ikke er slik. Han vil ikke dominere. Det blir dermed kvinnens oppgave å være slik at hun kan hjelpe ham til å finne frem til sin egentlige natur og derved blir også undertrykkningen kvinnens eget ansvar (Moxnes 1990:151).

4.3.2 Mannen som familiens hode

Når det gjelder likeverd og fordeling av arbeidsoppgaver blant praktiserende kristne, er det også et viktig moment at enkelte mener at mannen skulle være hodet i familien. Som vist i kapittel 1, påpekes det at det finnes et hierarki der Gud er på toppen, så Kristus, så mannen, så kvinnen. Noen i utvalget sier imidlertid ingenting om temaet eller de kan nevne det, men da som at dette er noe som gjaldt for tidligere generasjoner. De selv tar avstand fra det.

Fra familiær bakgrunn da så er nok den at det er mannen som er forsørger og driver familien på en måte. Men det er ikke mitt syn på kjønnsroller (Jan).

Jeg hadde vel et inntrykk av at mannen gjerne likte å tenke om seg selv at de var hodet. En skjønnte jo at det ikke alltid ble praktisert sånn (...) men jeg føler meg ikke forpliktet til å arve noe på det viset (Kristin).

Det er en tendens til at det er de som har hatt tilhørighet til indremisjonen som tok avstand fra at mannen skulle være hodet i familien, mens det for de som tilhørte mer karismatiske retninger fortsatt var gjeldende. For de parene der dette har vært et tema, har det på ulike måter skapt problemer. Selv om Kristin selv tok avstand fra det, møtte hun det hos den tidligere ektefellen. Han mente at han skulle være hodet i familien, noe hun syntes var vanskelig å akseptere.

Jeg tenker sidestilling, mens i det miljøet han vokste opp i så var da mannen en overordnet. Han var hodet. Og det var han veldig bevisst på. Så det hadde vi nok en del konflikter rundt. For når vi begynte en debatt, hvis vi ikke ble enig, så forventa han at det var han som hadde siste ordet. Jeg respekterte det ikke (Kristin).

Noen mener at betydningen av at mannen skal være familiens hode er at mannen skal ta ansvar for familien og være en ansvarlig ektefelle. Karin er et eksempel på et slikt syn:

Jeg ser og så den gangen (...) på en ektemann og far (...) som en som tar ansvar for familien, være et såkalt overhode. Og med overhode, som kan misforstås, så mener jeg (...) en som kan være beskytter og ansvarlig (...) Jeg tror at mann og kvinne er skapt forskjellig, mannen med sine verdier og evner, og kvinnen med sine. Og vi skal få lov til å utfylle hverandre, men det gjør vi ikke i dag. Vi går bort i fra det Gud har skapt oss til (...) Vi (kvinnene) tar på oss en ansvarsrolle som vi ikke er skapt til (Karin).

Jeg ser på det å være mann, det å kunne være forsørger, det å kunne være den som er på den rette måte hodet for familien, for å være der for at jeg skal gi mitt liv for den som jeg gifter meg på nytt med (...) Jeg skal være den som skal kunne være der og til støtte og beskytte familien (...) rollen ut fra bibelen er at jeg skal være hodet i huset (Stian).

Hilde kritiserer sin tidligere ektefelle for å ikke ta på seg oppgaven med å være familiens hode – spesielt på det åndelige området. Hun forventet at han skulle være far for ungene og lære dem hvordan det var å leve med Gud. Mannen skulle være et åndelig overhode og hun prøvde å rettlede ham, men det ble hun som tok den rollen og styrte det som hadde med kristendommen å gjøre. Med overhode mente Hilde at mannen skulle tjene og løfte henne og familien frem. Som tidligere nevnt kan fremheving av kvinners og menns forskjellighet være et uttrykk for at kvinner ikke lenger er mindreverdige, bare annerledes. Dermed blir kvinnekrimineringen benektet og usynliggjort. Denne rollefordelingen blir begrunnet ut fra skaperordningen, Bibelen og Guds vilje med menneskene. De som har dette synet påpeker imidlertid at de ikke mener at mannen skal dominere. Det tyder på at mannsdominans oppfattes som illegitimt. På den annen side er det tydelig at dette synet innebærer et vesentlig element av dominans og underordning.

I utgangspunktet så betyr det egentlig at på det åndelige plan så skal du stå i fronten for familien din. (...) Og så er det på andre områder også at når siste ord skal være sagt, for å sette det litt på spissen, hvis det er noe behov for det, noe som jeg ikke tror (...) hvis jeg står i tvist, det jeg bestemmer til syvende og sist, det skal være lov. Uten at jeg ser det som noe stort problem (...) og jeg tror faktisk på rett, holdt på å si, underordning, selv om det kan være feil (Stian).

At kjønnene er ulike, og at dette er en naturlig ordning, fremheves som grunn for at mannen skal være hodet i familien. Ifølge Repstad (2002:34) kan kjønnsulikhet som blir sett på som noe naturlig, være et eksempel på symbolsk vold. Denne maktbruken er svært effektiv fordi den blir oppfattet som noe annet enn dominansforhold, og blir sett (eller oversett) som noe naturlig. Symbolsk vold presser frem en innordning som ikke oppfattes som det (Bourdieu 1996:89).

Stian synes klar over at han uttaler seg i strid med etablerte likestillingsidealer, og forsøker å begrunne sine holdninger med at menn og kvinner er forskjellige. Han påpeker også at det er viktig for mannen å være den som bestemmer og tar de endelige avgjørelser. Han mener dette er en vesentlig del av mannsrollen og mener at menn etterhvert har blitt ”for lite menn” og at kvinner må tillate menn å få ”være menn”. Denne oppfatningen av mannlighet viser til tradisjonell heteroseksualitet basert på mannlig dominans og kvinnelig underordning (Haavind 1982). Samtidig er det viktig for Stian å fremheve at han ikke ønsker underordning eller ”å kue kvinnen”. Dette kan tyde på at han i dagens samfunn med sterke likestillingsidealer, innser at et svært asymmetrisk forhold vil tydeliggjøre mannsdominans og underordning, noe han ikke er komfortabel med.

Det fremheves også at denne ordningen er til det gode for hele familien, ikke bare for mannen. Som vist i kapittel 1, fant Gunleiksrud (1988:39) i sin undersøkelse om Ungdom i Oppdrag at autoritetsutøvelsen ble begrunnet ut fra kjærlighet til såvel Gud, som til kvinnen. Også i dette materialet begrunnes det på denne måten av både menn og kvinner. Mannens autoritet er egentlig et uttrykk for mannens omsorg og kjærlighet til kvinnen. Som Gunleiksrud, mener jeg at autoriteten og makten kamoufleres ved at omsorg blir innholdsdefinisjon av autoriteten. Makten blir også kamuflert ved understreking av mannens forsørgerplikt overfor kvinnen. Autoriteten heves videre fra mannens nivå til Guds nivå. Begrunnelsen for rollefordelingen er, som Gunleiksrud også påpeker, at mannen hersker på vegne av Gud og det er Guds vilje at mannen skal utøve autoritet (Gunleiksrud 1988:39). Samtidig er kvinnen bærer av opprørsprinsippet. Hilde kan være et eksempel på dette. Når hun ikke gjorde eller oppførte seg som mannen ville, minnet han henne på at nå var det Djevelen som styrte henne.

Han kunne fortelle at nå var det ikke Gud som hadde taket på meg, nå var det Djevelen. Han (mannen) fortalte meg hva jeg tenkte og ville (Hilde).

Både Stian, Karin og Hilde er opptatt av at kvinner og menn er forskjellige og har forskjellige ansvarsområder. For Stian blir nettopp det at han ikke tok på seg denne rollen og ikke tok ansvar, en del av hvorfor han mener ekteskapet ikke fungerte og ble oppløst. Noen av kvinnene mener altså selv at rollefordelingen mellom menn og kvinner skal være på denne måten, mens andre forkaster denne tenkemåten som gammeldags og ugyldig i dagens samfunn. For alle som tar frem temaet om at mannen skal være familiens hode, så er det noe som har skapt problemer for forholdet mellom ektefellene. Enten ved at mannen ikke tok dette ansvaret på alvor, eller ved at mannen mente at han skulle være familiens

hode, mens kvinnen hadde problemer med å godta dette. Kristin er et eksempel på det sistnevnte. Stian fremhever at han ikke tok sitt ansvar som mann på alvor som grunn til at ekteskapet ikke fungerte. Han mente da at han skulle ha ansvaret og ta de endelige avgjørelser. Likevel er ikke denne underordningen legitim for ham. Han har ikke behov for å kue kvinnen. I forhold til teori om patriarkat og underordning ser en at dette da blir en usynliggjøring av et asymmetrisk maktforhold, og at det asymmetriske maktforholdet ikke er legitimt for ham. Kvinnene som synes deres tidligere ektefeller tok for lite ansvar mener heller ikke at dette er under- og overordning. Det er ikke legitimt med over- og underordning, men en ser likevel at over- og underordning blir konsekvensen av dette synet.

4.3.3 Fortrolighet og nærhet

For å utdype forståelsen av kvaliteten i ektefellerelasjonen vil jeg se nærmere på fortrolighet og nærhet i parrelasjonen, i tillegg til det seksuelle forholdet mellom ektefellene. Moxnes (1990:144) sier at det er en mulighet for at kravene til gjensidig personlig intimitet blir mindre når det er en forpliktelse å elske og ære ektefellen i gode og onde dager, enn når kjærligheten blir sett på som en ren følelse som må opprettholdes gjennom et likt bytte, eller et felles utviklingsprosjekt begge ektefellene er like ansvarlige for. Hun mener videre at nærhet er en vesentlig del av hva en legger i begrepet kjærlighet. Gjennom nærhet utvikles og uttrykkes kjærlighet og om nærheten mangler er det heller ingen kjærlighet (Moxnes 1990:141). Jeg vil derfor se på hvordan informantene opplevde nærheten i sitt parforhold. I den forbindelse vil jeg gå inn på kommunikasjonen mellom ektefellene, fortrolighet om personlige forhold og det seksuelle engasjementet.

De fleste forteller om dårlig kommunikasjon og lite fortrolighet, men mennene forteller i mindre grad enn kvinnene om problemer på dette området. De som har mest positivt å fortelle om kommunikasjon og fortrolighet, er de som på arbeidsdelingens felt var likest. Flere av kvinnene fremhever mannens manglende evne til å forstå, spesielt de som har hatt en tradisjonell arbeidsdeling. Hilde sier for eksempel at han manglet evne til å forstå nære og personlige ting og at han ikke var en intellektuell utfordring. Hilde var opptatt av å utvikle seg og prøvde å få ham til å gjøre det samme. Samtidig fremhever hun at de kunne snakke mye, også om ting som var vanskelige, og at det hjalp henne til å få det bedre. Men det manglet alltid noe for de klarte ikke å gå inn på det som var de største problemene. Hun forteller at han fornektet problemene fordi det var mer behagelig, og hun fornektet problemene med vilje for at troen hennes den gangen sa at hun skulle gjøre det. Hun skulle bare se det positive².

Alle kvinnene peker på at kommunikasjonen var dårlig, og at ektefellene hadde problemer med å forstå hverandre. Noen sier de kunne prate, men ikke om dypereliggende spørsmål og at det var mye som lå under overflaten. De sier de følte at mannen ikke forstod dem, og at han manglet evne til å sette seg inn i deres situasjon. Lise forteller for eksempel at hun følte seg overlatt til seg selv og at han var lite imøtekommende. Hvis de skulle snakke om problemer så ville han ikke åpne seg eller det ble bare snakk om ham, ikke om Lise, hva hun tenkte og følte. Kvinnenes ønske om større intimitet ble definert som deres problem. Også på dette området var det mannen som hadde rett til å definere hva som var problemer, og hva som ikke var det. Informantenes fortellinger tyder på at det er kjønnsforskjeller i ønske om intimitet og kommunikasjonsmåter. Kvinnene ser ut til å vise større forståelse for partnerens perspektiv enn menn. Innen feministisk kjønnsforskning oppfattes dette gjerne som uttrykk for mannlig overordning og kvinnelig underordning. Flere studier har påpekt at kvinner i større grad enn menn gjør rolleovertakelse og uttrykker forståelse for partnerens synspunkter (Holmberg 1995:189-190 og Røthing 2004:127). Som vist i kapittel 1 peker Holmberg på ulike sosiale mekanismer som hun

² Hilde var på det tidspunktet opptatt av "herlighetsteologi". "Herlighetsteologi" knyttes gjerne til det som ofte kalles "trosbevegelsen", som er en karismatisk bevegelse inspirert fra USA og Sverige. Den fikk betydning i norsk kirkeliv fra slutten av 1980-tallet og utover på 1990-tallet. "Ordet "herlighetsteologi" kan henspille på en teologi som sies å love at "alt vil bli herlig", bare man tror "nok" (Røthing 2004:135).

mener bidrar til å reprodusere kvinners underordning og mannlig overordning i såkalte likestilte, heteroseksuelle par. En av disse mekanismene er ”asymmetrisk rolleovertagelse”. Kvinner forsøker i større utstrekning enn menn å sette seg inn i den andres situasjon. Ved ikke å ta den medagerendes perspektiv på situasjonen kan den overordnede styre situasjonen til sin fordel (Holmberg 1995:152, 189).

Kvinnene forventet og var mer misfornøyde enn mennene med mangelen på nærhet, gjensidighet og forpliktelse fra partneren. Sosiologene Jean Duncombe og Dennis Marsden (1991:91) fremhever at de økende forventninger til nære parrelasjoner som ”a haven in a heartless world” fører til at evnen til å kommunisere og ”gjøre intimitet”³ belønnes. De peker på at konflikt oppstår fordi individers mulighet til å uttrykke følelser er sosialt regulert. Kvinner og menn har forskjellige muligheter, eller villigh til å snakke i termer av ”kjærlighet” og ”intimitet”, og utføre den emosjonelle anstrengelsen som virker - ihvertfall for mange kvinner - nødvendig for å opprettholde en nær relasjon. De mener at et nøkkelaspekt ved intimitet er kjønnsforskjellen i intim emosjonell adferd (Duncombe og Marsden 1999:91). Når mennene ikke var villige eller ikke kunne snakke i termer av kjærlighet og intimitet ble det et problem for kvinnene, og det førte til misnøye med forholdet. Flere av mennene i utvalget påpeker at kommunikasjonen og fortroligheten i begynnelsen var god. Enkelte trodde den fortsatt var god, men innser i ettertid at den nok ikke var så god som de trodde da de blant annet ble overrasket over at ektefellen ville skilles.

I tillegg til kommunikasjon fremheves viktigheten av å ha et fundament sammen. Både menn og kvinner forteller om manglende fundament i parforholdet. Vigdis fremhever at hun og mannen egentlig aldri fungerte sammen og at ulikheten dem i mellom ble større og større. De var veldig forskjellige og hadde forskjellige interesser. Mer og mer gjorde de hver sine ting og levde hver sine liv. De siste årene før de skilte lag følte hun at de ikke hadde noe godt ekteskap fordi de ikke hadde noe fundament sammen. De hadde barn sammen, men de kjente ikke hverandre. Egil forteller også om manglende fellesskap:

³ Duncombe og Marsden (1999:91) bruker begrepet ”to do intimacy” for å fremheve at det ikke bare dreier seg om å være (intim), men også emosjonell handling eller arbeid.

Jeg var utilfreds med at det ikke var noe vennskap oss i mellom, som gjorde at vi hadde noe som knyttet oss sammen, noe som vi var opptatt av, noe som vi likte å holde på med. Noe som var noe mer enn å bare sitte i denne stuen sammen eller i det huset (Egil).

Mitt materiale tyder på at det er i de forholdene hvor respekt og likeverd har vært mest til stede at en finner mest fortrolighet og nærhet. Jo mindre respekt en har for hverandre og jo mindre likeverdige partnerne er, jo mindre er forholdet preget av fortrolighet og nærhet. En ser også at selv om en kanskje kan anta at behovet for nærhet og intimitet er mindre når kjærligheten er en forpliktelse, så er dette likevel noe alle informantene har savnet i forholdet. Det er imidlertid i større grad kvinnene som etterlyser intimitet og nærhet og føler at kommunikasjonen har vært dårlig, mens mennene har vært mer fornøyd.

Videre vil jeg se på det seksuelle forholdet mellom ektefellene. Det seksuelle forholdet kan være et uttrykk for nettopp nærhet mellom ektefellene. Det er også grunn til å tro at et dårlig seksualliv er en belastning for parforholdet og at seksuallivet er en vesentlig del av forståelsen av skilsmisene.

4.3.4 Det seksuelle forholdet

Seksualitet oppfattes som et sentralt aspekt ved parforhold i dag. For flere av informantene var det seksuelle forholdet en av grunnene til at de giftet seg. Enten ved at de allerede hadde et seksuelt forhold og hadde dårlig samvittighet på grunn av det, eller fordi de ønsket å ha et seksuelt forhold. Felles er normer om at et seksuelt samliv bare hører hjemme i ekteskapet. Røthing (1998:114-118) finner at i kristne miljø er det viktige for et tilfredsstillende og godt seksualliv rammene om det. Rammene skal være ekteskapet, og det er disse rammene som er det viktige. Det fokuseres imidlertid ikke så mye på innholdet. For mine informanter viser det seg at til tross for at rammene var på plass, så var ikke det noen garanti for et godt seksualliv. Bare én kvinne sier at det seksuelle forholdet stort sett fungerte bra hele tiden. Dette til tross for at nærheten i forholdet var dårlig. Hun sier imidlertid at han også var dominerende i det seksuelle forholdet. Hvis hun tok initiativet, så ville han ikke. Det skulle være når han hadde lyst.

Det seksuelle samlivet ble etterhvert problematisk for flere i utvalget. For enkelte skapte det problemer at de hadde et seksuelt forhold før de giftet seg.

Jeg lærte fort at det var greiest å gi etter for da slapp jeg liksom timer med mas først. Bli ferdig med det, så kunne jeg heller gå med disse samvittighetskvalene. De fulgte meg inn i ekteskapet også (Hilde).

Andre hadde gledet seg til å ha et ”godkjent” seksuelt samliv, men også for dem ble det problematisk etterhvert som forholdet til ektefellen ble dårligere. Vigdis forteller at seksuallivet var svært dårlig i ekteskapet, og hun slet med dårlig samvittighet. For henne var problemet den manglende fortroligheten, og at hun følte at hun sviktet som kone.

Jeg følte meg som en forferdelig dårlig kone fordi jeg hadde aldri lyst. Vi hadde jo sex noen ganger, og så var jeg jo sånn at jeg brakk meg. Ikke noe galt med det han gjorde, men manglet den følelsesmessige fortrolighet. Det er sånn jeg av og til tenkte at det er sikkert bedre å være prostituert, for da har du i hvertfall ikke noe forhold til at du burde like den personen. Skyldfølelse fordi at man ikke føler (Vigdis).

En annen kvinne forteller at hun gledet seg til å ha et ”lovlig” seksualliv. Det ble imidlertid ødelagt av tidligere erfaringer. Hun ble gravid før de hadde giftet seg og tok abort, noe som opplevdes svært tøft for henne.

De fleste betoner betydningen av nærhet og fortrolighet for å ha et godt og tilfredsstillende seksualliv, men dette synes noe viktigere for kvinnene enn for mennene. For noen menn blir det seksuelle området det eneste området de har for fortrolighet og nærhet. De var ikke nødvendigvis fornøyd med situasjonen, men mangelen på fortrolighet og nærhet var ikke noe hinder for fortsatt å ha et tilfredsstillende seksualliv. Andre menn forteller at når nærheten og fortroligheten manglet, gikk det utover seksuallivet. De fleste kvinnene i utvalget tegner imidlertid et annet bilde av mannen. De forteller at til tross for lite fortrolighet og nærhet var deres partnere likevel svært interessert i å opprettholde det seksuelle samlivet, og kvinnene opplevde sterkt press på dette området. Karin forteller at seksuallivet ikke fungerte i det hele tatt: ”for jeg maktet det ikke, jeg klarte ikke. Jeg kunne faktisk holde på å spy under akten”.

For flere av kvinnene var det vanskelige seksuallivet en stor del av grunnene til skilsmisse. For noen ble det problematisk på grunn av at de følte seg presset til sex, og at de slet med dårlig samvittighet fordi de ikke hadde lyst. Det finnes imidlertid et eksempel på at det var mannen som unndro seg et seksualliv og at nettopp det manglende seksuallivet ble en medvirkende grunn til skilsmissen, men det er også her tydelig at det kvinnen savnet var den nærhet og fortrolighet hun kunne få gjennom seksuallivet.

Som vist i kapittel 1 mener Giddens at seksualitet er en avgjørende bestanddel i den typen parforhold som han mener dominerer i dag. Denne typen parforhold omtaler han som ”rene relasjoner”. Rene relasjoner opprettholdes så lenge begge parter i relasjonen mener relasjonen gir tilstrekkelig tilfredsstillelse. Gjensidig seksuell nytelse framstår som en nøkkelfaktor for hvorvidt forholdet skal opprettholdes eller oppløses. Ifølge Giddens har

gjensidighetsidealet vokst frem under forutsetning av minst to faktorer: den ene er at seksualiteten er frikoplet fra forplantning. Den andre faktoren er en anerkjennelse av at også kvinner har krav på seksuell nytelse (Giddens 1994:10, 63, 68). Det kommer tydelig frem i mitt materiale at også kvinnene forventet et godt seksualliv. Når det var manglende, var dette noe de var misfornøyd med i parforholdet, og en av grunnene til at de skilte seg. Det er imidlertid viktig at for informantene var ikke et dårlig seksualliv grunn *nok* for å skilles.

4.3.5 Hvordan gikk det med kjærligheten?

For de fleste har mangel på kjærlighet vært en avgjørende faktor i oppløsning av ekteskapet. Det har enten vært et problem gjennom hele ekteskapet eller så har kjærligheten forsvunnet etterhvert. Moxnes påpeker at kjærligheten er grunnlaget for ektefellerelasjonen og familiedannelsen. En kjærlighetsrelasjon forventes å bli en ektefellerelasjon, og når ektefellerelasjonen ikke lenger er en kjærlighetsrelasjon er det legitimt å bryte relasjonen. Kjærlighet er altså en svært viktig del av det som holder ektefellene sammen (Moxnes 1990:143). Dette er ikke entydig i mitt utvalg. Der var det fire kvinner og to menn som giftet seg der kjærligheten var manglende gjennom hele ekteskapet for en eller begge partene. En av disse kvinnene sier imidlertid at de var glade i hverandre, men at de ikke var glade *nok* i hverandre eller at det ikke var på den riktige måten. Flere forteller imidlertid om andre moment, som respekt, medfølelse eller avhengighet, som kom i stedet for kjærlighet. Det finnes også et eksempel på at kjærligheten ikke var til stede for den ene parten, men at han i separasjonsperioden skjønnte at han likevel elsket henne.

Til tross for at noen av informantene giftet seg uten at kjærligheten var til stede, ble det etterhvert svært vanskelig å opprettholde en ektefellerelasjon som ikke hadde sitt grunnlag i kjærlighet til hverandre. På den andre siden så ble ekteskap, som tidligere nevnt, sett på som et spørsmål om vilje. Noen av informantene mente at mangel på kjærlighet fra den ene eller begge av partene, ikke var grunn nok til å oppløse ekteskapet. For de som giftet seg uten å være glad i ektefellen var det imidlertid noen som håpet at kjærlighet og fellesskap skulle utvikle seg etterhvert. Det viser seg imidlertid at også for de som giftet seg og var glade i ektefellen, så klarte de ikke å opprettholde kjærligheten til tross for at de så på kjærligheten som en forpliktelse. Flere ønsket og strevde lenge med å opprettholde det kristne kjærlighetsidealet, men når de innså at det ikke var mulig var det for flere det endelige dødsstøtet for forholdet. Vigdis sier for eksempel:

Hva er det jeg har lovt? Jeg har lovt å elske og ære og skrevet under på et papir, men det er tross alt et papir, for jeg elsker og ærer ikke nå heller. Så komme til det punktet at jeg greier ikke mer (Vigdis).

I noen tilfeller var det informantene som opplevde at partneren ikke var glad i dem lenger, mens de selv fortsatt elsket ektefellen. Brudd på forventninger til hvordan en ektefelle skulle være førte blant annet for Lises del til at hun stilte spørsmål ved hans kjærlyghet til henne. Hun trekker spesielt frem at han var lite ansvarlig i forhold til sin kone og sine barn, og at hun dermed følte seg lite elsket. Hun sier at ”du kjenner kjærlyghet gjennom sånne ting. At du vil skape et hjem og unger”. Lise tok ansvar for kjærlygheten og prøvde hele tiden å gjøre seg god nok for ham. Ektemannen hadde imidlertid også sagt at han ikke var glad i henne, at hun hadde lurt ham til å gifte seg med henne og at han egentlig ville ha en annen. For Lises del ble det etterhvert vanskelig å kjempe for hans kjærlyghet og opprettholde forpliktelsen om å elske i en slik situasjon. Også for Steinars del var det ektefellens kjærlyghet som tok slutt.

Altså den viktigste grunnen til at vi skilte oss det var at hun var ikke glad i meg lenger (...) Altså kanskje rettere å si at vi er skilt fordi at hun opplevde at det ikke fungerte og hun opplevde at hun ikke var glad i meg mer (Steinar).

For Vigdis og Jans del døde kjærlygheten for både dem og partnerne. Jan sier han fortsatt var glad i ektefellen, men at det ikke var på den riktige måten. Vigdis sier hennes kjærlyghet døde fordi hun ikke fikk bekreftelse på selv. Hun var bare ”en nytteting som han ikke hadde respekt for”. Hun påpeker imidlertid at selv om hun fikk lite positiv tilbakemelding, så kan det ikke ha vært enkelt å vise hengivenhet og kjærlyghet til en som ”bare ble kaldere og kaldere”. Det virker som om kvinnene tok ansvaret på seg selv for mennenes manglende kjærlyghet. Kjærlyghet ble knyttet til det å gi, spesielt av kvinnene. Gir en ikke er det et tegn på at kjærlygheten mangler. Det er imidlertid en tendens til at det er kvinner som gir, og menn som tar i mot. Det kan virke som om kvinnene tar på seg en givnerolle, mens mennene er mottakere. Ulikeverdigheten og det asymmetriske parforholdet gjør at følelsene for ektemannen dør.

Mangel på kjærlyghet har altså på ulike måter vært et problem for alle informantene, og det er tydelig at mangel på likeverd har skapt problemer i ektefellerelasjonen og gått utover kjærlygheten mellom partnerne. Ser en på de ulike måter å organisere husholdet på er det en tendens til at det er hos de som hadde en tilnærmet lik fordeling av husholdsoppgavene at likeverdigheten har vært størst, kjærlygheten har hatt de beste vilkår og tilfredsheten med ektefellerelasjonen har vært størst. For noen er mangel på

kjærlighet en legitim grunn for å oppløse ekteskapet, men det er også noen som sier at de ikke syntes dette var grunn nok.

4.4 Oppsummering

For de fleste hadde likhet og likeverd hatt betydning i valget av ektefelle. Det er en tendens til at likhet forklarer valget av partner, mens ulikhet og forskjeller er en forklaring på at parforholdet ble vanskelig. Mangelen på likhet og likeverd hadde ødelagt kjærligheten i flere av parforholdene. For de fleste førte også manglende likeverd til at de ikke var fornøyd med fortroligheten og nærheten i forhold til partneren. Respekt og likeverd syntes å være en nødvendig forutsetning for fortrolighet og nærhet. Det virker ikke som om kravene til personlig intimitet blir mindre selv om det for informantene var en forpliktelse å elske og ære ektefellen i gode og onde dager. Det var videre en sammenheng mellom respekt og fortrolighet i parrelasjonen og tilfredshet med det seksuelle forholdet. Det finnes imidlertid noen kjønnsforskjeller i materialet. Få menn syntes at det hadde vært manglende likeverd mellom seg og ektefellen og de var oftere mer fornøyd med kommunikasjon, nærhet og fortrolighet enn det kvinnene var. Flere av mennene hadde heller ikke de samme krav til nærhet og fortrolighet for å ha et tilfredsstillende seksualliv, som det kvinnene hadde. Det som imidlertid er tydelig for både de kvinnelige og mannlige informantene, er at kjærlighet var et svært viktig aspekt for parrelasjonen. Var kjærligheten manglende for en eller begge partene blir det svært vanskelig å opprettholde parforholdet. For de fleste var mangel på kjærlighet fra en eller begge parter grunn til at ekteskapet ble oppløst.

Ifølge Moxnes og Haugen (1998:44) har endringer i personlige grunner hovedsakelig bestått av en dreining fra prinsipielle og instrumentelle grunner til relasjonelle grunner. De finner at kvinner vektla de instrumentelle skilsmissegrunnene i sterkere grad enn menn. Kvinnene i mitt utvalg vektla også til en viss grad instrumentelle grunner, mens mennene er minimalt opptatt av instrumentelle grunner. Verken kvinnene eller mennene vektla de prinsipielle grunner. Både mennene og kvinnene fremhever relasjonelle grunner. Til tross for at arbeidsdelingen som oftest var ulik mente de fleste at arbeidsdelingen ikke var det største problemet. Det kan tyde på at enkelte forventet ulikhet og at det var akseptert. Dette kan også være et uttrykk for at mannsdominansen ikke var en legitim skilsmissegrunn med mindre den var grov. På den annen side gir en del uttrykk for at de skulle ønske at det var mer likedeling. I avsnittet "Mannen som hode" ser en også at til tross for holdninger om at mannen skulle være hodet i familien, så var det ikke akseptert

at dette skulle føre til over- og underordning. Jeg mener dette tyder på at mannsdominans var illegitimt hos de praktiserende kristne i utvalget. Alle kvinnene forteller også om mannlig dominans og undertrykking og dette var en medvirkende årsak til at de ville ut av ekteskapet. Denne dominansen kunne være alt fra grov personlig undertrykking til at mannen var den som ”definerte virkeligheten” og bestemte hva som var viktig ved samlivet og hva som skulle regnes som ekteskapsproblemer.

Ifølge Moxnes er hva som oppfattes som ”gyldig” skilsmissegrunn, avhengig av den enkeltes syn på hva ekteskap og familie bør være. Disse betraktet familien som en overordnet enhet av større verdi og betydning enn det enkelte individ og forventet at mannen skulle være familiens sjef og husholdet organisert på tradisjonelt vis. Hun finner i sin undersøkelse at denne gruppen hadde strenge krav til hva som ble ansett som legitime skilsmissegrunner og deres skilsmissegrunner ”var i større grad enn de andres instrumentelt basert og/eller begrunnet i grov personlig undertrykking” (Moxnes 1990:200). De fleste i mitt utvalget hadde en tradisjonell forståelse av ekteskap og familie. De fremhever også de instrumentelle grunnene, og de hadde strenge krav for hva som var legitime grunner for skilsmisse. Kvinnene mente deres menn enten hadde sviktet som forsørgere, eller de hadde vært uinvolverte fedre og/eller misbrukt sin makt som menn og ektefelle ved å undertrykke henne.

En gav inntrykk av at han betraktet ekteskap og familie som et bytteforhold. Skilsmissegrunnene var her hovedsakelig relasjonelle, men det var også et innslag av prinsipielle grunner ved at utroskap ble ansett som den siste dråpen som gjorde at ekteskapet ikke lenger kunne opprettholdes. Noen hadde snev av å betrakte ekteskapet som et fellesskap og familien som et ”felles prosjekt”. Det var hovedsakelig de som ikke hadde barn og som forventet likestilling i parforholdet og i delingen av husholdsoppgavene. Disse fokuserer også mest på de relasjonelle grunner. De fleste av disse kvinnene fortalte også om manglende likestilling i parforholdet, men det var ingen av dem som sa at deres mann hadde undertrykket dem. De som så på ekteskap og familie som et bytteforhold eller et felles prosjekt hadde også strenge krav til hva som var gyldige skilsmissegrunner, men i motsetning til de som hadde et tradisjonelt syn på ekteskap og familie, var det for disse akseptabel grunn at det ikke lenger var kjærlighet mellom partene.

Det er en tendens til at det kristne miljøet kunne akseptere skilsmisse om de hadde en viss forståelse for at det ble skilsmisse. Skyld og uskyld spiller imidlertid en stor rolle for det kristne miljøet, og det virker som om skyldspørsmålet var mye viktigere enn hva

som var grunnene til at de skilte seg. Vektleggingen av skyld og uskyld kan tyde på at det egentlig ikke fantes noen annen legitim grunn for skilsmisse enn å bli forlatt.

5 Nære relasjoner, helse og økonomi etter skilsmissen

Det var svært vanskelig å gå til det skritt å skille seg, og det var vesentlig å ha gode grunner for skilsmissen. Som vist i kapittel 1 kan hvem som ble betraktet som skyldig og uskyldig, få betydning for konsekvensene av skilsmissen. Jeg vil derfor se på hvem som ble oppfattet som skyldig og uskyldig og hvilke konsekvenser skyldspørsmålet fikk for informantene. Fokus for kapitlet er videre hvilke konsekvenser skilsmissen fikk for informantenes nære relasjoner, helse og økonomi.

5.1 Skyldspørsmålet

I mitt utvalg er det en tendens til at den som initierte, eller tok det endelige skrittet mot en skilsmisse, ble betraktet som den skyldige parten i skilsmissen. Fire av seks kvinner tok initiativ, eller det endelige skrittet mot en skilsmisse, mens partneren ønsket å fortsette ekteskapet. For mennene var det en av fire som tok det endelige initiativet. Det var imidlertid to menn som fikk skylden for ekteskapsbruddet på grunn av utroskap, men de tok ikke initiativ til skilsmissen på egen hånd. Det er altså en overvekt av kvinner som både tok initiativ til skilsmissen, og som ble den ”skyldige part”. Når menn får skylden er det utroskap inne i bildet. At det oftest er kvinner som tar initiativet til skilsmissen samsvarer med annen forskning (Moxnes 1990:189 og Moxnes og Haugen 1998:42). Et viktig spørsmålet blir hvordan skyld og uskyld påvirket konsekvensene av skilsmissen for informantene.

5.1.1 ”De skyldige”

Å få skylden for ekteskapsbruddet opplevdes svært urettferdig. Flere påpeker at det ikke ble tatt hensyn til hvordan ekteskapet hadde vært før den endelige avgjørelsen om å skille lag ble tatt. Vigdis forteller at ektemaken hadde flyttet ut og ville skilles. Etterhvert ombestemt han seg, men da ville ikke hun at de skulle flytte sammen igjen, og hun fikk dermed skylden for ekteskapsbruddet. Han skrev heller ikke under på separasjons- og skilsmissepapirene. Vigdis mener dette var for å markere sin uskyld og dermed var også han den som fikk all sympatien.

Så alt det andre, som har vært før, det ble plutselig helt viska ut. Det var det som ble så urettferdig opp i det hele. At det var bare fordi at jeg den siste gangen ikke orket mer, så ble jeg den som var den store, stygge, som ikke ville prate, som ikke ville noenting (Vigdis).

Kristin sier at mange forstod at hun forlot mannen, og hun er selv klar på at det ikke var mulig å leve sammen med ham. Hun opplever likevel seg selv som skyldig i at det ble skilsmisse.

Men jeg blir på en måte skyldig som velger å flytte også da (...) For det er jo jeg som har tatt initiativet, det er jeg som har valgt, men samtidig så føler jeg at folk har forståelse for det og sånn helsetenkning (Kristin).

Kvinnene forteller at de ikke orket mer og at det var umulig å fortsette forholdet. For de mennene som fikk skylden for skilsmissen var det utroskap inne i bildet i slutten av ekteskapet, og de sier også at dette var den endelige utløsende grunnen til at et dårlig ekteskap ble oppløst. Det er på grunn av deres utroskap at de får skylden for ekteskapsbruddet. For eksempel Egil fikk skylden for ekteskapsbruddet på grunn av utroskap, men han og ektefellen var enige om å gå fra hverandre.

Jeg opplevde at på grunn av det som skjedde, så ble jo jeg den skyldige i avslutningen. Selv om alle, eller i alle fall ledere, visste mye av det som vi hadde gått igjennom. Og visste at det nok hadde endt der uansett (Egil).

Det virker som om det avgjørende for fordeling av skyld er det siste som skjer i forholdet, og hvem som tar initiativet til skilsmisse. Flere opplever det som bittert at folk ikke så på hvordan ekteskapet har vært i sin helhet og mener de ble dømt på feil grunnlag.

5.1.2 "De uskyldige"

Flere av de forlatte var opptatt av at det ikke var de som hadde valgt å oppløse ekteskapet. Dette kommer frem ved utsagn som: "det er ikke min feil, og jeg er uskyldig", men det blir også påpekt at dette var noe de benyttet seg av overfor omgivelsene.

Jeg har kanskje utnyttet det litt da på den måten. Ja, det er nå synd på meg og han var ikke noe snill (Lise).

Det kommer tydelig frem at det at de ble forlatt, gjør at de kan bli sett på som skyldfrie i forhold til selve skilsmissen.

For det første så har jeg jo aldri skilt meg for det var ikke et valg jeg tok. Det var hun som gikk (Stian).

Det er også viktig at en har gjort det en kunne i separasjonstiden for å rette opp de tidligere feilene. Dette underbygger også at de ikke er skyldige i at det ble skilsmisse.

Så det følte jeg var godt for meg senere for at jeg ihvertfall ikke hadde noen skyld etter separasjonstiden fordi at jeg fikk gjøre opp for meg på den måten jeg kunne gjøre opp (Stian).

Det å ikke skrive under på separasjons- og skilsmissepapirer synes å være en handling som viser at vedkommende ikke ønsket, og da heller ikke var skyldig i, skilsmissen.

Jeg skrev ikke under på skilsmissepapirene. Jeg fikk de sendt i posten, og så returnerte jeg de til slutt uten navn, og skrev at jeg ikke ville skrive under, for jeg var ikke enig i det som stod (Steinar).

Det er imidlertid hos noen tydelig at selv om det var den andre parten som tok initiativ til skilsmissen, så ønsket også de at ekteskapet skulle ta slutt, og de håpet at ektefellen ville forlate dem.

Jeg stod nesten og tenkte, når jeg hadde det på det verste, for jeg tenkte at jeg ville jo ikke såre henne, så jeg håper at hun går (Stian).

Det ble verre og verre. Og hele tiden opp i hodet mitt så fantaserte jeg om det å bli skilt (Lise).

Det kommer frem at den som tok initiativet til skilsmissen betraktes som skyldig, men de forlatte ser også at de selv hadde del i at det ble skilsmisse. Selv om de innså at de var to om både ekteskapet og skilsmissen, så virker det som om det var viktig hvordan situasjonen fremstod for omgivelsene og at det da ble viktig å få frem at de selv *egentlig* ikke hadde noen skyld i at ekteskapet endte med skilsmisse. Viktig for utforskning blir derfor hvilken betydning det hadde overfor deres sosiale nettverk, tro og tilhørighet om de ble betraktet som en skyldig eller uskyldig part. Siden det er flere kvinner enn menn som tok initiativet til skilsmissen, er det også viktig å se om dette fører til videre kjønnsforskjeller i forhold til konsekvensene av skilsmissen.

5.2 Forholdet til familien

De fleste ble møtt med støtte og forståelse fra foreldre og søsken i forbindelse med skilsmissen. Samlivsbruddet har ikke hatt negativ innvirkning på deres forhold, uavhengig

av om den nærmeste familien er praktiserende kristne eller ikke. Det har heller ikke hatt noen betydning om de ble oppfattet som skyldige eller uskyldige. Det som imidlertid kommer frem er at det for noen har vært svært vanskelig å fortelle om samlivsbruddet til foreldrene. De forklarer dette enten med at de var redde og engstelige for hvordan de skulle reagere, at de ikke orket å snakke med noen om bruddet eller at de ville skåne foreldrene. De som forteller om engstelse i forbindelse med dette, forteller også at skilsmisse ble betraktet som synd eller ”moralsk forkastelig”, og at de derfor var redde for reaksjonene.

(...) utrolig nervøse for reaksjonene (...) Og så fikk mamma vite det. Pappa tok lang tid. Jeg turte ikke fortelle det til pappa selv. Han reagerte veldig. Han er også sånn at det å skille seg er synd (Siri).

Når de først fortalte at de skulle skille seg, ble de stort sett møtt med støtte og forståelse. Forholdet til den nærmeste familie har som oftest ikke tatt skade av skilsmissen.

5.3 Forholdet til svigerfamilien

Nesten alle de skilte hadde svigerforeldre som var praktiserende kristne. Her har reaksjonene vært mye mer varierende enn hos egne foreldre og søsken. Sanksjoner var langt vanligere fra svigerfamiliens side. Noen opplevde midlertid støtte, forståelse og respekt for valget de tok.

Vigdis forteller at mannen ikke fikk flytte inn igjen til henne etter at han først hadde flyttet fra henne, og at ”han gikk ut med at han elsket meg over alt og ville ikke noe annet enn å ha meg tilbake”. Foreldrene hans støttet ham på dette og Vigdis opplevde at de også førte ”hans sak” for menigheten. På grunn av henne orket de etterhvert ikke å gå i menigheten lenger. ”For de har det så vondt fordi at Vigdis har ødelagt familien deres.” Hun ble også møtt med bakvaskelse og påstander om at hun var gal både fra den tidligere ektefellen og hans foreldre.

Det ble sagt så mye rundt meg og min person. Utviklet seg på en måte til å bli noe mellom meg og foreldrene til Morten. Stakkers Vigdis, det har tippet over for henne. Må be for henne for hun vet ikke hva hun gjør. Og så Morten med sin tolkning, at jeg ikke visste forskjell på fiksjon og virkelighet. Men veldig mange kjenner meg jo også, så de stilte litt spørsmål med at hun kan ikke være så staurhakka galen (Vigdis).

Aagedal (2003:283) påpeker at slektskapsdimensjonen er viktig for bedehusfellesskapet og at slektsnettet blant annet kan være en kontrollerende faktor. Vigdis

er et eksempel på en som i stor grad opplevde at slekt prøvde å kontrollere hennes handlinger, og hun erfarte hvor vanskelig det var å komme på kant med både familien og menighetsfellesskapet. Andre som var enige om å skilles, eller der det var den andre parten som tok initiativ til skilsmissen, møtte støtte og forståelse fra svigerfamilien:

Enda fra hennes foreldre følte jeg at jeg fikk litt støtte. Det kom nok kanskje litt av at jeg hele tiden var ganske klar på at hun gikk fra meg. Jeg gikk ikke fra henne, og vi gikk ikke fra hverandre. Det var hun som gikk fra meg. Enda ett år etter at hun var gått fra meg, så hadde jeg ganske brukbar kontakt med foreldrene hennes (...). Men det har blitt borte etterhvert (Steinar).

Andre igjen har et blandet forhold til svigerfamilien. Hilde sier at hun ”merket at de var skuffa og leie på meg”, men at hun også opplevde støtte og omsorg:

Du vil nå være dattera vår uansett, og du vil være en del av familien uansett, og du skal vite at vi ber for deg og ønsker at du skal få det bedre (Hilde).

Det kommer også frem at flere sørget over å miste svigerfamilien.

Samtidig så visste jeg at jeg kom til å miste en kjær familie, for jeg var veldig glad i familien til eksmannen (Kristin).

Kristin har også dårlig samvittighet overfor svigerfamilien ved at hun ”har satt i gang noe som bare var tull”. Hun tar på seg skylden for at de ble gift, og hun tar på seg skylden for at hun – på grunn av ungene – ikke greide, eller kunne, leve sammen med eksmannen lenger. Hun opplevde også at svigerfamilien mente hun ikke tok ansvar for ekteskapet og ektemannen og ikke var villig til å fullføre det hun hadde startet. Kristin sier selv at hun var den som hadde drevet forholdet fremover og vært den mest pågående fra starten av.

De fleste har blitt møtt med støtte og forståelse fra egne foreldre og søsken. I forhold til svigerfamilien spiller det imidlertid større rolle hvem som tok initiativ til skilsmissen, og hvem som ble betraktet som den skyldige. De som ble møtt med støtte og forståelse fra svigerfamilien var de som var enige om å gå fra hverandre eller der den andre parten ble betraktet som den skyldige. Det er en klar tendens i materialet at den ”skyldige” fikk hardest medfart i forhold til svigerfamilien. Dette varierer fra en følelse av misnøye fra svigerfamilien til åpne og svært store konflikter med sterke angrep på deres person og trusler om fysisk vold.

5.4 Konsekvenser i forhold til barna

Fem av de skilte kvinnene og en av mennene hadde barn. Tre av kvinnene hadde etter skilsmissen ikke den daglige omsorg for sine barn. Disse barna var ved separasjonstidspunktet mellom tre og åtte år. To av disse barna bor fortsatt hos faren, mens den ene moren fikk den daglige omsorgen etter noen år. To kvinner hadde den daglige omsorgen for barna, mens fedrene her bare hadde sporadisk kontakt med barna. Dette var familier som hadde et tradisjonelt syn på ekteskap og familie. Egil, som var den eneste av mennene som hadde barn, hadde delt omsorg der barna bodde en uke hos ham og en uke hos moren. Han hadde også før skilsmissen vært en aktiv og deltakende far. De kvinnene som ikke har den daglige omsorgen forteller om sorg over dette, men de mener også at barna har det godt hos faren eller de påpeker at de selv ikke var i stand til å ta seg av barna på en god måte i tiden etter skilsmissen. Hos de kvinnene som har den daglige omsorgen for barna, er fedrene så å si fraværende. I det tilfellet hvor faren først hadde den daglige omsorgen og deretter moren, gikk faren fra å ha den daglige omsorgen til å ha svært liten kontakt med barnet. Mødre som ikke hadde den daglige omsorgen benyttet seg av vanlig samværsordning.

Moxnes påpeker at sannsynligheten for et omfattende foreldresamarbeid er størst når foreldrene forholder seg til hverandre som ”virkelige venner” (samarbeidet som venner) eller ”korrekte kollegaer” (betrakter ikke hverandre som nære venner, men setter felles foreldreskap i sentrum). Når kjernefamilien ble betraktet som et ”felles prosjekt”, husholdet var organisert ut fra egalitære prinsipper og mødre og fedre i stor grad ble betraktet som like og likeverdige, var sannsynligheten for at foreldrene skal utvikle et omfattende samarbeid størst (Moxnes 1990:266). De skilte kristne som fortalte om vanskelig foreldresamarbeid, betraktet familien som ”plikt”. Kvinnen hadde hatt hovedansvaret for husholdet og ulikheten mellom ektefellen var stor. Videre mener Moxnes (1990:268) at der det er stor enighet om separasjonen, ektefellenes skilsmisseprosesser er synkrone, begge ektefellene har kontroll over prosessen og det var få konflikter og et lavt konfliktnivå under prosessen, er det rimelig at det er et omfattende samarbeid. Dette samsvarer med de skilte kristne der samarbeidet var begrenset i det en vanskelig skilsmisseprosess hadde svekket foreldresamarbeidet. De som hadde sett på ekteskap og familie som plikt, klarte ikke å opprettholde foreldrerelasjonen når ekteskapsrelasjonen tok slutt.

Noen av kvinnene som etter skilsmissen ikke hadde den daglige omsorgen for barna, forteller at de ikke var i stand til å ta vare på barna etter skilsmissen på grunn av de psykiske vanskeligheter de fikk i etterkant av ekteskapet og skilsmissen. Det er imidlertid påfallende at disse kvinnene, som ikke hadde den daglige omsorgen for barna, tok initiativ til skilsmissen og for en stor del ble betraktet som den skyldige i skilsmissen. De kvinnene som fortsatt har den daglige omsorgen for barna etter skilsmissen, er de som for en stor del skilte seg for å skjerme barna fra faren.

5.5 Helsemessige konsekvenser

De fleste forteller om god fysisk helse. De som har fysiske plager knytter det stort sett ikke til skilsmissen. Bare én forteller at hun fikk eksem og ryggproblemer på grunn av stresset. Det er også én som forteller at fysisk sykdom gjorde at den psykise og mentale prosessen tok lenger tid og var vanskeligere å håndtere. Ser en på den psykiske helsen, det mentale og emosjonelle, er konsekvensene imidlertid mye større.

5.5.1 Psykiske og emosjonelle konsekvenser

Alle forteller at de har hatt det vanskelig etter skilsmissen, men for noen er det også tydelig at den verste perioden lå bak dem da de gikk ut av ekteskapet. Det virker også som en del av konsekvensene på dette området skyldes nettopp et vanskelig ekteskap mer enn selve skilsmissen. Dette gjelder spesielt for kvinnene, men mennene har også hatt det vanskelig både før og etter skilsmissen. Menn og kvinner har ofte usynkrone skilsmisseprosesser. De fleste av kvinnene hadde en kontrollert prosess, mens menn hadde en ukontrollert prosess.

5.5.1.1 Separasjonsfasen

5.5.1.1.1 Depresjoner og angst

Alle informantene har hatt sterke reaksjoner etter separasjon og skilsmisse, og noen sier også at de ble utbrente og deprimerte.

Jeg hadde nok testa positivt på depresjonstest etterpå. Så det også var jo kjempekrise. Det har vært ganske tungt etterpå (Kristin).

Lise forteller at hun hadde angst og fobier når hun fikk det på avstand, og at hun ”psykisk var helt forvirret”.

Hørte at klokka ringte og at noen banket på, men det var ingen. På grunn av angst. Det hadde vært for mye stress (Lise).

Noen av dem som etter separasjon og skilsmisse har utviklet depresjoner, knytter ikke dette bare til ekteskapet og skilsmissen, men påpeker at ekteskapet og skilsmissen kunne være den utløsende årsaken.

Jeg gikk inn i en ganske kraftig depresjon (...) Det er mange ting som ligger i forkant av den depresjonen, også langt tilbake i barndommen. Men det overtrampet jeg gjorde på meg selv når jeg giftet meg og det at jeg ble gravid uten å ønske det, det gjorde så mye med meg at snøballen begynte å rulle. At jeg levde i et så tøft ekteskap og det det koster å skille seg tross alt, om det er du som ville det eller ikke, det gjør noe. Så det var tøft både følelsesmessig og mentalt (Karin).

Noen forteller om selvmordstanker, noe som understreker hvor vanskelig det har vært for dem å komme igjennom skilsmissen.

Hadde jeg ikke hatt unger så hadde jeg tatt livet av meg. Og det tror jeg ikke er bare noe jeg sier (Egil).

Det har vært forferdelig. Hadde folk sagt til meg en dag for tre år siden hvordan de tre årene her kom til å bli, så hadde jeg vel heller hoppet på sjøen (Vigdis).

Det fortelles også om redsel både i forhold til miljøet og i forhold til Gud og tro.

Hvis en lever på kant med rammene som en får presentert, går utenfor tryggheten, kan en bli redd. Det blir fryktelig skummelt. Når Gud er med i bildet, så blir det så vanvittig forsterket for da handler det plutselig ikke bare om deg og miljøet rundt deg. Det handler jo om Gud og evighet, liv og død og helvete om du vil. Kommer jeg til helvete nå? Klart tankene var der. Når du er så syndig. Det blir jo alvorlig forsterket (Hilde).

På grunn av et vanskelig ekteskap og skilsmisse, opplevde en del av de skilte kristne psykiske problemer i form av depresjon. Depresjon knyttes ikke utelukkende til ekteskapet og skilsmissen, men de mener at det var den utløsende årsaken. Informantene påpeker også at det religiøse aspektet i enkelte tilfeller har forverret situasjonen.

5.5.1.1.2 Tap og ensomhet

Å ikke ha et sosialt nettverk i nærmiljøet som støtter, oppleves tungt og har i enkelte tilfeller forsterket de negative konsekvensene. Vigdis forteller at hun ”en stund tok en dag av gangen. Det var så urettferdig og så hadde han all familie og nettverk”. De hadde også rettssaker både om ungene og økonomi, noe hun opplevde som svært vanskelig prosesser.

Hun følte at hun ”mistet alt unntatt Jesus”. Flere forteller at de savnet noen å snakke med. Det blir også påpekt at deler av det sosiale nettverket gjorde situasjonen verre i forbindelse med separasjon og skilsmisse.

Jeg fikk meg en veldig tøff tid. Alle får det tøft i en sånn fase, men de som en skulle trodd skulle være en støtte og hjelp, de ble det ikke. Det ble motsatt egentlig (...) Og du følte det sånn at du hadde ingen som du kunne snakke med (Egil).

I tillegg til at de mistet hele eller deler av sitt sosiale nettverk, var det også noen som savnet ektefellen og følte seg svært ensom uten den tidligere partneren.

5.5.1.1.3 Dominans og nummenhet

En del kvinner fremhever at ektemannens dominans påvirket deres reaksjoner etter separasjonen.

På grunn av at han var som han var så tenkte jeg ingenting, følte ingenting, ble ikke sint og ble ikke glad. Det gikk et halvt år før jeg ble sint for første gang (Lise).

Vigdis forteller at hans dominans var med på å prege hennes selvbilde og at ”det er godt nå når han ikke har makt over meg lenger”. Karin fremhever også dominans som forklaring, men hun påpeker at det ikke bare er eksmannens dominans – selv om den også er til stede – men hele miljøet hun var en del av og hennes oppvekst.

Jeg opplevde at jeg ble tatt fra evnen til å tenke, mene og føle, og det har gjort veldig mye med meg. Det er noe jeg har måttet jobbe innmari med som voksen. For å ta tilbake det ansvarlige jeg (Karin).

Det kan virke som om dominansen kvinnene har vært utsatt for, gjør at de får problemer med å finne sitt eget ståsted etter skilsmissen. Kvinnenes fortellinger tyder på at deres tidligere ektefelle har problemer med at de taper kontroll over kvinnen og forsøker å gjenopprette sin posisjon. Mennene i utvalget gir imidlertid ikke uttrykk for at de selv har tapt kontrollen. De forteller stort sett heller ikke om problemer med å finne sitt eget ståsted etter skilsmissen som følge av deres tidligere ektefellers adferd mot dem.

Alle har imidlertid hatt det vanskelig etter skilsmissen. Det er en tendens til at miljøet reagerte kraftigere mot dem som ble sett på som skyldige og at dette også førte til vanskeligheter i forhold til det psykiske og emosjonelle. Miljøet forsterket vanskelighetene for dem som blir oppfattet som den skyldige parten, og de antatt skyldige får en tilleggsbelastning.

5.5.1.2 I kjølvannet av skilsmissen

5.5.1.2.1 Vekst og vaksomhet

De fleste forteller at den personlige utviklingen deres er styrket og at de har det bra, selv om det har tatt dem lang tid å komme dit de er nå.

Jeg måtte igjennom den sorgperioden og på en måte nullstille meg og bestemme meg for at livet går videre. Og når jeg endelig klarer det, føler at jeg la det bak meg og klarte å tenke at jeg igjen kunne fungere, så ble det som om livet begynte på nytt igjen (Egil).

Å bli et helt menneske igjen og kunne legge bak seg det vonde, har vært vesentlig for alle de kristne skilte. En del av kvinnene var også opptatt av hvor viktig det har vært for dem at den tidligere ektefellen ikke lenger har makt over dem og deres egen oppfattelse av seg selv. Alle informantene er preget av optimisme og er glade for at de har kommet dit de er nå. De ser på prosessen som svært lærerik, om enn smertefull, og er fornøyde med seg selv og hvordan livet deres er.

Så jeg kan takke Tore for depresjonen min på mange måter (...) Selv om det var beintøft, så er jeg veldig glad for det. For den utviklingen jeg har vært igjennom, den ville jeg ikke vært for uten (Karin).

De kvinnene som ikke har den daglige omsorgen for barna har syntes det har vært vondt og vanskelig, men aksepterte etterhvert situasjonen.

Alle ting har vært til det beste. Litt tungt å si det i forhold til ungene, men jeg tror de har det godt (Vigdis).

Kvinner som har den daglige omsorgen, fremhever hensynet til barna som grunn til at de er fornøyd med valget de tok om å skilles.

Får en påminnelse hver gang han er der for å ha samvær med ungene at det var godt jeg gjorde det. Jeg er glad for at jeg har det sånn som jeg har det (Kristin).

Selv om de fleste er fornøyd med sin utvikling og hvordan de har det nå, er det også noen som påpeker at skilsmissen har endret dem på områder som de kanskje skulle ønske hadde forblitt uforandret, for eksempel i forhold til nye parforhold. De er redde for å bli såret og er mer reserverte enn de var tidligere. "Mye mer redd for å knytte seg til noen (...) Jeg er nok mer redd for å bli såra" (Jan). Det påpekes at erfaringene fra ekteskapet gjør det vanskelig både å starte nye parforhold, og tro at en kan lykkes med et nytt parforhold.

Det merket jeg nå som jeg var sammen med henne i ett år, at visse ting har satt seg igjen. For det er så farlig opp i det hele, at du drar erfaringer. Altså i stedet for å stille med blanke ark og så la Gud skape noe nytt, så drar du ting med deg bakenfra (...) Og så det å tro at det kan lykkes for meg (Stian).

Skilsmissen har også ført til at noen har fått andre seksuelle grenser enn de hadde tidligere.

Skilsmissen ødela en del av de seksuelle grensene mine. Jeg trodde jo aldri jeg skulle oppleve det å få lov til å gå sammen med noen hjem. Du har sex med dem og så er det ikke noe mer etterpå. Du skaper automatisk en tomhet i deg selv, men du har jo de behova som alle andre har også. Så sånn sett så tror jeg at jeg har vært, og er sikkert litt sånn enda, litt ødelagt. For du har gått over noen grenser som jeg kanskje ikke synes er greit å gå over for min del (Jan).

Noen forteller om savn av den tidligere ektefellen.

Og jeg sliter fortsatt med at hun, som jeg var gift med, betydde veldig masse for meg. Og hun gjorde en veldig stor innvirkning på mitt liv. Og jeg sliter fortsatt med det at jeg tenker mye på henne (Steinar).

Kvinnene forteller at de er glade for utviklingen de har hatt etter separasjon og skilsmisse. De fleste av mennene er også glade for at de er der de er nå og synes de har det bra, men det kommer tydeligere frem hos mennene at dette er erfaringer de helst skulle vært for uten.

5.5.2 Å søke hjelp

Det er en markert forskjell mellom menn og kvinner i forhold til hvem som har søkt profesjonell hjelp etter separasjon og skilsmisse. Med ett unntak forteller alle kvinnene at de har fått hjelp hos psykolog, mens ingen av mennene forteller at de har søkt denne typen hjelp. I et tilfelle har også barna fått profesjonell hjelp. Grunnene kvinnene oppgir for at de gikk til psykolog er at de var nedfor, trengte hjelp til å se at ungene var viktigere enn mannen og for å bygge seg opp igjen. En kvinne forteller også at hun var i sjelesorg i menigheten i en periode, og at hun der fikk hjelp med sitt gudsforhold.

Det er altså en kjønnsforskjell i håndtering av krisen for kvinner og menn. Inntrykket av mennenes håndteringsprosesser er at de på mange måter har villet klare seg på egen hånd, selv om de også kan være skuffet over at venner ikke stilte opp.

Når det gjaldt venner så var hun den parten som snakka med alle om alt, i etterkant. Og jeg var mer av den typen som ikke ville gå ut og spre meg for alle på dette. Så ble det sånn at ingen tok kontakt med meg, så fant ikke jeg interesse av å ta kontakt med dem. For jeg følte at hvis det var noen, av de vennene jeg hadde som virkelig var venner, så hadde de vært det også etter en sånn situasjon (Egil).

Kvinnene har i større grad fått støtte og hjelp både fra det sosiale nettverket og profesjonelt. Det gjelder spesielt de kvinnene som tok initiativet til skilsmissen. Dette samsvarer med annen forskning (Moxnes og Haugen 1998:98) som viser at kvinner i sterkere grad enn menn tok kontakt med både profesjonelt hjelpeapparat og familie og venner, og at de som tok initiativ til skilsmissen i sterkere grad søkte hjelp.

5.6 Økonomiske og materielle konsekvenser

Alle forteller om økonomiske og materielle endringer i forbindelse med skilsmissen. Det er imidlertid tydelig at kvinnene i dette utvalget har kommet dårligst ut av skilsmissen økonomisk. De kvinnene som ikke var yrkesaktive eller hadde utdanning, kommer aller dårligst ut. Noen forteller at skilsmissen fikk ganske store konsekvenser for dem på det økonomiske området, og at de nok var litt dumsnille i forhold til fordelingen. Hilde forteller at hun har hatt et minimum å leve på etterpå og sier at: ”jeg var nok litt dumsnill. Lot det fineste, beste og meste være igjen”. At en følte skyld eller hadde mye annet å streve med, brukes her som en forklaring. Kvinner som tok initiativ til skilsmisse, kunne oppleve at mannen var motvillig til deling fordi de selv ikke ønsket å skille seg. Vigdis måtte kjempe for å i det hele tatt få til en deling og det hele endte med en rettsak.

Jeg hadde jo ingenting. Og han ville heller ikke dele for han hadde jo ikke bedt om å bli skilt (Vigdis).

Det er også kvinner som forteller om psykiske problemer etter og i forbindelse med skilsmissen og at de etterhvert ble uføretrygdet, noe som også fikk økonomiske konsekvenser.

For de kvinnene som ikke hadde vært yrkesaktive og heller ikke hadde utdanning, fikk skilsmissen større konsekvenser enn for dem som selv hadde et inntektsgrunnlag. Lise er et eksempel på en kvinne som begynte sin utdanning etter skilsmissen, og som i ettertid har slitt økonomisk. Hun legger imidlertid til at det er mye bedre nå enn da hun var gift fordi ”nå vet jeg hva jeg har og ikke har”. Alle mennene forteller at de hadde gode og godt betalte jobber som gjorde at de klarte seg rimelig bra, selv om skilsmissen også fikk

konsekvenser for deres økonomi. Kvinnene forteller imidlertid om sykdom, sosialtrygd og attføring. De kvinnene som har barna boende hos seg forteller også at det er vanskelig å klare seg som aleneforsørger.

Det er tydelig at de kvinner som har opplevd manglende likeverd i ekteskapet, også er de som har fått sin økonomiske levestandard mest redusert. Manglende likeverd kommer blant annet frem i forhold til ektefellenes ulike yrkessituasjon. Dette følger kvinnene også etter skilsmissen ved at de ofte mangler yrkeserfaring og utdanning, og dermed stiller svakere på arbeidsmarkedet. De hjemmeværende eller deltidsarbeidende, var også de som måtte be sosialkontoret eller egne foreldre, om økonomisk hjelp. Noen av kvinnene som var hjemmeværende, begynte imidlertid på slutten av ekteskapet på en utdanning og har etter skilsmissen fortsatt på denne. Lise forsøkte for eksempel å gå på skole, men ble sabotert av mannen. Hun begynte imidlertid på en utdanning etter skilsmissen. Både for Vigdis og Egil hadde skilsmissen konsekvenser for deres arbeid da de var ansatt i kristne organisasjoner der det ikke var gitt at de fikk fortsette i jobben om de skilte seg. Vigdis sluttet i sin jobb og begynte på en utdanning rett før bruddet, mens Egil sluttet etter at bruddet var et faktum. Han hadde imidlertid en solid utdanning fra før av og fikk seg raskt en ny jobb.

Alle kvinnene forteller at de har hatt det vanskelig økonomisk etter skilsmissen, om enn i varierende grad. Noen av mennene påpeker også at skilsmissen gjorde det vanskeligere økonomisk, men det er mye mer fremtredende at de har gode jobber og at de klarer seg bra økonomisk. Stian er den eneste mannen som forteller at han har lidt et økonomisk tap på grunn av skilsmissen.

Jeg var veldig opptatt av bare å se på hva jeg hadde gjort feil i ekteskapet. Så jeg stod ikke der og kalkulerte om hva jeg skulle ha eller ikke (...) hun fikk kjøpe leiligheten for en rimelig penge. Og så delte vi tapet på to (...) Så det er klart det var hun som tjente mest på å kjøpe leiligheten billig (...) Det er jeg som har tapt på det (...) Men det er klart jeg av og til tenker hva jeg kunne ha hatt. Så klart økonomiske konsekvenser har det fått. Jeg har slitt veldig økonomisk (Stian).

Det er likevel en tendens til at skilsmissen fikk større økonomiske konsekvenser for kvinner enn for menn. Prosessen har imidlertid vært mer preget av forberedelse og kontroll for kvinnene, da kvinnene i større grad har forberedt seg på skilsmissen før de skilte seg i forhold til jobb og utdanning. Det er også et poeng at selv om noen av kvinnene har det dårligere økonomisk, er de fornøyd med situasjonen fordi de har større kontroll over sin egen økonomi.

5.7 Et nytt parforhold?

Etter skilsmissen, og etter at de eventuelt har startet nye forhold, har flere av informantene andre tanker enn tidligere om ekteskap, skilsmisse og gjengifte. De har nødvendigvis vært nødt til å gå bort fra ekteskapsløftets absolutte krav om at det skal vare livet ut, men det er også noen som mener at de selv ikke har brutt ekteskapet – det var det ektefellen som gjorde – og dermed har de selv holdt løftet de gav. De føler seg likevel, til dels, fortsatt bundet av det løftet de gav med hensyn til gjengifte.

Altså overfor min tidligere hustru så har jeg relativt god samvittighet. Føler at det hele tiden var hun som gikk fra meg. Det var hun som sa hun ville skilles. Det var hun som tok alle skrittene. Så overfor henne har jeg ikke så veldig dårlig samvittighet, selv om jeg føler at jeg også har brutt det løftet jeg gav henne og skulle ønske jeg ikke hadde gjort det (Steinar).

Spørsmålet om ekteskapsløftets absolutthet kommer altså frem også etter skilsmissen ved at heller ikke gjengifte er noe de uten videre føler de har adgang til.

5.7.1 Holdninger fra det kristne miljøet

Flere forteller om holdninger fra andre praktiserende kristne om temaet skilsmisse og nye forhold. Siri forteller om reaksjoner fra en kristen venninne da hun skilte seg, og da hun fikk en ny kjæreste. Det kan virke som om miljøet forsøker å opprettholde sine normer for samliv.

Hun var veldig opptatt av at det var synd å skille seg. Hun har også i ettertid snakka mye om hvordan jeg kunne bli sammen med Lars. Hvordan jeg kunne forsvare det utfra et kristent livssyn, og hun stilte meg veldig ofte til veggs på sånne ting (Siri).

Steinar påpeker at det er ulike holdninger til skilsmisse og gjengifte i forskjellige kristne miljøer.

Det er så mange forskjellige miljøer egentlig (...) så det er vanskelig å si at det finnes noen entydig holdning til det (...) Jeg har venner som har syntes synd på stakkars meg som er alene, og prøvd å finne en passende make til meg. Men så har jeg jo venner i den motsatte ytterlighet som egentlig vil si at gjengifte er noe som er synd, det er galt (...) Og så en annen som har uttrykt det som at det var ikke det Gud ville, men det er en konsekvens av syndefallet og i en perfekt verden så skilles man ikke og man gifter seg ikke igjen heller. Men vi lever ikke i en perfekt verden og det får en bare ta til etterretning (Steinar).

Steinar forteller at han fortsatt følte seg bundet av det løftet han hadde gitt og ikke hadde lyst å innrette livet sitt etter det og gå videre. Han forteller at faren prøvde å påvirke ham i motsatt retning.

Kanskje prøvd å påvirke meg litt andre veien med å gifte meg. For han trodde ikke Gud mente at, altså Gud mente selvfølgelig at løftene skulle holdes, men ikke hvis det ble til pinsel for de som hadde gitt løftene. Altså Gud stod ikke der som en tyrann og banket oss i hodet med løftene hvis det var vondt for oss. Jeg er fortsatt ikke helt sikker på om jeg er enig med ham, men opptatt av at jeg skulle ha det godt og for så vidt at Elin, som jeg var gift med, også skulle ha det godt (Steinar).

Dette illustrerer at det finnes svært ulike holdninger til gjengifte. Noen mener gjengifte ikke skal forekomme, mens andre mener at gjengifte er greit.

5.7.2 Informantenes argumenter for gjengifte

Informantene har tidligere ment at både skilsmisse og gjengifte var galt. Det samme mener fortsatt store deler av deres kristne miljø. De fleste ønsker og håper likevel at de skal finne seg en ny partner, og noen har også startet nye forhold og nye ekteskap. Noen har større problemer med gjengifte enn de har med selve skilsmissen. De forsøker å finne grunner som gjør at et nytt ekteskap skal være i orden for dem i forhold til Gud og Bibelen. Hvor vidt informantene mener dette er riktig som kristen, spenner imidlertid fra de som mener det er helt i orden, til de som har store problemer med å forsvare det. Gjengifte eller ikke underbygges med ulike argumenter. En forskjell i begrunnelsene er om de underbygges med hva de tror Gud mener, eller om det er deres egne følelser som står i fokus, mens noen benytter seg av begge.

De som legger vekt på det følelsesmessige er opptatt av at ”det må være veldig gjennomtenkt” og at det er ”ekte kjærlighet”. Om gjengifte skulle skje, vil de være helt sikre på at dette er riktig for dem, og det er ikke nødvendigvis bare det kristne synet på ekteskap som er avgjørende for dem. Noen er også preget av det de har opplevd og er derfor redde for å starte et nytt forhold og binde seg til et nytt menneske igjen.

Jeg hadde gjerne giftet meg igjen, men da skulle jeg vært sikker på at det er han jeg er glad i altså (Karin).

Nå har jeg bestemt meg, nesten, for å ikke gifte meg igjen (...) Jeg har jo aldri turt å binde meg heller i ettertid (...) Og jeg ser jo på det, for min del, som kanskje litt umulig den dag i dag også. Ikke fordi at jeg ikke har lyst kanskje, men fordi jeg er redd for det (...) Hvis jeg gifter meg igjen så er det ikke på grunn av et kristent standpunkt bare. Litt derfor også kanskje, men tenker nok mer på det som en handling som jeg har lyst til å gjøre for å vise andre også. At nå er jeg såpass sikker at jeg tørr å gjøre det her (Jan).

Stian argumenterer både ut fra det følelsesmessige – hva som er riktig for ham – og han trekker Gud inn og mener at det finnes legitimitet for gjengifte. Han fremhever viktigheten av at det ikke skal være noe press, og at det er en han virkelig ønsker å gifte seg med.

Hvis jeg selv ønsker å gifte meg igjen, så ser jeg frihet som det viktigste for den jeg skal velge. Det blir ihvertfall ikke noe press fordi at en må begge ønske og ville det. (...) Gud liker ikke skilsmisse. Gud hater synd. Men han tilgir og så vidt jeg forstår, når han tilgir så kommer han det aldri mer i hu. Så da er det som om du aldri har vært skilt. Helt på blanke ark. Så jeg har ikke noe betenkeligheter, og det handler ikke om at jeg ser noe lettvent på det med ekteskap (Stian).

Det virker som om informantene foretar en endring i oppfatning av hvordan Gud ser på skilsmisse. De påpeker at for Gud er skilsmisse synd, men at som all annen synd er de også tilgitt for dette. Lise sier at: ”Gud har kjøpt oss fri fra loven. Vi lever etter nåden”. Lise påpeker også at hun ”tror at Gud vil oss et godt liv”. Hun fremhever at hun var svært ung da hun ble skilt og sier at:

Hvis ikke det er meningen at en skal være to, så hadde ikke Gud lagt ned i oss alle disse hormonene og behovet (Lise).

Hun trekker fram sine egne behov som grunn til at hun kan gifte seg på nytt, men påpeker at det er Gud som har skapt disse behovene og dermed er det også overfor Gud greit med gjengifte. På denne måten opprettholder hun sin holdning om at ekteskapet er et gode for menneskene og samfunnet og innsatt av Gud. Ekteskapet er det beste for menneskene, også etter en skilsmisse. Det vektlegges at Gud vil at de skal ha et godt liv og at om de ønsker å gifte seg, så er det greit for Gud.

Blir lett selvforsvar. Tilpasser troen sin etter hvordan en har det selv. Har ikke noe teoretisk belegg for det, men tror Jesus synes det er greit. Skal jo ikke ha det vondt hele livet heller (Vigdis).

Kristin mener at Bibelen kan gi tillatelse for en kristen til å gifte seg på nytt: ”Jeg tror at det finnes holdepunkter for å kunne praktisere begge deler i Skriften”. Hun mener at

det Gud ikke vil er ”at man går fra busk til busk og ikke har noe holdepunkt”, men at hun ville synes det var vanskelig om hun skulle finne seg en ny partner:

Og det store spørsmålsteget med hvis jeg skulle finne meg en make, at jeg da også ville føle at jeg gjør noe veldig, veldig galt (Kristin).

Selv om de ønsker å gifte seg på nytt, er det likevel noen som ikke helt klarer å overbevise seg selv om riktigheten av å inngå et nytt ekteskap. Steinar er en av dem som sliter med disse tankene. Selv har han startet et nytt forhold der han er samboer, og de har barn sammen. Han er svært usikker på hva han mener om skilsmisse og gjengifte, om han i det hele tatt kan gifte seg igjen og om det er galt av ham å være samboer.

Når det gjelder gjengifte, så tror jeg på mange måter at jeg synes det også er galt. Sliter litt med det selv ettersom jeg har en samboer. Det hadde vært bedre om vi var gift. Men jeg ville fortsatt ikke vært hundre prosent fortrolig med det (...) opplever at den ordningen jeg har med livet mitt nå ikke er den som Gud skulle ønske at man skal leve etter (...) Men samtidig opplever jeg, særlig jenta vi har sammen, oppleves som en Guds velsignelse. Jeg kan ikke tro at hun ikke er til hvis ikke Gud vil at hun skal være til. Jeg må se på henne som Guds gave og da blir på en måte også mora Guds gave til meg. Altså det å ha en familie som trenger meg, og som jeg trenger, det er noe Gud har gitt meg. Samtidig så er ikke det her på den måten som Gud ville at det skulle være. Akkurat hvordan Gud vil det skal være er vanskelig å finne ut akkurat nå (Steinar).

Steinar argumenterer for gjengifte og å starte nye forhold med at det er godt for ham å ha en familie, og at familien er noe han har fått fra Gud. Da blir det vanskelig å si at dette også er galt ut fra Guds vilje. Likevel ser en at det er nettopp dette som blir vanskelig for flere av informantene. De håper og tror at Gud ønsker dem et godt liv, noe som for de fleste inkluderer gjengifte. De er likevel i tvil om gjengifte er i riktig ut fra Bibelens og Guds tanke. Egil, som har giftet seg på nytt, virker derimot overbevist om at han faktisk er tilgitt for skilsmissen, og at det ikke var galt av ham å gifte seg igjen. Overfor enkelte kristne kan det derimot være problematisk.

Gud hater skilsmisse. Og jeg har vel egentlig den samme oppfatning som jeg alltid har hatt, at skilsmisse er noe av det verste som kan skje og en tragedie. Men jeg tror det finnes tilgivelse og opprettelse for det sånn som alle andre ting (...) og jeg har ikke gjort noen synd med å gifte meg igjen. Så jeg opplever ikke det er problematisk overfor Gud, men det kan være problematisk overfor visse kristne (Egil).

Noen av informantene påpeker videre det absurde i at de kunne ha drept ektefellen og vært fri til å gifte seg igjen, men ved å skille seg har de ikke den samme friheten. Ved

en skilsmisse går de inn i en vedvarende tilstand der de føler de ikke kan gjøre opp for seg. Her argumenteres det også med at de ikke kan tro at det er slik Gud er.

Hadde jeg skutt mannen min, da hadde jeg vært fri til å gifte meg opp igjen, men nå er jeg det ikke. Det rimer ikke. Jeg tror ikke Gud er sånn (Lise).

En ser at selv om alle ønsker å starte eller har startet nye forhold, varierer det om de tror at dette er greit overfor Gud og deres tro. De finner argumenter som gjør at gjengifte er greit, og de fleste trekker Gud inn i denne argumentasjonen. Hos noen kommer det likevel frem at de er i tvil om riktigheten av gjengifte.

5.7.3 En kristen partner?

Som tidligere nevnt var det sterke normer fra det kristne samfunnet om å finne seg en ektefelle som var kristen. Også de fleste informantene mente at det var viktig. Hvordan stiller så informantene seg til dette etter at de er skilt, og har de samme muligheter til å gifte seg med en kristen som tidligere?

Noen synes fortsatt det er veldig viktig at ektefellen er kristen. Egil forteller at hans tidligere kone har en ikke-kristen partner, og at det er noe han selv ikke kunne tenkt seg.

I etterkant så har jo hun funnet seg en som ikke er kristen, og det er jo for meg et tegn på at hun ikke vektlegger den siden så mye. Jeg hadde nok vegra og gått inn i et forhold med noen som hadde en annen tro, eller som ikke hadde noen tro (Egil).

Andre er ikke så opptatt av å finne en partner som er kristen. Kristin forteller at ”å ha et felles livssyn er ikke lenger alfa og omega”. Steinar har funnet seg en som ikke er kristen. Han mener det får konsekvenser for hans trosliv og gudsforhold, men legger til at det også har sammenheng med at han ikke er så aktiv i menigheten lenger.

I og med at hun ikke er kristen, det fører til at nærheten til Gud er mindre nå enn den var i tiden rett etter skilsmissen. Det henger veldig mye sammen med at jeg har mistet kontakten med menigheten (Steinar).

Jan er også sammen med en som ikke er kristen og synes selv at det er uproblematisk, men påpeker at andre kan ha problemer med det.

Hun jeg er sammen med nå, hun er jo ikke kristen. Noen synes nok det er dumt, men det gjør ikke meg noe. Og da (...) trekkes det automatisk den konklusjonen at da mener ikke du noe med den personlige kristendommen din i det hele tatt. Du kan jo ikke være sammen med noen som ikke er kristen (...) Da er du også fortapt. Det stempelet, det får jeg nok (Jan).

Noen mener det kan være vanskelig å finne en ny kristen partner. Dette kommer tydelig frem hos Lise som sier at hun tenkte at om hun skulle finne seg en ny kristen mann ”da hadde jeg ikke en sjanse”. Dette går både på at hun er redd de skal se på henne som uren og at noen mener at den som gifter seg med en fraskilt vil miste Guds velsignelse over sitt liv. Om renhet sier Lise:

At jeg ikke skal ha det med meg som ballast og bli sett på som tilgriset. Skilt og uaktuell. Mange er opptatt av at du skal være ren, ubrukt (Lise).

Selv om Stian selv er skilt, trekker han frem at det var vanskelig for ham å være i et forhold, der hun hadde vært gift og hadde hatt et seksuelt forhold tidligere.

Hun jeg var sammen med, hun hadde jo vært gift før. Tenker på det at du skal treffe en og tenke på henne som om hun aldri har hatt en mann før. Dette blir helt feil, for meg og for Gud. Greie å koble på og ikke ta på gamle erfaringer. Det å tørre å starte på scratch og bare få lov - hva skal jeg si? Ganske enkelt forelske seg igjen og latt Gud få gi deg noe nytt (Stian).

Røthing fant at forestillinger om renhet knyttet til seksualitet er mer aktuelt for jentene enn for guttene. Dette forklares med at det er mer alvorlig for kristne jenter å trå over samleiegrensen enn for kristne gutter (Røthing 1998:60-63). Også i mitt utvalg virker det som om normer for renhet anses som viktigere for kvinnene enn mennene. Dette kan kanskje forklare at nesten alle mennene har startet nye forhold, mens bare én kvinne har gjort det samme.

Enkelte av informantene foretar en endring i sine oppfatninger om nye parforhold i etterkant av skilsmissen. Å gifte seg med en med samme livssyn er ikke lenger like viktig. Det er imidlertid en del som fortsatt fastholder viktigheten av å finne en partner som er kristen. For de som ønsker å finne en ny ektefelle som er kristen, kan det imidlertid være vanskelig på grunn av at de har hatt tidligere seksuelle forhold. Det er en kvinne som gir uttrykk for denne redselen og den mannen som også omtaler det, gjør det i forhold til kvinner som har vært gift. Dette kan tyde på at tidligere seksuelle forhold er et større problem for kvinner enn for menn.

5.7.4 Rettferdiggjøring

En skilsmisse kan karakteriseres som et brudd på viktige livsstilsnormer, innenfor de kristne miljøene. Selv om de fleste informantene enten har startet eller ønsker å starte nye forhold, er de usikre på hva de skal mene om skilsmisse og gjengifte etter at de selv har blitt skilt, og i flere tilfeller gjør de om på sine tidligere standpunkt til dette temaet. Det

kommer klart frem at skilsmisse og gjengifte er noe som oppleves problematisk for informantene. Dette kan være noe av årsaken til at flere tilsynelatende føler behov for å rettferdiggjøre sine handlinger både overfor Gud, seg selv og sine omgivelser. Vigdis sier for eksempel:

Jeg er ikke stolt av å være skilt, men jeg så ikke noe annet valg. Går ikke tilbake uten jeg får gullskrift personlig fra Jesus på veggen. Hvis ikke går jeg aldri i verden tilbake, for jeg er så sikker på at det er rett for meg. Jeg hadde ikke overlevd lenger med det der (Vigdis).

Steinar er et eksempel på at ektefellen ville skilles, mens han var i mot det. Han gir derfor uttrykk for at han ikke har syndet i forhold til skilsmissen. Han er likevel i tvil om dette også gir ham rett til å starte et nytt forhold.

Det henger jo sammen med at det var ikke jeg som gikk, det var hun. Hadde det vært jeg som hadde gått i fra henne, så hadde jeg følt at jeg hadde syndet. (...) Men jeg føler kanskje at jeg har syndet når jeg har funnet meg ei ny ei (...) Men jeg er ikke helt sikker på om det er det at vi lever sammen uten å være gift, eller at det er det at vi i det hele tatt er sammen som er synd (Steinar).

For Lises del var det mannen som gikk fra henne. Hun forteller at gjennom hele ekteskapet var han ikke hundre prosent forpliktet til henne og familien. Hun mener da at det var han som brøt ekteskapsløftet, og ikke hun.

Tenker at jeg gav ekteskapsløftet og holdt det for min del. Det var han som ikke ville gi hele hjertet sitt (Lise).

For flere er det viktig å få frem at de følte de ikke hadde noe valg i spørsmålet om å skilles, og det er tydelig at de har et behov for å rettferdiggjøre at de er skilt. Dette skjer både ved å påpeke at ekteskapet opplevdes uutholdelig og at det var umulig å fortsette eller fordi den andre parten var fast bestemt på å gjennomføre skilsmissen. Det virker som om det var enklere for dem som ble oppfattet som uskyldige, å starte nye forhold.

5.8 Oppsummering

Negative virkninger av skilsmissen kan bli særlig store ved uenighet om separasjonen, og der den ene ektefellen betraktet seg som forlatt og uskyldig, mens den andre ble betraktet som forlater og skyldig (Moxnes 1990:232). Mine informanter har nesten alle vært uenige om separasjonen og den ene ble ofte betraktet som skyldig, mens den andre ble

betraktet som uskyldig. Bare to forteller at de var enige med partneren om å gå fra hverandre. I et av de tilfellene ble den ene parten likevel sett på som den skyldige. For det paret som var enige om å gå fra hverandre og skyldspørsmålet ikke ble trukket inn, har også de negative konsekvensene blitt færre enn for de øvrige. I de parforhold der skyld og uskyld har hatt betydning, har det også vært uenighet om separasjonen ved at den ene ville skilles, mens den andre ikke ville det. Siden dette har vært et tema for nesten alle informantene, var dette skilsmisser med mange negative konsekvenser.

Om en ble betraktet som skyldig eller uskyldig i forhold til skilsmissen, har betydning for nesten alle konsekvensene i varierende grad. Det området det tilsynelatende har hatt minst betydning, er i forhold til psykisk og fysisk helse. Det er imidlertid klart at en del av de andre konsekvensene også spiller inn for den psykiske helsen, og på den måten har spørsmålet om skyld betydning også her. Men hovedtendensen er at alle – uavhengig av skyld og uskyld – har vært plaget med emosjonelle og psykiske problemer.

De områdene der skyld og uskyld spiller en stor rolle, er i forhold til barna og det sosiale nettverket. Det var flest kvinner som tok initiativ til skilsmissen, og det var flest kvinner som fikk skylden for skilsmissen. De menn som tok initiativet til skilsmissen fikk også skylden for skilsmissen. Det er likevel vanskelig, ut fra dette utvalget, å si noe om det er sosialt kjønn, eller hvem som tok initiativet til skilsmissen, som har størst betydning. Kjønn har imidlertid betydning på enkelte andre områder. Dette gjelder det økonomiske området, der skilsmissen fikk større økonomiske konsekvenser for kvinner enn for menn. Det gjelder også hvordan menn og kvinner begrunner sine psykiske og emosjonelle vanskeligheter. Mennene viser til en vanskelig skilsmisse, mens kvinner i tillegg viser til et vanskelig ekteskap og en dominerende ektefelle.

Det er de kvinnene som forteller om grov undertrykking som også fortalte om flest negative konsekvenser. Det var imidlertid ingen av mennene som omtalte sin kone med forakt, og mennene mente heller ikke at de hadde undertrykt sine koner, men levd i likeverdige ekteskap. For informantene i min undersøkelse har skilsmissen fått store negative konsekvenser, også for dem som har levd i mer likeverdige forhold. Dette kan bero på at informantene er preget av en religiøs forpliktelse, og dette kan gjøre at konsekvensene blir store og negative uansett hvordan likeverdigheten var mellom ektefellene. Mens skilsmisse ellers i samfunnet er sosialt akseptert, kan den høye graden av negative konsekvenser tyde på at skilsmisse ikke er sosialt akseptert hos denne gruppen praktiserende kristne.

Informantene har også ambivalente tanker og følelser i forhold til skilsmissen og et eventuelt nytt ekteskap. På den ene siden mener de at Gud ønsker dem et godt liv, og at det er det viktigste. På den andre siden har de Bibelens tekster om temaet og i noen tilfeller negative holdninger fra andre kristne, som gjør det vanskelig å forsvare skilsmisse og gjengifte. Å leve i en tilstand der sterke religiøse livsstilsnormer forteller at måten de lever sine liv på ikke er riktig, vil nødvendigvis også få konsekvenser for deres trosliv. Det kommer frem at dette er problemstillinger som bringer ubehag og vanskeligheter inn i informantenes liv. I neste kapittel vil jeg se hvilke konsekvenser dette får for deres trosliv, og hvilke muligheter de har for å forholde seg til denne problemstillingen.

6 Skilsmisse, religiøs tro og tilhørighet

Aagedal og Repstad er opptatt av kristne livsstilsnormer. Aagedal (2003) ser på forholdet mellom det eksklusive og det inklusive i bedehuskulturen, og hvordan disse to lar seg kombinere. Innenfor-utenfor-premisset, som ble gjennomgått i kapittel 1, kan belyse reaksjonene fra det kristne fellesskapet, og hvilke konsekvenser disse reaksjonene får for de skilte. Repstad (1984) er opptatt av hva som skjer med informantenes tro når de bryter viktige livsstilsnormer, og hvordan det kristne miljøet reagerer på bruddet.

Jeg velger å se på venner og menighetsmiljø under ett fordi dette for en stor del overlapper i informantenes liv. Hvordan reagerte denne delen av det sosiale nettverket på at informantene skulle skilles, og hvordan opplevde informantene reaksjonene? Hvordan påvirket reaksjonene informantenes opplevelse av religiøs mening og religiøs tilhørighet? En kan også stille spørsmål om de skilte opplevde å bli stigmatisert, og hvordan en eventuell stigmatisering påvirket deres religiøse aktivitet.

6.1 Forholdet til Gud

Alle sier at de fortsatt tror og har et forhold til Gud. Den vanskeligste perioden i forhold til Gud og tro ser ut til å ha vært rundt selve separasjonstidspunktet. Noen har hatt sterke samvittighetskvaler overfor Gud, men det er også en del som har funnet styrke og trøst nettopp i sitt gudsforhold og i sin tro. De har sett på Gud som en støtte og ressurs for dem i en vanskelig situasjon.

Jeg kom til å møte problem og vanskeligheter, men Gud skal være med meg i det som skjer (Lise).

Mitt i alt mitt kaos så på en måte var Jesus det eneste jeg hadde. Jeg mistet alt (Vigdis).

Rundt separasjonstidspunktet forteller noen at de følte sinne overfor Gud fordi de mente at han ikke hjalp dem.

Det er et litt merkelig paradoks for på den ene siden følte jeg at jeg kom nærmere Gud, fordi at jeg bad veldig mye. Samtidig så følte jeg vel at jeg bebreida Gud en del fordi at Han svarte jo ikke når jeg bad (Steinar).

De som forteller om sinne overfor Gud, sier imidlertid at de opplevde at de fikk et godt gudsforhold etterhvert. Informantenes tro og gudsforhold synes stort sett å ha vært en styrke og en hjelp. Noen av de som ble betraktet som ”skyldige” har imidlertid hatt stort behov for å be Gud om tilgivelse, men forteller at de etterhvert følte seg tilgitt av Gud. Noen av dem som både av seg selv og av andre ble oppfattet som ”uskyldige”, påpeker at Gud ikke liker skilsmisse og at skilsmisse er synd. De mente likevel at de ikke hadde gjort noe galt – det var det ektefellen som hadde gjort. Dersom de føler at de ikke har gjort noe galt overfor Gud, er det kanskje lettere å søke trøst og styrke hos Gud. Felles for alle er at de på intervjudispunktet gav uttrykk for at de hadde et bedre forhold til Gud enn de hadde mens de var gift.

6.2 *Brudd på livsstilsnormer og omtolkning*

Repstad (1984) skisserer ulike reaksjoner hos dem som bryter livsstilsnormer i kristne miljøer. Denne prosessen har ulike stadium som han kaller ”bot”, ”selvstempling”, ”omtolkning innenfor” og ”omtolkning utenfor”. Normer for ekteskap og skilsmisse kan sies å være livsstilsnormer.

6.2.1 ”Bot”

Repstad fant i sin undersøkelse, av folk som forlot religiøse miljøer, at de først gikk igjennom et stadium som karakteriseres ved anger, bot og omvendelse. Problemet er her å *falle* i synd. Å falle i synd vil si at de ser på det som har skjedd som et problematisk, men enkeltstående avvik og tar avstand fra det (Repstad 1984:81). Noen av informantene så på skilsmissen som å falle i synd. Skilsmissen var vanskelig i forhold til deres tro, men de mener det var en enkeltstående hendelse. De kan derfor ta avstand fra det og vende om fra sin tidligere adferd, som dette sitatet illustrerer:

I forhold til Gud så synes jeg ikke det har vært vanskelig (...) Når du har gjort deg ferdig med det som er galt, eller det som ble feil, og gjort opp for synden, så lar han deg begynne på'n igjen og fortsette (Egil).

Enkelte håpet den første perioden etter separasjonen at ekteskapet kunne bli bra igjen, og at de kunne gå tilbake til den tidligere ektefellen. Hilde forteller at både hun og det kristne miljøet ønsket dette: ”Jeg håpet, som de, at ting skulle bli bra igjen, bli normalt og at ting kunne repareres, veldig lenge”. Om hun og eksmannen hadde gått tilbake til ekteskapet, ville det være lettere å oppfatte avviket som å falle i synd, fordi det da ikke

ville være en vedvarende situasjon. Dermed synes det også å være enklere for miljøet å akseptere det som hadde hendt, og beholde dem innenfor fellesskapet. Det ble også lettere for miljøet å se på skilsmissen på denne måten dersom vedkommende ble oppfattet som den uskyldige part.

Det å havne utenfor var en potensiell trussel for informantene. Dette fremkommer blant annet ved at de var engstelige for hvordan enkelte i deres sosiale miljø vil reagere på skilsmissen.

Så jeg følte at hvis jeg gikk ut av ekteskapet, så ville jeg miste viktige folk og ville få de i mot meg (Hilde).

Noen fikk imidlertid støtte, spesielt i starten: ”Vi ber for dere. Veldig omsorg første par ukene. Masse telefoner og brev, forbønn og støtte” (Vigdis). At enkelte i starten fikk støtte kan tyde på at det kristne miljøet på det tidspunktet fortsatt håpet at det likevel ikke skulle bli skilsmisse, og informantene fortsatt kunne være innenfor. Når situasjonen likevel ble vedvarende, har de fleste følt et sterkt behov for å gjøre opp for seg overfor Gud og få tilgivelse for skilsmissen, som i deres øyne er synd. Det har vært viktig å vende seg fra det de tidligere hadde gjort galt, angre og gjøre bot.

Måtte straffe meg selv for at jeg hadde vært så fæl. Jeg fortjente ikke noe godt, og det var nesten sånn at jeg skulle ønske at Gud hadde kommet og slått meg eller noe sånt noen ganger. Sånn at det kunne svi litt (Hilde).

Jeg var mye sammen med Gud og snakket med Gud og fikk mye ord og sanne ting som var veldig godt for meg i den perioden der. Fikk se ting som ikke var som de skulle være. Ting som jeg kjente at jeg bare måtte gjøre opp. Og det tok jeg da og snakket med Ham med (...) Og ba om tilgivelse for det (Stian).

Noen av de skilte har imidlertid problemer med å se på skilsmissen som en enkeltstående hendelse der de faller i synd. De oppfatter det mer som en tilstand de lever i.

6.2.2 ”Selvstempling”

”Selvstempling” handler om å *leve* i synd. Det betyr at normavviket ikke lenger er en enkeltstående eller sporadisk hendelse, men en del av livsmønsteret. Ens selvforståelse som kristen, og tilknytningen til menighetslivet, blir mer kritisk. En føler seg gjerne uverdigg til å regne seg som kristen, men holder forstatt kristendommen for å være kognitiv sann (Repstad 1984:81-82). Det uopprettelige ved skilsmissen, og at de føler den er

utilgivelig, gjør at de skilte kan føle at de lever i synd. De kan ikke ta avstand fra skilsmissen fordi det innebærer å gå tilbake til den tidligere ektefellen.

Jeg har begått en synd. Jeg er lei meg for det, men jeg vil ikke gå tilbake. Ser ikke at jeg skal greie det (Vigdis).

Når de ikke ønsker å gå tilbake, blir det vanskelig å angre og gjøre om beslutningen. Problemet for de skilte blir at selv om de ber om tilgivelse, kan de ikke vende seg om fra synden, som er skilsmissen, fordi det ville innebære å gå tilbake til den tidligere ektefellen. Da blir det også vanskelig å oppfatte skilsmissen som å falle i synd, men heller at de lever i synd. Skilsmissen er noe de ikke kan gjøre om.

For å sette det litt på spissen så har jeg tenkt sånn: o.k, hvis man dreper en person så kan man si unnskyld, jeg mente det ikke, tilgi meg. Kanskje ikke til den personen da, men å gjøre opp. Men når en skiller seg så velger man å skille seg og en vil ikke gjøre opp. Man er alltid skilt, man får ikke si unnskyld, jeg vil ikke være skilt, for da er man tilbake igjen. Så man må stå for det og er skilt, evig skilt. Og det er av synd i forhold til Bibelen (Vigdis).

Selvstemplingsposisjonen er en konfliktfylt posisjon å være i, og den innebærer ofte mye dårlig samvittighet (Repstad 1984:82).

Og så har jeg følt at jeg har måttet be mye om tilgivelse, og det har jeg også gjort (...) Det er vel sånn at en føler en har gjort en utilgivelig synd (Kristin).

Noen gir imidlertid uttrykk for at de føler det har vært lettere å få tilgivelse fra Gud enn fra mennesker.

Det har aldri vært noe problem med Gud, men det er alle disse kristne som skal egentlig være Guds røst, det er jo de som det har vært vanskelig overfor føler jeg (Egil).

Det virker som om miljøet ser på skilsmissen på den måten at de skilte lever i synd, og derfor havner noen av de skilte utenfor fellesskapet. Det er når avviket blir en del av livsmønsteret, at det blir vanskelig for miljøet å akseptere det. At enkelte mener de skilte lever i synd gjør at de mener de skilte hører til i den ytre sonen – sonen for det umoralske og verdslige. Den eksklusive indre sonen for de troende eller omvendte og den ytre sonen lar seg ikke kombinere (Agedal 2003:90).

6.2.3 "Omtolkning innenfor"

På grunn av at selvstemplingsposisjonen er en konfliktfylt posisjon å være i, skjer det ofte en omtolkning. "Omtolkning innenfor" skjer ved at det religiøse fortolkningssystemet justeres slik at det blir mer liberalt på de aktuelle punkter, mens hovedinnholdet ikke endres (Repstad 1984:82). Fra å være full av tvil om riktigheten av å skille seg, og om de kan forsvare det i forhold til deres religiøse livssyn, kommer de fleste frem til at skilsmissen var uungåelig og at det var riktig for dem.

Hos noen kommer imidlertid et mer ambivalent forhold frem. Kristin har hatt et stort behov for å be om tilgivelse, men gir uttrykk for at også hun kan være tilgitt og at det er plass for henne hos Gud.

Og så har jeg følt at jeg har måttet be mye om tilgivelse, og det har jeg også gjort et par år etter separasjonen. Det er rom for mye i Guds familie. Sånn tenker jeg nå (Kristin).

Av de som kunne se på seg selv som uskyldig, og av andre ble sett på som uskyldig, virker det ikke som om omtolkning av skilsmissen er like vesentlig. De møter likevel på det i forhold til gjengifte, og her foretar også de en omtolkning. Lise sier at "hvis jeg traff en som jeg likte, så hadde jeg ikke brydd meg så mye. Hadde funnet bibelvers som hadde slått det i hjel". Som vist i kapitlet om gjengifte syntes nesten alle informantene at nye parforhold og gjengifte ikke var noe problem. Bare én var usikker på riktigheten av nye parforhold og gjengifte, men vedkommende hadde likevel startet et samboerforhold.

Alle føler etterhvert at skilsmissen er gjort opp overfor Gud, og dette er stort sett ikke noe som plager dem i deres personlige gudsforhold. De har omtolket skilsmissen fra å være noe som var synd og en umulighet, til å bli akseptabelt. For de fleste endres ikke hovedinnholdet i det religiøse fortolkningssystemet, men noen har etterhvert hatt en utvikling i den retning. Dette vil jeg komme tilbake til under avsnittet "omtolkning utenfor".

6.2.3.1 Fellesskapets reaksjoner

Repstad (1984:82) påpeker at fortsatt deltakelse i det religiøse miljøet blant annet beror på hvordan betydningsfulle andre i dette miljøet reagerer på omtolkningen. Måten de skilte har blitt møtt av sitt kristne miljø i forbindelse med skilsmissen og omtolkning i synet på skilsmisse, har variert. Enkelte møtte noe støtte, men de kan også fortelle om det motsatte. De fleste opplevde kritikk og mangel på støtte i skilsmissesituasjonen.

Den mest vanlige reaksjonen fra miljøet var sladder og baksnakking. Dette opplevdes svært sårende for informantene, og det er ikke tvil om at dette har lagt en ekstra byrde til en allerede vanskelig situasjon. Flere av de skilte er oppgitt over at trosfellene ikke kom direkte til dem.

Jeg følte meg skikkelig beglodd. Folk var veldig feige. Det var veldig få som turte å komme bort til meg og spørre om det som hadde skjedd. De snakket med hverandre og ikke med meg eller Bernt (...) Jeg kutta ut ganske fort. Jeg var på et par møter, men jeg opplevde at det var en person som satt lenger fremme og så på meg hele møtet (Siri).

Enkelte opplevde også direkte trusler og verbale angrep.

Det var han som flyttet ut, og så bestemte han seg for å flytte inn igjen. Jeg ville ikke det. Og da ble det himmel og jord i bevegelse. Til slutt turte jeg ikke gå ut av dørene altså, for jeg fikk jo brev og telefoner. Folk var jo sinte på meg og hvordan i all verden kunne jeg, kristne mennesket, holde på sånn, og måtte gi en sjanse (Vigdis).

De fleste har blitt møtt med negative reaksjoner, og svært få har blitt møtt med uforbeholden støtte. Det er en tendens til at de som ble sett på som uskyldige, har fått mer støtte og forståelse enn andre. De som ble sett på som skyldige og initiativtakere til skilsmissen, har blitt møtt med sterkere negative reaksjoner enn andre. Det er også en tendens til at miljøet vektlegger villigheten av å jobbe for ekteskapet for å kunne akseptere skilsmissen.

De sterke reaksjonene fra miljøet har også fått konsekvenser for hvem og hvilke grupper informantenes nåværende sosiale nettverk består av.

6.2.3.2 Tap av venner og menighet?

De fleste forteller at de har mistet de vennene som var nærmest tilknyttet den tidligere ektefellen. Moxnes (1990:219) finner at flere mistet omgangskretsen fordi den "tilhørte" eller "fulgte" ektefellen da de ble separert. Hun finner også at hvem det var mest synd på, eller hvem som ble definert som den "skyldige", var avgjørende for hvem vennene "fulgte". I mitt materiale er det også en tendens til at de som ble sett på som skyldige mister større deler av det sosiale nettverket, enn de uskyldige. Steinar er en av de få som sier at han har beholdt de fleste av sine venner og deres felles venner. En grunn til det kan være at han av vennene ble sett på som den uskyldige parten i skilsmissen. Egil mener at det at han ble sett på som den skyldige, på grunn av utroskap, hadde betydning for hans forhold til venner og menighet etter separasjon og skilsmisse.

Jeg trakk meg unna og opplevde at ingen var interessert i å holde noen kontakt i det hele tatt (...) jeg har ingen venner fra den tida (...) Når sånt skjer, så ser ofte folk bare det fysiske. Og det var jo en tragisk slutt selvfølgelig, men ingen klarte å sette inn dette i et perspektiv på et ti års forhold som ikke hadde fungert. Og derfor så ble det liksom bare den siste bomben som alle fokuserte på (Egil).

Det mest vanlige blant informantene er enten at de har beholdt de nærmeste vennene, eller at de ikke har kontakt med noen fra den tiden de var gift.

Jeg følte jo at jeg mistet veldig mye. Beholdt noen venninner (...) men bortsett fra det så har jeg ikke noe forhold til noen (Siri).

Skilsmissen fikk også konsekvenser for informantenes menighetstilhørighet. Enkelte trakk seg helt ut fra menigheten, noen går sporadisk i en eller flere menigheter, mens noen av informantene fortstatt er aktive i menighetssammenheng. Bare én er fortsatt aktiv i den samme forsamlingen hun var medlem av ved separasjonstidspunktet. At så få fortsetter i den samme forsamlingen synes å være på grunn av at de fikk et problematisk forhold til den i forbindelse med skilsmissen. For de som ikke er med i en menighet, eller bare går sporadisk i en eller flere forskjellige menigheter, er også grunnen at de er skuffet over hvordan reaksjonene var på at de skilte seg.

Jeg opplevde så mye tøft i forbindelse med det at jeg føler jeg ikke kunne fortsette i samme virksomhet lenger (...) Det er ingen som er dårligere til å behandle sånne situasjoner enn de kristne, enn menighetene. Så vi (Egil og den nye ektefellen) har gått ut av den sammenhengen som vi har stått i. Vi har ikke meldt oss inn noen annen plass. Vi har gått litt her og der, men ikke noe fast (Egil).

En mulighet, som noen av de skilte benytter seg av, er å gå over til en annen menighet der de får aksept. Vigdis byttet for eksempel menighet da hun opplevde at enkelte av trosfellene stilte spørsmål ved om hun virkelig var en kristen og ”hadde Jesus i hjertet”.

Han (eksmannen) fikk foreldrene med på det, og de gikk fram i menigheten og bad om at Vigdis måtte få Jesus i hjertet, for hun var så hard og ville ikke ha tilbake Morten stakker (Vigdis).

De stilte dermed også spørsmål ved om hun virkelig var en av dem, og om hun virkelig hørte til innenfor deres kristne fellesskapet.

Som vist i kapittel 1 kan Douglas' (1992) innenfor-utenfor-prinsipp være nyttig for å forstå de religiøse konsekvensene av skilsmissen for informantene. Det skarpe skillet

mellom de ufrelste og de frelste, mellom de som er innenfor og de som er utenfor, er svært viktig. Dette skillet blir for en stor del opprettholdt ved normer for livsstil (Aagedal 2003:331). Med sine handlinger bryter informantene med det som har vært normen og regelen: en skal ikke skille seg. Det blir ny debatt og strid der informantene mener en kan skille seg, mens andre fortsatt mener dette er galt. Enten må de skilte bli plassert utenfor, eller så må det kristne miljøet redefinere sine grenser og akseptere de skilte som tilhørende den indre sonen. At de fleste fikk liten støtte fra sitt kristne miljø kan tyde på at motkrefter ble mobilisert for å hindre at de skilte og/eller deres handlinger skulle kunne aksepteres i den indre sonen. En kan se dette som et forsøk på å beskytte fellesskapet fra utviskelse av skillet mellom "verden" og dem selv, en strategi for å få gjenopprettet skillet mellom dem som er utenfor og dem som er innenfor. Et perspektiv på dette er at de skilte dermed avviker fra kollektivet, og støtter de "onde". Kollektivet opprettholder sine grenser ved at skilsmisse oppfattes som umoralske og i mot kollektivet. Dermed er grensene på nytt definert. Ved å regne de skilte blant de onde vil det øke kostnadene for dem som tenker på å gjøre det samme. At så få fortsetter i samme menighet kan tyde på at de taper fraksjonsstriden. Dermed slutter de å delta eller finner en annen forsamling som godtar dem, eller som ikke kjenner til, at de er skilt.

Ifølge Goffman (1975:14) har den stigmatiserte en egenskap som er mindre ønskelig, og som skiller ham eller henne fra andre personer som tilhører den kategori de blir plassert i. De som har et stigma, kan føle at de ikke er berettiget til et fellesskap med de "normale" fordi de avviker fra forventningene. For de kristne i dette utvalget er det tydelig at skilsmissen medførte stigmatisering. Ved skilsmissen avvek de fra kategorien praktiserende kristne. Det kristne miljøet stilte ofte spørsmål ved de skiltes karakter og person. Flere forteller at de ikke lenger ble behandlet på samme måte som før skilsmissen, og at de opplevde at andre kristne ikke lenger hadde tillit til dem. Stigmatisering danner utgangspunktet for diskriminering der en begrenser den stigmatisertes utfoldelsesmuligheter. Denne diskrimineringen er ikke alltid tilsiktet, men er like fullt svært effektiv. Diskrimineringen begrenser de skiltes mulighet til å delta i kristne forsamlinger. Dette kan skje ved at de rett og slett ikke deltar. Om de deltar, er flere av de skilte redd for å være for aktive og synlige. De må ikke stikke seg fram på noen måte. Ifølge Goffman krever "en god tilpasning" at:

(...) den stigmatiserte glad og ubesværet aksepterer sig selv som i alt væsentlig normal, mens han samtidig frivilligt undgår de situationer, som ville gøre det vanskelig for normale at hykle for ham ved fortsat at lade, som om de aksepterer ham på samme måde (Goffman 1975:153).

Vigdis sluttet i jobben hun hadde i menigheten hun tilhørte. Hun visste at hun mest sannsynlig ikke kunne beholde den om hun skilte seg. Hun unngikk frivillig situasjonen for å ikke gjøre det vanskelig for trosfellesskapet som eventuelt ville ha sagt henne opp. Det ville vært vanskelig for dem å late som om de aksepterte henne på samme måte. Det kan være at en del av de skilte kristne holder seg unna andre praktiserende kristne så disse skal slippe å bli konfrontert med deres stigma.

En del av informantene var engstelige for hvordan nye bekjenskaper i kristne miljø ville reagere på at de var skilt. Goffman påpeker at kontroll med identitetsinformasjonen er svært viktig i forbindelse med relasjoner til andre mennesker. For å opprette en slik relasjon er det nødvendig å tilbringe en del tid sammen og utveksle en viss mengde intime opplysninger. Jo mer tid de tilbringer sammen, jo større er risikoen for at den andre får tilgang til miskrediterende informasjon om ham eller henne (Goffman 1975:113). Dette kan være en forklaring på hvorfor ikke flere av de skilte kristne begynner i andre menigheter enn de gikk i tidligere. Der dette forutsetter en nær relasjon, kan de være engstelige for at miskrediterende informasjon om dem skal komme frem, og de er engstelige for hvordan andre vil reagere på informasjonen om at de er skilt. Noen av de som fortsetter i en menighet, fast eller sporadisk, velger menigheter som har svært mange medlemmer. Der kan de forsvinne i mengden og det er mindre sannsynlig at andre får tak i miskrediterende informasjon om dem. De oppsøker da statskirken, frikirkelige karismatiske forsamlinger eller bedehus.

Det virker imidlertid som om noen av informantene vant striden om synet på skilsmissen. Disse er fortsatt innenfor, får sympati og forståelse og unngår stigmatisering. Dette ser ut til å være de som får medhold i at det var den andre parten i ekteskapet som var skyld i skilsmissen. Det er en tendens til at de som ble oppfattet som uskyldige har blitt møtt med støtte og forståelse, og de er stort sett aktive i menighetssammenheng i dag. De som ble oppfattet som skyldige, har blitt møtt med sanksjoner og er lite aktive. Steinar forklarer det at han fikk støtte fra menigheten, og ikke mistet noen av sine egne venner, med at han ble sett på som uskyldig og at de visste at han hadde vært villig til å jobbe med forholdet.

Det var tydelig at hun var den som hadde gått fra meg. Og så møtte jeg en veldig støtte i fra menigheten vår, mens hun i ettertid har fortalt meg at hun synes det var vanskelig å gå i menigheten fordi hun opplevde det som at i menigheten var hun den som såra (Steinar).

Har miljøet en viss forståelse for at det ble samlivsbrudd, og de kan forstå den som tok initiativet til skilsmissen, kan en bli møtt med sympati. Skilsmissen får da ikke så store konsekvenser for det sosiale nettverket. Bare Karin og Steinar har opplevd uforbeholden støtte, akspekt og respekt fra venner og forsamling. De ble heller ikke plassert utenfor, men opprettholdt sin status som ”gode kristne”. Steinar ble sett på som uskyldig, og dette har nok virket til at han fikk støtte fra sitt kristne miljø. Karin var imidlertid den som tok initiativ til skilsmissen. Til tross for det opplevde hun støtte. Felles for de to er at det virker som om miljøet forstod at det ikke var noe mer informantene kunne gjøre og at de hadde forsøkt, eller var villige til å forsøke, alle andre muligheter enn skilsmisse. Det kan være at de på denne måten vinner fraksjonsstriden om aksept av skilsmisse og unngår å havne utenfor fellesskapet. En del av de som taper fraksjonsstriden, blir mindre opptatt av å leve slik de kristne livsstilsnormene sier de skal. De har foretatt en ”omtolkning utenfor”.

6.2.4 ”Omtolkning utenfor”

Ved ”omtolkning utenfor” oppfattes bruddet med normene til det religiøse samfunn som uforenelig med dette samfunnets religiøse syn. Konsekvensen blir at de fraskilte stiller spørsmål ved store deler av dette synet. Hvordan de oppfatter dette kan være påvirket av hvordan andre så på saken. På grunn av et ønske om å være konsistent i ideologi og livsførsel, kan dette føre til at referanserammen omtolkes. Innenfor rammen av dette nye fortolkningssystemet blir det som opprinnelig ble oppfattet som et brudd, omtolket til en naturlig og forsvarlig handling (Repstad 1984:82).

Enkelte har foretatt en slik omtolkning. Likevel fortsetter de å tro og regner seg som kristne, men de praktiserer ikke sin religion på samme måte som før. Omtolkning er spesielt tydelig der de har blitt møtt med stempling, og der de syntes det har vært problematisk å fortsette i forsamlingen etter skilsmissen. De fleste som har gått gjennom stadiet med omtolkning og legitimering plages ikke lenger med dårlig samvittighet i forhold til religionen.

Faktisk føler jeg meg mer som en rett kristen nå enn jeg har gjort før. Jeg kan leve mer i en oppgjort nåtid med ting og tang. Og det synes jeg er fint. Og det tror jeg faktisk enkelte misunner meg også, for jeg lever ikke i en dårlig samvittighetstilværesle lenger, og det synes jeg er behagelig (Jan).

Ikke alle som har forsonet seg med skilsmissen gir uttrykk for å ha omtolket sitt valg. Dette gjelder særlig de som ser på seg selv som uskyldige i forhold til skilsmissen. De har dermed kanskje ikke like stort behov for omtolkning fordi de, i tillegg til at de møtte større aksept fra sitt kristne miljø, føler de egentlig ikke har brutt noen livsstilsnormer. Andre som har omtolket skilsmissen, har også omtolket flere livsstilsnormer.

6.2.4.1 Livsstil og individualisering

De skilte i min undersøkelse kan deles inn i tre grupper. Den ene gruppen har fortsatt tilhørighet og er opptatt av å oppfylle normene for riktig livsstil. Den andre gruppen har litt tilhørighet og lever fortsatt slik det kristne miljøet forventer. Den tredje gruppen har svært lav eller ingen tilhørighet, og lever et liv der de ikke lenger er så opptatt av de kristne livsstilsnormene.

I møte med det kristne miljøet opplever de skilte ulike reaksjoner. Noen godtar skilsmissen og omtolkningen, og aksepterer dem i den indre sonen. Andre aksepterer ikke dette, og mener de skilte tilhører den ytre sonen. Den indre sonen og den ytre sonen kan ikke kombineres. Den indre sonen er det bare de omvendte eller troende som tilhører. Den ytre sonen er sonen for det verdslige og umoralske. En kristen livsstil utelukker visse handlinger og aktiviteter, og det er viktig hvordan en drar grensene i forhold til det ”verdslige livet”. Samtidig er det en tendens til individualisering som myker opp de tidligere så viktige skillelinjene (Aagedal 2003). En kan stille spørsmål om de skilte kristnes alternativ eller omtolkning, ikke blir godtatt av deres kristne miljø, eller om det er de skilte som ikke kan godta de andres syn.

Flere av informantene er ikke lenger aktive deltakere i et kristent fellesskap. Dette kan tyde på at de skilte har gått utenfor grensene for akseptabel livsstil og blir regnet som deltakere av det ”verdslige livet”. Dermed havner de i den ytre sonen. De som blir sett på som frafalt eller utenfor, er de som tar opp en mer verdslig livsstil generelt, der de har et annet forhold til for eksempel alkohol og sex enn det det kristne miljøet mener er riktig for en som skal være innenfor, noe dette sitatet illustrerer:

Ekskludering. Han kan vi ikke spørre om å bli med på det fordi at han er jo skilt, og han har gjort ditt, og han har gjort datt. Han gjør sånn og sånn enda. Det gjelder både sosiale og kristne ting. Tørr ikke spørre om å gå inn på en nattverdsgudstjeneste for eksempel (...) de føler at det ikke er naturlig å ha kontakt med meg kanskje. På grunn av både livsstil og skilsmissen (Jan).

Det at informantene forteller at de beholdt sin tro, og at de fleste etterhvert kom frem til at skilsmisse var akseptabelt i deres situasjon, tyder på at det var mangel på aksept fra det kristne miljøet som gjorde at fortsatt tilhørighet til det kristne fellesskapet ble vanskelig. Det er en tendens til at de skilte gir uttrykk for at de føler seg plassert utenfor og i den ytre sonen av miljøet i forbindelse med skilsmissen. Det kommer likevel frem at enkelte selv har valgt dette, som en følge av at deres tro og religiøse praksis har blitt mer individualistisk. Flere forteller at det ikke lenger betyr så mye hva andre mener, men at de heller ønsker å finne ut av livsstilsvalg og tro på egen hånd.

Agedal påpeker at det har skjedd en utvikling der sonenes grenser ikke lenger er så tydelige. Dette skjer blant annet ved at livsstilsnormene er i endring eller i oppløsning. I tråd med samfunnsutviklingen ellers, er økende individualisme et utviklingstrekk en ser i den moderne bedehusreligiøsiteten. Dette får konsekvenser for trosspørsmål, men også ved at menigheten som sosialiseringsarena svekkes. En vil selv ”finne sin egen veg i forhold til det heilage” (Agedal 2003:434-435). Om en ikke møter respekt for dette, og for den enkeltes trosoppfatninger og religiøse erfaringer og opplevelser, reagerer en negativt (Agedal 2003:434-435).

Blant informantene er det de som har høyest utdanning og som har flyttet til større byer, som har lav eller ingen tilhørighet. Den økende individualiseringen kan være grunnen til at de skilte ønsker å beholde sin tro og klarer det. De finner sin egen måte å tro på. De fleste har hatt et oppgjør med sin tro, og mener at andre ikke kan fortelle dem hvordan og hva de skal tro. Karin er et eksempel på en som fortsetter i en forsamling og fikk støtte og aksept fra den, men som også kan sies å ha vært gjennom en individualiserende prosess. Hun følte at hun, som voksen, måtte ta et oppgjør fordi hun opplevde at hun bare levde etter normer og regler som ikke var hennes. Hun syntes dette fikk svært positiv virkning for hennes tro.

Det var da det virkelig tok av, da jeg tok et oppgjør med meg selv og med troen min. Altså med ståpunktet jeg hadde. Jeg bare følte at nå må jeg få mer av meg selv i dette her; egne tanker, egne meninger, egne følelser. Og jeg opplevde utrolig sterke ting åndelig sett i lang tid etterpå (Karin).

Om ikke alle andre aksepterer at de er innenfor, er ikke det nødvendigvis avgjørende for hvordan de oppfatter seg selv og sin ”kristne status”. De er ikke lenger lenger styrt av hva andre mener om dem og deres forhold til Gud.

At en ikke lenger trenger å ha en sterk tilhørighet for å bevise sin tro kan også føre til at det er lettere å trekke seg ut av en forsamling. Tro og tilhørighet er ikke lenger to

sider av samme sak. Troen blir mer personlig. Som Jan sier: ”For en tro er jo en personlig ting, en intim ting. Den ønsker jeg å ta godt vare på”. Troen vises ikke lenger ved å følge livsstilsnormene, som tidligere var så avgjørende. At troen blir mer privat og at de ikke er så opptatt av riktig og galt lenger, tyder på at de er preget av religiøs individualisme.

Så jeg føler at jeg har kastet av meg noe av at det må være sånn eller må være sånn, og gjør det jeg har lyst til (Egil).

En mer individualistisk tro kan altså føre til at den religiøse ikke lenger er opptatt av hva andre mener om deres tro og livsførsel. Det virker som om dette enten fører til at de slutter å gå i en forsamling eller fortsetter i en forsamling, men uten å bry seg om hva andre i forsamlingen måtte mene. Om personen slutter, får dette imidlertid ikke konsekvenser for troen. Individualiseringen kan gjøre at de skilte selv velger å holde seg borte fra fellesskapene. De vil selv definere sin tro, og hva andre mener om hvordan de tror og lever tillegges mindre vekt.

Det var noe med gleden i å oppdage at jeg kan ta det steget nå. Kanskje masse folk vil reagere på det, men jeg kan stå for det. Jeg har faktisk ønsker selv. Jeg har meninger og kan stå for dem (Hilde).

Dette kan likevel føre til at en blir møtt med manglende aksept for en annerledes livsstil, men det er ikke noe en trenger å ta hensyn til. De skilte er preget av samfunnsutviklingen ellers, og er trygge på at de kan tro på sin egen måte og skape sitt eget trosliv. At andre mener de tar feil trenger ikke å ha noen betydning for dem. For enkelte er det likevel tydelig at de ikke er så aktive i menighetslivet fordi de ikke møter aksept og respekt for sine valg.

En del av de skilte har en underliggende sårhet som kan tyde på at det ikke bare er den individualiserende trenden som gjør at de ikke lenger er aktive i menighetssammenheng, men reaksjoner som har sammenheng med skilsmissen.

Men jeg våkna veldig da jeg så reaksjonene i det kristne miljøet. Så nesten litt ned på dem i en periode. Hvor naive og trangsynte dere er. Og sur på det kristne miljøet (...) Liksom de står der etter en fredagskveld og jeg bare: ha! Glad jeg er ferdig med den tida tenker jeg da. Og blir litt nedlatende. Det er kanskje en måte å overleve på. Altså det at jeg har følt meg så tråkka på av dem. Jeg må hevde meg litt (Siri).

En grunn til at de skilte blir mindre aktive kan være at de ikke ønsker å tilhøre en gruppe der de oppfatter det slik at de andre mener de har et stigma. Ifølge Goffman (1975) lærer den stigmatiserte både de ”normales” synspunkt, og at de selv ikke oppfyller

betingelsene for å kunne kalles normal. En av måtene informantene håndterer dette på, er at de trekker seg bort fra andre praktiserende kristne. De orker ikke, eller ønsker ikke, å være sammen med mennesker som mener de har et stigma. Andre aksepterer ikke at de har et stigma. De fleste av de som trekker seg bort fra menigheten, er de som ikke aksepterer dette. En del av de skilte ble etterhvert svært kritiske til andre kristne og det kristne fellesskapet de hadde tilhørt. Etterhvert mente de at det var de andre som tok feil i skilsmissspørsmålet. De syntes ikke lenger de selv hadde gjort noe galt, og angret ikke på at de hadde skilt seg. Dette gjelder spesielt de som har forandret seg i individualiserende retning og som har foretatt en omtolkning. De som fortsetter å være aktive i menigheten, arbeider også mye mer med å gjøre bot for å vise at de fortsatt er til å stole på og er gode kristne. Det virker som om de som fortsetter i fellesskapet, er svært opptatt av å "leve riktig". På den måten håper de kanskje at de etterhvert kan kvitte seg med sitt stigma og overbevise fellesskapet om at de fortsatt er en av dem og ikke bør bli plassert utenfor.

6.3 Oppsummering

Store deler av informantenes kristne miljø har altså problemer med å akseptere skilsmissen og en eventuell omtolkning. Reaksjonene og sanksjonene fra informantenes trosfeller tyder på at livsstilsnormene fortsatt er viktige for opprettholdelsen av skillet mellom de frelste og de ufrelste. Noen av informantene i denne studien har imidlertid hatt en utvikling der deres tro og religiøse praksis har blitt mer preget av religiøs individualisme. De er opptatt av at de selv skal kunne bestemme hva og hvordan de vil tro. Dermed blir det også lettere for informantene å beholde sin tro. Alle disse informantene bevarer sin tro, mens menighetstilhørigheten for de fleste svekkes. Tilhørigheten svekkes på grunn av reaksjonene fra det kristne fellesskapet på skilsmissen og egen omtolkning. Den blir også svekket gjennom trosfellers stigmatisering eller den fraskiltes individualisering og for noen en livsstil som på flere områder bryter med kristne livsstilsnormer. De skilte kan omtolke sin tro, men tilhørigheten er avhengig av reaksjonene fra miljøet. Møter en ikke aksept, svekkes som oftest tilhørigheten. Troen derimot er personlig og individualistisk, og dermed trenger en ikke lenger aksept for sin tro. Omvendelseskristendommens iboende individualisme blir det som svekker tilhørigheten. Individualiseringsprosesser fortsetter å trekke dem bort fra de tradisjonelle bånd. De få som fortsetter å ha den samme tilhørighet, eller til og med får økt tilhørighet, ble møtt med støtte og aksept av skilsmissen og en

eventuell individualisering. Det virker som om det var lettere å få aksept og støtte for dem som ble sett på som den uskyldige part.

7 Avslutning

Det virker som om det var sterke normer mot skilsmisse i deler av informantenes kristne miljø. De fleste mente at trosfellene så på ekteskap og familie som en forpliktelse som skulle opprettholdes uavhengig av om kjærligheten var til stede eller ikke. Skilsmisse ble betraktet som synd og et avvik.

Informantene var betraktelig yngre enn gjennomsnittsalderen for ekteskapsinngåelse i Norge. Dette hadde sammenheng med normer for seksualliv i deres kristne miljø som sa at seksuelt samliv tilhørte ekteskapet. Et ønske om et seksualliv eller dårlig samvittighet fordi de hadde et seksualliv før de var gift, eller graviditet og felles barn var noen av grunnene informantene hadde for å gifte seg. De fleste forteller om press om å gifte seg enten fra miljøet eller kjæresten. Dette presset kunne oppleves selv om en var glad i partneren. Det var imidlertid noen som fortalte at det ikke var kjærlighet som gjorde at de giftet seg, men graviditet og/eller at de hadde barn sammen. Det var ikke kjønnsforskjeller i verken grunner for å gifte seg, eller om en hadde følt seg presset til ekteskap. Selv om partnerne på mange måter var like, er det flere som i ettertid mener de var for forskjellige og at dette var en grunn til at de aldri burde ha giftet seg.

Til tross for at flere av informantene oppfattet kjærligheten som en plikt, var det flere som ikke klarte å opprettholde denne forpliktelsen. Informantene sier blant annet at mangel på kjærlighet, enten fra den enes eller begges side og/eller at de var for ulike, gjorde at ekteskapet ble oppløst. Det er en tendens i dette materialet til at ulikhet og mangel på likeverd gjorde at kjærligheten ble borte. I kjærestefasen var det mange likheter mellom partnerne. Denne likheten ble etterhvert til ulikhet. Det var kvinnene som hadde hovedansvaret for hus og barn etter at de ble foreldre. For familier uten barn var det større likedeling. En mulig tolkning av at likheten snur til ulikhet, er ulikheten i arbeidsdelingen. Det virker som om denne ulikheten førte til at følelsen av likeverd ble redusert, og husholdsorganiseringen har betydning for kjærlighetsforholdet og tilfredshet med ektefellerelasjonen. Det var hos de som hadde en tilnærmet lik fordeling av husholdsoppgavene, at kjærligheten hadde de beste vilkår og tilfredsheten med ektefellerelasjonen var størst. Jo større ulikheten i arbeidsdelingen var, jo større ulikhet og ulikeverd har det vært i forholdet mellom ektefellene. Likhet og likeverd var minst i de hushold som hadde en tradisjonell organisering av arbeidsdelingen, og størst i de hushold

som hadde en tilnærmet lik fordeling av arbeidsoppgavene. Det virker også som om ulikheten ble større når disse informantene ble foreldre.

Mye tyder på at mangelen på likhet og likeverd hadde ødelagt kjærligheten i flere av parforholdene. For de fleste førte også manglende likeverd til at de ikke var fornøyd med fortroligheten og nærheten i forhold til partneren. Respekt og likeverd synes å være en nødvendig forutsetning for fortrolighet og nærhet. Der respekten og fortroligheten i parrelasjonen var svak eller fraværende, var også tilfredsheten med det seksuelle forholdet lav. Det finnes imidlertid noen kjønnsforskjeller i materialet. Få menn syntes at det hadde vært manglende likeverd mellom seg og ektefellen, og de var mer fornøyd med kommunikasjon, nærhet og fortrolighet enn det kvinnene var. Flere av mennene hadde heller ikke de samme krav til nærhet og fortrolighet for å ha et tilfredsstillende seksualliv, som det kvinnene hadde.

De som hadde en tradisjonell familieforståelse og betraktet ekteskap og familie som plikt, vektla de instrumentelle grunnene for skilsmisse, noe som samsvarer med annen forskning (Moxnes 1990:200). Mannens dominans og undertrykking var årsaken til at disse kvinnene ville ut av ekteskapet. Denne dominansen ga seg uttrykk i at mannen var den som ”definerte virkeligheten”, som bestemte hva som var viktig ved samlivet, hva som skulle regnes som ekteskapsproblemer eller mangler ved samlivet, eller ved grov personlig undertrykking. Mannsdominans er illegitimt i det norske samfunn. Mannsdominans var illegitimt for både de kvinnelige og mannlige informantene, men til tross for dette var det imidlertid flere som mente at mannen skulle være hodet i familien. Noen mente mannens rolle var å være familiens autoritet, mens kvinnen skulle kjennetegnes av ydmykhet. Det ble fremhevet at kvinner og menn var like mye verdt, men at kvinner og menn var forskjellige. Jeg mener dette illustrerer en holdning blant informantene om at kvinner ikke lenger er mindreverdige, bare annerledes. Dermed blir kvinneskimmingen benektet og usynliggjort. I likhet med Moxnes (1996:134-135) finner også jeg en tendens blant disse informantene til at en tradisjonell familieforståelse ikke bare førte til oppløsning av ektefellerelasjonen, men også av foreldrerelasjonen.

En ga inntrykk av at han betraktet ekteskap og familie som et bytteforhold. Skilsmissen gjorde her ikke slutt på foreldrerelasjonen, noe som samsvarer med annen forskning (Moxnes 1996:135). Et avvik fra annen forskning er imidlertid at han hovedsakelig hadde relasjonelle grunner, mens Moxnes (1996:135) fant at denne gruppen oftest hadde instrumentelle og prinsipielle grunner. Det var imidlertid et innslag av

prinsipielle grunner ved at utroskap ble ansett som den siste dråpen som gjorde at ekteskapet ikke lenger kunne opprettholdes.

Noen av informantene hadde snev av å betrakte ekteskapet som et fellesskap, og familien som et "felles prosjekt". Det var hovedsakelig de som ikke hadde barn og som forventet likestilling i parforholdet og i delingen av husholdsoppgavene. Disse fokuserer også mest på de relasjonelle grunner.

Kvinnene i utvalget vektla de instrumentelle skilsmissegrunnene i sterkere grad enn menn. Dette samsvarer med annen forskning (Moxnes og Haugen 1998:64). Moxnes og Haugen finner imidlertid at kvinnene vektla også de relasjonelle skilsmissegrunnene i sterkere grad enn menn. I dette utvalget vektla begge kjønn de relasjonelle grunner. Både menn og kvinner fremhever mangel på kjærlighet, respekt, fortrolighet og nærhet. Det er imidlertid bare kvinner som forteller om dominans og vold. Kvinner vektla også til en viss grad instrumentelle grunner, mens menn er minimalt opptatt av instrumentelle grunner. Verken kvinner eller menn vektla de prinsipielle grunner.

Mannsdominans og mangel på kjærlighet var legitime grunner for skilsmisse for informantene. Miljøet virker mye mer opptatt av hvem som ble oppfattet som skyldig eller uskyldig, uavhengig av hva som var grunnene. Det at skyld og uskyld ble tillagt så stor betydning kan tyde på at det egentlig ikke fantes noen annen legitim grunn for skilsmisse fra miljøets side enn å bli forlatt.

Skyld og uskyld får også konsekvenser med hensyn til følgene av skilsmissen for informantene. Det var flest kvinner som tok initiativet og som fikk skylden, men også mennene kunne bli oppfattet som skyldige om de hadde vært utro. Det er de som ble oppfattet som skyldige, som får flest negative konsekvenser. I de fleste tilfeller hadde det vært stor uenighet om separasjon og skilsmisse og de negative virkninger var mange. Der det var enighet var det også mindre negative virkninger. At skyld og høyt konfliktnivå fører til negative virkninger samsvarer med Moxnes' (1990:232, 239) funn.

Ingen av informantene har fått et dårligere forhold til sin familie på grunn av skilsmissen. De som ble møtt med støtte og forståelse fra svigerfamilien var enten enige om å gå fra hverandre, eller den andre parten ble betraktet som den skyldige. Den "skyldige" kunne ha alt fra en følelse av misnøye fra svigerfamilien, til åpne og svært store konflikter med sterke angrep på deres person og trusler om fysisk vold.

Foreldresamarbeidet var begrenset der det var en vanskelig skilsmisseprosess. For de fleste var det uenighet om separasjon og høyt konfliktnivå, skilsmisseprosessene var usynkrone og ofte var det en av ektefellene som hadde kontroll over prosessen, noe som

svekket foreldresamarbeidet. Det ene paret med barn som var enige om å skilles, var de eneste som opprettholdt et nært og godt foreldresamarbeid etter separasjon og skilsmisse. Noen av kvinnene hadde ikke den daglige omsorgen for barnet eller barna etter skilsmissen. Dette var alle kvinner som ble betraktet som skyldige i skilsmissen. Noen av kvinnene påpeker imidlertid at de på grunn av et vanskelig ekteskap var svært psykisk nedslitt og derfor ikke i stand til å ta seg av barna.

Alle forteller at de i forbindelse med skilsmissen har hatt det vanskelig psykisk og emosjonelt. Kvinnene og mennene i utvalget hadde imidlertid usynkrone prosesser. For flere av kvinnene virker det som om den vanskeligste perioden lå bak dem når de brøt ut av ekteskapet, mens for menn startet den vanskeligste prosessen da. Noen av kvinnene hadde det likevel svært vanskelig også etter skilsmissen nettopp på grunn av at de hadde levd i svært vanskelige ekteskap med høy grad av mannsdominans. På intervjudidspunktet var imidlertid alle fornøyd med den utviklingen de har hatt. De sier de har det bra, selv om det har tatt dem lang tid å komme dit de er nå. Det er også en kjønnsforskjell i håndtering av krisen for kvinner og menn. Kvinnene oppsøkte i mye større grad enn menn profesjonell hjelp. Inntrykket av mennenes håndteringsprosesser er at de på mange måter har villet klare seg på egen hånd, selv om de også kan være skuffet over at venner ikke stilte opp.

Alle forteller om økonomiske og materielle endringer i forbindelse med skilsmissen. Det er imidlertid tydelig at kvinnene i dette utvalget har kommet dårligst ut økonomisk. De kvinnene som ikke var yrkesaktive eller hadde utdanning, kommer aller dårligst ut. De kvinner som har opplevd manglende likeverd i ekteskapet er også de som har fått sin økonomiske levestandard mest redusert. De kvinnene som hadde levd i tradisjonelle hushold, manglet ofte yrkeserfaring og utdanning og stilte dermed svakere på arbeidsmarkedet. Noen av kvinnene hadde imidlertid forberedt seg før skilsmissen ved å begynne på en utdanning.

De negative virkninger av skilsmissen ble særlig store ved uenighet om separasjonen, og der den ene ektefellen betraktet seg som forlatt og uskyldig, mens den andre ble betraktet som forlater og skyldig. Videre er det de kvinnene som forteller om undertrykking som også fortalte om flest negative konsekvenser, spesielt i forhold til det psykiske og i forhold til barna ved at de mistet den daglige omsorgen. For informantene i min undersøkelse har skilsmissen imidlertid fått store negative konsekvenser, også for dem som har levd i mer likeverdige forhold. Dette kan bero på at informantene er preget av en religiøs forpliktelse, og dette kan gjøre at konsekvensene blir store og negative uansett hvordan likeverdigheten var mellom ektefellene.

Gjengifte har også skapt problemer for informantene. De fleste kom etterhvert frem til at gjengifte var akseptabelt for dem. Det er imidlertid en forskjell i hvem som faktisk har startet nye parforhold. Alle mennene hadde giftet seg på nytt, var samboere, hadde kjæreste eller hadde tidligere hatt en kjæreste. Av kvinnene var det derimot bare én som hadde startet et nytt parforhold. Det er også en kjønnsforskjell ved at det synes som om seksuell urenhet er noe kvinnene er belastet med, men ikke mennene. Dersom det er slik at kvinnene ble mindre attraktive som en potensiell partner på grunn av urenhet, kan dette være en del av forklaringen på kjønnsforskjellen i hvem som har startet nye parforhold.

Skilsmissen fikk videre konsekvenser for informantenes religiøse liv. Alle informantene sier at de beholdt sin tro. For de fleste ble imidlertid den religiøse tilhørigheten svekket. Tilhørigheten synes å svekkes på grunn av reaksjonene fra informantenes kristne fellesskap på skilsmissen og egen omtolkning. Innenfor-utenforperspektivet viser viktigheten av å opprettholde livsstilsnormer i kristne miljø. Når informantene bryter med livsstilsnormer ved å skille seg, virker det som om dette fører til en redifinering av grensene. I de fleste tilfeller havnet de skilte i utvalget utenfor trosfellesskapet. Mye tyder på at informantene møtte stigmatisering fra sine trosfeller. Dette kunne føre til at tilhørigheten ble svakere. Tilhørigheten kan også svekkes gjennom den fraskiltes individualisering og for noen en livsstil som brøt med de kristne livsstilsnormene. De skilte kan omtolke sin tro, men tilhørigheten er avhengig av reaksjonene fra miljøet. Møter en ikke aksept, svekkes som oftest tilhørigheten. Troen er personlig og preget av religiøs individualisering. Dermed trenger en ikke lenger andres aksept for sin tro. De som fortsetter å ha den samme tilhørighet, eller til og med får økt tilhørighet, blir møtt med støtte og aksept av skilsmissen og en eventuell individualisering. Det var lettere å få aksept og støtte for dem som ble sett på som den uskyldige part, og disse er fortsatt innenfor trosfellesskapets grenser. De som ble møtt med aksept og støtte, men likevel ble mindre aktive, tok etterhvert opp en livsstil som brøt med flere av deres kristne miljøes livsstilsnormer.

Individualiseringsprosessene i samfunnet og deres påvirkning på informantene kommer frem ved at troen individualiseres. Informantenes tro blir mer privat og de vil selv bestemme hva og hvordan de skal tro og forventer respekt for sine trosoppfatninger og erfaringer. Individualiseringsprosessene kommer også frem ved at flere av informantene begrunner skilsmissen ut fra relasjonelle grunner. Dette kan tyde på at de mener at ekteskapet bør begrunnes i selve forholdet. Det er forholdet som er grunn for ekteskapets fortsatte eksistens eller ikke. På den annen side hadde flere informanter et tradisjonelt syn,

der de så på familie og ekteskap som plikt. Det er videre de som hadde en tendens til å se på ekteskapet som et fellesprosjekt, som var mest likestillingsorienterte og som hadde relasjonelle grunner, som etter skilsmissen har hatt en individualiserende tendens også etter skilsmissen.

Funnene i oppgaven samsvarer med mye av annen forskning på skilsmisse. Grunnene til å skilles er som oftest de samme som i ikke-kristne miljøer. Noen av de skilte hadde imidlertid ganske ekstreme grunner for skilsmisse som ektefellens rusmisbruk eller ektefellens psykiske sykdom. Skilsmisse blir imidlertid ikke sett på som en normal og vanlig prosess. Tvert i mot er skilsmisse for informantene forbundet med normbrudd og stigmatisering.

Det som kjennetegner min studie er at informantene opplevde press til å oppfylle de kristne normene for seksuelt samliv, og dette førte til de giftet seg i ung alder. De fleste hadde videre en tradisjonell forståelse av ekteskap og familie, og kvinnene forteller om likeverdsproblemer. For informantene medførte skilsmissen store omkostninger individuelt på grunn av negative reaksjoner fra trosfeller. Det var verst for pådriveren av skilsmissen som ble oppfattet som den skyldige i skilsmissen.

Tidligere forskning om skilsmisse var anvendelig for å belyse kvinners og menns grunner for skilsmisse. Moxnes (1990:19, 141) antakelse om at det er en sammenheng mellom likhet og likeverd mellom partene og kjærlighetens vilkår, var fruktbar for å forstå parforholdets utvikling og skilsmisseprosessen. Hadde alle informantene hatt barn kunne jeg fått fylldigere informasjon om mannens side av fordeling av arbeidet for og med barna og om dette også får konsekvenser for arbeidet med husholdet og forsørgerarbeidet. Interessant for videre forskning kan være å sammenligne kristne skilte par uten barn med kristne skilte par med barn for å se hvilke konsekvenser dette har for skilsmissegrunnene. Videre var underordning og ulikeverd problemområder for informantene i min undersøkelse. Interessant for videre forskning er om underordning er et problem generelt blant praktiserende kristne som kan gjøre det mer belastende for kvinner å leve i kristne parforhold.

For å forstå de religiøse virkningene av skilsmissen var det nødvendig å trekke inn forskning og teori om religiøs tro og tilhørighet. Douglas' (1994) innenfor-utenfor-logikk var fruktbar for å forstå reaksjonene til informantenes trosfeller og konsekvensene for informantenes tro og tilhørighet. Det virker som om informantenes trosfellesskap fungerer utfra en innenfor-utenfor logikk. Informantenes opplevelse av å være innenfor eller utenfor, hadde sammenheng med deres livsførsel og om de fulgte fellesskapets normer.

Oppløsning av gamle skiller – som for eksempel oppløsning av normen om det livsvarige ekteskap – skaper motkrefter og redefinering av grensene. Reaksjonene informantene møtte fra sine trosfellesskap kan tolkes som grensemarkeringer for å verne seg mot en ”integrasjon i andre sosiale og religiøse fellesskap som kan problematisere logikken i bedehusfellesskapet” (Aagedal 2003:507).

Sonemodellen var fruktbar for å vise at når informantene brøt med normer for ekteskap og samliv, satte de spørsmålstegn ved forestillingen om adferden til menneskene i de ulike sonene. Når informantene brøt med forestillingen for hvordan en skulle leve om en tilhørte den indre sonen, ble det stilt spørsmål om informantene virkelig tilhørte den indre sonen, eller om de hadde beveget seg over i den ytre sonen. For å forstå hva som skjedde med informantenes tro og tilhørighet var det imidlertid nødvendig å bruke Repstads (1984) omtolkningsbegrep. Å bruke det generelle omtolkningsbegrepet på et spesifikt normbrudd, viste seg relevant. Det var også vesentlig med et utgangspunkt som tok hensyn til kjønnsdimensjonen både når det gjaldt ekteskapene de hadde levd i, skilsmissegrunnene og for å få en fullstendig forståelse for skilsmisens virkninger. Teoriene jeg gjorde rede for i kapittel 1 var altså relevante for å belyse skilsmisseprosessene blant praktiserende kristne og studiet gir en utvidet forståelse av skilsmisse blant praktiserende kristne.

Tolkningen denne studien baserer seg på kan være relevant og overføres til annen forskning om skilsmisse hos grupper der skilsmisse ikke er fullt ut akseptert. Som nevnt kan skilsmisse være et brudd på livsstilsnormer i kristne miljøer. Denne tolkningen kan overføres til andre brudd på livsstilsnormer i lignende miljøer. Spesielt kan det være interessant hvilke konsekvenser et slikt brudd får, og hvordan individualistiske tendenser i samfunnet generelt påvirker kristne miljø. Min studie utdyper konsekvensene av innenfor-utenfor perspektivet og hvilke konsekvenser et normbrudd får i kristne fellesskap. Aagedal (2003) forsket på bedehuskulturen, men i mitt utvalg var dette også nyttige begrep for å belyse de som tilhørte mer karismatiske frimenigheter. Videre kan en ved å se på skilsmisse i en spesifikk gruppe, der skilsmisse ikke er så vanlig som ellers i samfunnet, øke kunnskapen og forståelsen om skilsmisse generelt.

Litteraturliste

- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim. (1995). *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Bellah, Robert, Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler & Steven M. Tipton. (1986). *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. New York: Harper & Row.
- Bjørnberg, Ulla. (1992). "Tvåförsörjarfamiljen i teori och verklighet." *Kvinnors och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS förlag.
- Bourdieu, Pierre. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. (1996). *Symbolisk makt*. Oslo: Pax.
- Børresen, Kari Elisabeth. (1999). "Kjønn og religion i Europa". *Kvinneforskning*, nr 2: 5-8.
- Douglas, Mary. (1992). *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*. London: Routledge.
- Duncombe, Jean & Dennis Marsden. (1999). "Love and intimacy: The gender division of emotion and "emotion work"". *The sociology of the family*. Oxford: Blackwell.
- Ellingsæter, Anne Lise. (1999). "Patriarkatet". *Om makt. Teori og kritikk*. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Furseth, Inger & Pål Repstad. (2003). *Innføring i religionssosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, Anthony. (1994). *Intimitetens forandring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gilbrant, Thoralf, Hugo Odeberg, Lauritz Karlsen & Edvard Kjelle. (1969). *Illustrert Norsk Bibelleksikon, bind 3*. Bergen: J.W. Eide A/S.
- Goffman, Erving. (1975). *Stigma. Om afvigerens sociale identitet*. Copenhagen: Gyldendal.
- Granrusten, Per Tore. (1996). "Partnervalg". *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Aurskog: Tano Aschehoug.
- Gunleiksrud, Kristin. (1988). "Kjønn og dualisme". *Kvinneforskning*, nr. 1: 38-42.
- Guttman, Joseph. (1993). *Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hauge, Astrid. (1988). "Kvinnens plass i tradisjonsformidlingen. Feministiteologi – et mangfold uten enhet?" *Kvinneforskning*, nr. 1: 3-10.
- Holmberg, Carin. (1995). *Det kallas kärlek*. Trondhjem: Aktietrykkeriet.
- Holter, Øystein Gullvåg & Helene Aarseth. (1993). *Menns livssammenheng*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Høeg, Ida Marie. (1999). "Seksualitet, kristentro og identitet". *Kvinneforskning*, nr. 2: 101-104.
- Haavind, Hanne. (1982). "Makt og kjærlighet i ekteskapet". *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Haavind, Hanne. (1984). "Fordeling av omsorgsfunksjoner i småbarnsfamilier". *Myk start – hard landing. Om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Korsnes, Olav, Heine Andersen & Thomas Brante. (1997). *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvale, Steinar. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Lundby, Knut. (1987). *Troskollektivet. En studie i folkekirkens oppløsning i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundgren, Eva. (1985). *I Herrens vold*. Oslo: Cappelen
- Lundgren, Eva. (1990). *Gud og Hver Mann*. Oslo/Gjøvik: Cappelen.
- Moxnes, Kari. (1990). *Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moxnes, Kari. (1996). "Samlivsbrudd". *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Aurskog: Tano Aschehoug.
- Moxnes, Kari & Gry Mette Dalseng Haugen. (1998). *Skilsmisse som fenomen*. Trondheim: Allforsk.
- Repstad, Pål. (1984). *Fra ilden til asken. En studie i religiøs passivisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Repstad, Pål. (2002). *Dype, stille, sterke, milde: Religiøs makt i dagens Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Røthing, Åse. (1998). *Sex, kjønn og kristentro*. Oslo: Verbum Forlag.
- Røthing, Åse. (2004). *Parforhold. Idealer, forhandlinger, strategier*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Thagaard, Tove. (1996). *Arbeid, makt og kjærlighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thagaard, Tove. (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Vikan, Stein Terje. (2001). *Kvinner og menn i Norge 2000*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Aagedal, Olaf. (2003). *Bedehusfolket. Ein studie av bedehuskultur i tre bygder på 1980- og 1990-talet*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.

Internettider:

<http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/>

<http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/tab-2004-09-17-05.html>

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i oppgaven: 51682

Appendiks

Brev til informanter

Hei (...)

Mitt navn er Torill Gidske og jeg studerer sosiologi ved universitetet i Oslo. Jeg holder på med min hovedoppgave der temaet er skilsmisse blant praktiserende kristne. Jeg er selv skilt og kristen og opplevde at skilsmissen fikk store konsekvenser, på godt og vondt, for mitt liv. Dette har skapt en interesse for å vite hvordan andre har opplevd en skilsmisse som kristen.

Skilsmissetallene øker stadig og det er mitt inntrykk at dette også er tilfelle blant kristne. Etter min egen skilsmisse har jeg likevel en følelse av at skilsmisse i liten grad er akseptert av praktiserende kristne. Det virker som om det er mangelfull kunnskap om hvordan en skilsmisse oppleves av kristne, og jeg mener det er viktig at denne gruppen blir hørt.

Det jeg hovedsakelig ønsker å få svar på er hva som er de personlige grunnene til at kristne skiller seg og hva som er konsekvensene av skilsmissen. Jeg ønsker også å se om det er noen forskjeller mellom menn og kvinner med hensyn til grunner og konsekvenser. For å finne ut av dette ønsker jeg å intervjuer cirka fem kvinner og fem menn. I min søken etter å finne noen å intervjuer har jeg forhørt meg blant venner og bekjente. (...) nevnte da deg som aktuell. Spørsmålet er da om du kan tenke deg å bli intervjuet. Deltakelsen er selvfølgelig frivillig. Jeg har taushetsplikt og kan forsikre deg om at navn og andre personlige kjennetegn vil bli omskrevet.

Jeg håper at du vil delta i undersøkelsen. Intervjutidspunktet tilpasser jeg dine ønsker og muligheter. Jeg ringer deg om noen dager for å høre om du er interessert. Du kan også ringe eller kontakte meg på e-mail om det er noe du lurer på.

Vennlig hilsen

Torill Gidske.

Intervjuguide

Takk for at du stiller opp til intervju. Som jeg skrev i brevet skal jeg bruke det i min hovedoppgave som omhandler skilsmisse blant praktiserende kristne. Det jeg hovedsakelig er ute etter er de personlige grunner til at kristne skiller seg, konsekvensene av det og om det finnes noen kjønnsforskjeller i grunner og konsekvenser.

Dette er et kvalitativt intervju. Det betyr at det er mer preget av en samtale enn for eksempel en typisk spørreskjemaundersøkelse, Det er derfor fint at du forteller så mye som mulig selv. Grundige, detaljerte og nyanserte svar er bare en fordel.

Jeg vil også minne om at jeg har taushetsplikt og at jeg vil omskrive personlige kjennetegn.

Vi kan kanskje begynne med at du forteller om ditt og dine foreldres forhold til kristendommen.

- Hvilket forhold hadde dere til kristendommen i din oppvekstfamilie?
- Hvilken tilhørighet hadde foreldrene dine til menigheten?
- Hvilken tilhørighet hadde du til menigheten?
- Hvilket forhold har du hatt til kristendommen og menigheten som voksen?
- Hvordan har forholdet ditt til kristendommen og menigheter vært etter skilsmissen?
- Hvordan var din tidligere ektefelles forhold til kristendommen og menigheten?
 - Hadde dere ulik forståelse og tolkning av kristendommen?
 - Hvilken betydning hadde det?
 - Hvordan påvirket dette forholdet mellom dere?
- Hva betydde din religiøse tilknytning da forholdet ble vanskelig?
- Hvordan tenkte du om skilsmisse i denne perioden?

Jeg er også interessert i å få vite litt om ditt forhold til dine foreldre.

- Hvordan var forholdet ditt til foreldrene dine i oppveksten?
- Hvordan er forholdet mellom dere etter at du ble voksen?
- Hvordan var forholdet mellom deg og dine foreldre når du hadde problemer i ekteskapet og gjennom skilsmissen?

Vi kan fortsette med at du forteller litt om forholdet mellom deg og din tidligere ektefelle?

- Hvordan møttes dere?

- Hvordan utviklet forholdet seg?
- Hvilke forventninger hadde du/dere?
- Hvem var mest ivrig på at dere skulle holde sammen?
- Hvordan følte du det i forhold til ekteskap? (da det ble et tema?).
- Hva var grunnene til at dere giftet dere?
 - Press til å gifte seg?
 - Kjærlighet?
 - Normer om seksuelt samliv?
 - Graviditet?
- Hvordan reagerte foreldrene dine/deres på at dere skulle gifte dere?

Hva ledet til skilsmisse? (Hva var de personlige grunnene til skilsmisse?)

Ekteskap og familie

Før vi går inn på grunnene til skilsmisse er jeg interessert å vite hvilke tanker du hadde om ekteskap og familie og hvordan en så på dette i ditt miljø.

- Hvordan så en på ekteskap og familie i ditt miljø?
- Hvordan så en på skilsmisse og gjengifte i ditt miljø?
- Hva mente du om disse tingene? Hva mener du nå?
 - Ekteskap og familie?
 - Skilsmisse og gjengifte?
 - Hvordan ser du på ekteskapsløftet?
 - Absolutt?
 - Ekteskapet som en livslang forpliktelse?
 - Gode og onde dager?
 - Følte du/mente du at ekteskapet var ubrytelig?

Instrumentelle grunner (brudd på korrekt ektefelle- og familieadferd)

- Jeg lurer også litt på arbeidsdeling i hjemmet.
 - Kan du si litt om hvordan dere organiserte det?
 - Hvordan mente du fordelingen av husholdningsoppgavene skulle være mellom deg og din ektemake (forventninger)?

- Konflikter?
- Hva forventet du deg av ektefellen i rollen som hustru/ektemann, husmor/husfar og mor/far?
- Barneoppdragelse/forholdet til barna? Hvordan var det?
- Var begge i arbeid/studenter?
- Hvordan opplevde du din situasjon? (Tidspress)
- Hvordan var din finansielle situasjon?
- Hadde din økonomiske situasjon (økonomisk avhengighet eller uavhengighet) noen betydning?
- Hva med kjønnsroller?
- Hvilke forventinger knyttet det seg, fra ditt miljø, til det å være mann og kvinne?
- (Kvinner og menns ”naturlige” egenskaper?).
- Hvordan tenker du om kjønnsroller i forhold til ekteskapet deres?

Relasjonelle grunner

- Hvis vi ser på det som går direkte på relasjon/forholdet mellom deg og din tidligere ektefelle...
 - Kan du si litt om forholdet og hvordan det utviklet seg: Var det noe du særlig likte ved forholdet?
 - Var det noe du var utilfreds med der?
 - Mangel på kjærlighet?
 - Dominans?
 - Mangel på respekt?
 - For lite fortrolighet eller nærhet?
 - Kommunikasjon?
 - Manglende likeverd?
 - Vold?
 - Psykisk eller fysisk mishandling?
 - Ulike maktposisjoner?
 - Ulike valgmuligheter?

- Følte du at du undertrykte dine egne behov? Religiøse, yrkesmessige, utdanning, tids osv.
- Hvilke forventninger hadde du til kjærligheten?
- Vil du si at dere hadde mer en emosjonell/følelsesmessig grunn å bygge ekteskapet på?
- Ulike forventninger?
- Hvordan søke bekreftelse på deg selv?
(Gjennom religion, relasjoner, begge deler?)
(hvor følte du at du fikk positiv tilbakemelding på deg selv?).
- Hvordan fungerte den seksuelle delen av samlivet?
- Hvilke holdninger og praksis hadde dere i forhold til prevensjon?

Prinsipielle grunner

- Utroskap?

Generelt

- Hva vil du si var de viktigste grunnene til at dere skilte dere?
- Før vi går over på konsekvensene av skilsmissen – er det noe du vil legge til når det gjelder grunnene til skilsmissen?

Hva ledet skilsmissen til? (hva var konsekvensene av bruddet?)

Hvis vi nå ser på konsekvensene av bruddet, for eksempel i forhold til ditt sosiale nettverk.

Erfarte og forventede reaksjoner/konsekvenser

- I forhold til ditt sosiale nettverk?
- Slekt, familie, venner og menighet?
- Hvordan forventet du at omgivelsene dine skulle reagere og stemte dine forventninger med det du erfarte?
 - Slekt?
 - Familie?
 - Egen og svigerfamilie. Støtte eller ikke?
 - Venner?

- Felles og egne, kristne og ikke-kristne
- Hvilken betydning hadde venner? Støtte, fordømmelse, vennenettverk?
- Betydning for ekteskapets varighet?
- Menigheten?
- Hadde menighetsautoriteter eller menigheten generelt noe å si?
- Reaksjoner – støtte, fordømmelse?
- Var det noen, for eksempel tilknyttet menigheten, som kom inn (i konflikter) og forsøkte hjelpe eller snakke til rette osv. (før og etter skilsmissen)?
- Hvilket forhold har du til menigheten og medlemmer der nå?
- Følte du at du mistet noe av ditt sosiale nettverk i løpet av skilsmisseprosessen?
 - Hvordan har du opplevd denne situasjonen?
- Ved skilsmisse, følte du at du gikk imot oppfatninger som var utbredt i ditt miljø?
- Opplevde du at ditt sosiale nettverk, eller deler av det, forsøkte å kontrollere deg og det som skjedde?
 - Var det noen som kritiserte deg/dere?
 - Eventuelt: Hvem og hvordan?
 - Eventuelt: Hvordan opplevde du dette?

I forhold til Gud og religiøst liv

- Så er jeg interessert i hvilke konsekvenser skilsmissen fikk for ditt forhold til Gud og ditt kristenliv?
 - Menighetstilhørighet?
 - Før og nå. Religiøs miljøbakgrunn?
 - ”religiøs status”?
- Hvordan er forholdet ditt til menigheten?
 - Har det endret seg?
- Hvordan har det gått med Gudsforholdet ditt?
- Hvordan er ditt forhold til Bibelen?
 - Har forholdet endret seg?
 - Ser du på det som er skrevet i bibelen som absolutte sannheter og er dette eventuelt noe som har endret seg?
- Føler du at du ved å skille deg har begått en synd?

- Føler du (eventuelt) at skilsmissen er noe du er tilgitt for og at det er glemt overfor Gud?
- Hva med overfor andre mennesker?

Mentalt og emosjonelt

En skilsmisse kan jo betegnes som en form for krisesituasjon.

- Hvilken konsekvenser føler du at skilsmissen har fått når det gjelder det mentale og emosjonelle området?
 - Positive og negative virkninger?
 - Hvordan har du eventuelt gått frem for å håndtere denne situasjonen?
 - Hva med din personlige utvikling? Styrket? Svekket?

Helse

- Hvordan har helsen din vært opp igjennom tiden?
 - Som barn, ungdom, voksen?
 - Har du hatt spesielle plager?
 - Fysiske?
 - Psykiske?
 - Var noe av det noe som hadde sammenheng med deres forhold og/eller skilsmissen?

Økonomiske og materielle konsekvenser

- Fikk skilsmissen noen økonomiske eller materielle konsekvenser for deg?

Før vi slutter av...er det noe du vil legge til?